

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

JANA HLUŠIČKOVÁ

KAŽDODENNÍ ŽIVOT VE SLANÉM KOLEM ROKU 1600
EVERYDAY LIFE IN SLANÝ AROUND YEAR 1600

PRAHA, 2010

vedoucí práce: prof. PhDr. JAROSLAV ČECHURA, DrSc.

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucímu své práce, panu prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za pomoc při výběru tématu a za jeho podnětné připomínky týkající se vlastní tvorby práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

ANOTACE

Předkládaná práce se zabývá každodenním životem na přelomu 16. a 17. století v královském městě Slaný ve středních Čechách. Vypráví o pohnuté historii města od jeho pravěkých počátků až po současnost. Těžištěm práce je čtvrtá a pátá kapitola. Čtvrtá kapitola pojednává o typech kriminálních deliktů a trestech, které se za ně udělovaly. Patří sem delikty proti životu a zdraví, proti majetku, proti cti a proti mravnosti. V této části práce se dozvídáme i informace o nečestných povoláních. Pátá kapitola popisuje každodenní starosti tehdejších lidí – potřebu někam patřit, starosti o obživu, ale i finanční záležitosti. Celý text uzavírá humorná příhoda, která se stala v roce 1604.

KLÍČOVÁ SLOVA

delikty – dluhy – každodennost – Slaný – tresty

ANNOTATION

Presented thesis deals with the everyday life of the 16th and 17th century in the royal town of Slaný in the central Bohemia. It recounts the eventful history of the city from its prehistoric beginnings to the present. Focus is the fourth and fifth chapter. The fourth chapter discusses the type of criminal offenses and punishment for them in the early modern period. This includes offenses against life and health, against property, against morality and honor. This section we also learn about dishonest professions. The fifth chapter describes the everyday concerns of people at the time – the need to belong, concern for the livelihood, concern for subsistence but also financial matters. Full text concludes humorous incident that happened in 1604.

KEYWORDS

criminal offenses – debts – everyday life – Slaný – punishment

OBSAH

ÚVOD	- 9 -
1. KAŽDODENNOST JAKO BADATELSKÉ TÉMA	- 14 -
2. PRAMENY	- 24 -
3. SLANÝ V PRŮBĚHU ČASU	- 27 -
3.1 Poloha města a nejstarší osídlení.....	- 27 -
3.2 Slaný ve středověku	- 28 -
3.3 Město v husitských dobách	- 32 -
3.4 Za vlády Habsburků	- 36 -
3.5 Symboly města.....	- 47 -
4. KRIMINÁLNÍ DELIKTY	- 50 -
4.1 Hrdelní soudnictví a klasifikace deliktů.....	- 50 -
4.2 Delikty proti životu a zdraví	- 53 -
4.2.1 Proces s Vavřincem Vávrou.....	- 53 -
4.2.2 Proces mezi Annou Hronkovou a Martinem Piscinem	- 58 -
4.2.3 Proces mezi Kateřinou Linhartkou a Václavem Kozmpachem.....	- 59 -
4.3 Delikty proti majetku	- 61 -
4.3.1 Příklad Havel Jochman X Martin Srb	- 61 -
4.3.2 Václav Kouba, Jíra, Lucie Lukšová, Janek Srb, Václav Šebek, Janek a Štěpán.....	- 63 -
4.4 Delikty proti cti	- 65 -
4.4.1 Důležitost cti	- 65 -
4.4.2 Nepočetná povolání	- 67 -
4.4.3 Slánské případy nactiutrhání	- 69 -
4.5 Delikty proti mravnosti	- 73 -
5. KAŽDODENNÍ STAROSTI	- 78 -
5.1 Sňatek a manželství.....	- 78 -
5. 2 Umírání a pohřeb	- 81 -
5.3 Počasí	- 82 -
5. 4 Sociální společenství.....	- 83 -
5.4. 1 Cechy	- 83 -
5.4.2 Literátská bratřina	- 85 -
5.4.3 Škola a vzdělávání.....	- 87 -
5.5 Dluhy.....	- 88 -
5.5.1 Dluhy města	- 88 -
5.5.2 Dluhy obyvatel.....	- 89 -
5.6 Koupě a prodeje	- 90 -

5.7 A jedna úsměvná na závěr	- 91 -
ZÁVĚR	- 92 -
SEZNAM LITERATURY	- 93 -
SEZNAM PRAMENŮ	- 96 -
SEZNAM PŘÍLOH	- 97 -

SEZNAM ZKRATEK

aj. – a jiné

AM Slaný. – Archiv města Slaný

apod. – a podobně

č. p. – číslo popisné

J. M. – jeho milost

KA. č. – karton číslo

Kn. p. č. – kniha pořadové číslo

př. n. l. – před naším letopočtem

SOA – Státní oblastní archiv

tzn. – to znamená

tzv. – takzvaný

V. K. M. – Vaše královská milost

ÚVOD

Jak vypovídá sám název, zabývá se práce každodenními starostmi obyvatel středočeského města Slaný na přelomu 16. a 17. století. Slaný coby královské město patřil mezi jedno z nejvýznamnějších měst v našem soustátí, mezi ta česká města, která se svým historickým vývojem a občanským životem výrazně zapsala do dějin. V jakémkoli čase a v jakýchkoli situacích to byli občané města, kteří formovali celkový obraz městského dění, ačkoli se tito občané lišili ve svém postavení i názorech. O starobylosti Slaného vypovídají archeologické nálezy z 8. a 9. století, první bezpečná písemná zmínka se datuje k roku 1262. O jeho důležitosti svědčí i to, že během husitství patřilo město mezi šest českých měst, která jediná měla být spasena. Po bitvě na Bílé hoře se město ocitlo na straně poražených a na dlouhých 156 let upadlo do poddanství. Od poloviny 19. století ožívá město vzrůstem průmyslu, zaměřeného na potřeby výborně se rozvíjejícího zemědělství. Roku 1960 byl zrušen okres Slaný a jeho převažující část včetně Slaného sloučena pod okres Kladno. V současnosti žije ve Slaném přibližně 15000 obyvatel.

Cílem této práce je zmapovat každodenní bytí obyvatel královského města Slaný kolem roku 1600, v době vlády Rudolfa II., v době renesanční přestavby města, v době posledních poklidných let před třicetiletou válkou, a pokusit se odpovědět na tyto otázky: Jaké starosti trápily tehdejší lid ve Slaném? Jak se k sobě lidé chovali? Jaké přestupky řešila městská rada? My dnes žijeme ve více uspěchané době než lidé raného novověku. Dnes krajina rychle mění svůj vzhled, budují se silnice a dálnice, ve městech rostou obchodní centra jako houby po dešti, vysazují se nové parky, zahrady. V raném novověku se krajina neproměňovala s takovou rychlostí, její tvář změnila většinou až válka, jakou byla například třicetiletá, která celkový ráz krajiny zničila, takže nemůžeme mluvit o nějaké pozitivní změně. Na druhou stranu je otázka, do jaké míry je nová silnice pozitivní změnou. V době, která je předmětem zájmu mého zkoumání, tedy několik let před vypuknutím stavovského povstání a třicetileté války, bychom v krajině kolem Slaného našli lesy, rozsáhlé lány polí, pastvin a luk, dále pak vinice, chmelnice, sady a zahrady. Oproti jižním Čechám v okolí Slaného nebylo mnoho rybníků.

Ze Slaného v raném novověku se dochovalo mnoho archivního materiálu, který se bohužel zatím netěšil zájmu archivářů a nachází se v archivu bez podrobného zpracování. K dispozici jsou badatelům radní manuály, knihy misivů, notulář listů poselcích, knihy svědomí i velké množství spisového materiálu. 90% všech těchto zápisů je psáno česky. Mnoho jednotlivých

záležitostí není bohužel dotazeno do konce, buď k tomu nedošlo a pokračování nebylo zaznamenáno, anebo se zápisy jednoduše nedochovaly. Proto nelze provést konkrétní součet jednotlivých událostí. V citacích z konkrétních zápisů využívám transkripce se zachováním textové skladby a užitím písmen současné české abecedy.

Základem myšlenkového světa měšťana raného novověku byla sounáležitost ke skupině mužů a žen, kteří žili ve stejném městě jako on. V nejširším pojetí tak patřil mezi členy jedné obce, kde mu náleželo měšťanské právo. Vedle příslušenství k městu patřil ještě k dalším společenstvím. Dům, ve kterém bydlel, spadal vedle světské správy i pod správu duchovní – do farního obvodu. Institucionalizovaným seskupením byly městské cechy, kam se organizovala řemeslná výroba. Kromě takovýchto skupin existovaly samozřejmě i neoficiální svazky měšťanů, jejich základ tvořila zejména rodina a rodinné vztahy. Mnoho měšťanů zůstává díky svému nekonfliktnímu a bezstarostnému životu v anonymitě, jiní naopak přestupovali před městskou radu velmi často a jejich jméno se tak v městských knihách hojně objevuje. Rodinný prostředí tehdejší doby neznalo oddělení pracovního a soukromého života, tak jak ho známe dnes my, ale určitě by bylo chybné zjednodušovat ho na práci a udržení majetku. I tehdejší lidé se milovali a uměli slavit. Samozřejmě nemůžeme raně novověkou společnost měřit podle dnešních měřítek, většina tehdejších lidí vedla život plný odříkání, pro mnohé z nás nepředstavitelný.

O tom, že je každodennost oblíbeným badatelským tématem poslední doby, vypovídá první kapitola. Uvádím v ní jednotlivé badatelské počiny, zejména v edici Každodenní život nakladatelství Argo. Zde vydávají své tituly historici z nejrůznějších zemí Evropy, jako je Francie, Německo, Polsko, Itálie, Velká Británie, Česká republika. Vedle publikací zabývajících se každodenností obsahuje první kapitola i jednoduchý diskurs do českých knih s městskou tematikou.

Druhá kapitola se zabývá prameny, ze kterých práce čerpá. Zkoumá obecně jejich funkci, přes druhy dělení od významných českých archivářů, jako byl profesor Václav Vojtíšek, až po konkrétní materii k vlastní práci. Od roku 1960 patří Slaný pod město Kladno, tudíž veškerý dochovaný archivní materiál se nachází ve Státním oblastním archivu Kladno.

Třetí kapitola popisuje historii města. Slaný se rozkládá v okrsku Slánské tabule, archeologické nálezy z této lokality pochází již z poloviny 4. tisíciletí př. n. l. První doklady o osídlení v okolí Slánské hory hovoří o době eneolitu. Jméno získalo město údajně po slaném prameni, o čemž vypovídá Hájkova kronika. Ve 12. století se zde nacházelo tržiště, u kterého

benediktini z Ostrova u Davle vystavěli kostel. Počínaje vládou Václava II. zažívá město první období rozkvětu, od českých králů dostává řadu hospodářských i právních výsad, a postupně patří mezi středně velká česká města, úspěšně využívá své role tržního centra pro zemědělské okolí. Za panování Václava II. patřil největší majetek ve městě a okolí ostrovskému klášteru. Za dob husitských válek se Slaný přidává na stranu husitství a táhl společně s Louny a Žatcem na pomoc Praze. Lstí se město dostalo pod správu krále Zikmunda, poté opět patřilo k umírněnému husitskému křídlu. Roku 1436 se poddalo Zikmundovi. Za husitství i za vlády Jiřího z Poděbrad město významně zvětšilo svůj majetek, rozšiřuje své pravomoci na řadu okolních vesnic, v této době probíhá i intenzivní přestavba města. Hospodářský rozvoj pokračoval za vlády prvních Habsburků, město opět získalo další majetek a stále více se angažovalo v politickém dění země, což vyvrcholilo v událostech z let 1618 - 1619. Slánští sympatizovali s defenestrací, hostili na svých hradbách Zimního krále. Po bitvě na Bílé hoře za tyto skutky tvrdě pykali, jejich město bylo pustošeno vojsky, museli odvádět obilí i vydat všechny zbraně. Svůj kalich hořkosti si museli vypít až do dna – nejprve bylo město dáno do zástavy a poté dědičně prodáno jednomu z defenestrováných místodržících, Jaroslavu Bořitovi z Martinic, a stalo se tak z města královského městem poddanským. Bořita se tímto činem zbavil svého konkurenta. Po Jaroslavovi se majitelem stávají jeho synové, nejprve Jiří Adam, po něm Bernard Ignác, kteří jsou mírnější a přívětivější povahy než jejich otec a městu se tak konečně alespoň trochu uleví. Koncem 18. století se město stává opět svobodným, ke svému názvu Královské město Slaný se vrací po roce 1989. Tato kapitola vedle dějin města seznamuje i se symboly města, s jeho znakem a pověstí o jeho polepšení.

Kapitola číslo čtyři nese název Kriminální delikty. Její úvod pojednává o systému hrdelního soudnictví, o způsobu konání soudního procesu, o funkci městského rychtáře. Veškerá soudní jednání probíhala ve Slaném česky. Dále zjišťujeme totožnost slánského kata, možnosti potrestání, něco o slánském vězení. Tento úvod uzavírá dvojí klasifikace kriminálních deliktů. Podle jedné z těchto klasifikací pokračuje celá kapitola. V jednotlivých deliktech vystupují konkrétní slánští obyvatelé, v příkladech jednotlivých zločinů jsou citovány úryvky ze zápisů v městských knihách. Dle určené klasifikace zaujímají první místo delikty proti životu a zdraví. Jak se ukazuje, nechyběli ani ve Slaném vrahové a zloději, kteří přišli o hlavu. S případem sebevraha jsem se ve zkoumaných letech nesečkala. Na takové lotry se užívalo mučení, na scénu vstupoval městský kat, vše se poctivě zaznamenávalo. Obecné mínění lidu odedávna spojuje s katem jakýsi démonický strach, možná i obdiv. Kat byl osobou, která ostatní zbavovala života, mučila, to vše díky popisu své práce. Katova postava se postupně se

zostřováním způsobů mučení a trestu smrti stávala pro lidi děsivější a strašnější. Ve Slaném se původně popravovalo na hoře Golgata, později na kopci Na Hájích. Způsob provedení trestu smrti se lišil podle postavení odsouzeného i podle typu deliktu, za který byl popraven. První podkapitola přináší i příběh manželského sporu, kde se také ubližovalo proti životu. Delikty proti životu a zdraví následují delikty proti majetku. Těmito delikty se pochopitelně rozumí krádeže, loupeže, zkrátka odcizení čehokoli. U prvního zloděje následoval trest smrti, další případy už tak vážné nebyly. Vedle trestu smrti existovalo mnoho trestů zneucťujících a tělesných, jako ostatní města své doby měl i Slaný svůj pranýř a další odznaky spravedlnosti. Jako v dnešní době i v 16. a 17. století se kradlo všechno, od jídla, přes oblečené a cenné předměty až po peníze. Poznatky o důležitosti cti pro raněnovověkého člověka přináší další podkapitola. Čest bylo to nejcenější, co člověk v této době měl, něco, na čem mu velmi záleželo. Přesto se lidé vzájemně na cti poškozovali, existovalo nepřeberné množství nadávek, kterými se častovali, ztratit čest tedy nebylo tak složité. Tehdejší soudnictví ovládalo různé druhy potrestání pro urážku na cti a také je často praktikovalo. Se ctí jsou spojena i nepočetná povolání, hlavně povolání katovské a rasovské. Následují skutečné případy i konkrétní nadávky, které ve Slaném používali. Ukazuje se, že tehdejší obyvatelé Slaného měli někdy pusu „pěkně prořízlou“, naopak že slánský písař patřil mezi stydlivé a často nadávku nezapsal. Spory o čest vznikaly nejčastěji na náměstí nebo v hospodě, uráželi se muži mezi sebou, stejně jako ženy, nebo muž a žena, případně příbuzní. Ve Slaném nechybějí ani zločiny proti mravnosti. K nim patřilo připravení o poctivost, obtěžkání a smilstvo.

Poslední, pátou kapitolu, jsem nazvala Každodenní starosti. Mezi ně spadají svatba a manželský život, stejně jako umírání a pohřeb. V době 16. století každý jedinec počítal s tím, že se jednou vdá nebo ožení a bude se muset starat o rodinu. V tehdejších dobách nebyla ani smrt ničím neobvyklým, něčím, čemu by se lidé divili. Svatba i pohřeb, ač jedna událost radostná a druhá smutná, se slavily s pompou a slávou. Ke skutečně každodenním starostem patřil zájem o počasí, vždyť na počasí záleželo, jaká bude úroda, a tím pádem i zajištěná nebo nezajištěná obživa. Tak jako my, lidé 21. století, rádi navštěvujeme různé zájmové kluby, tak i tehdejší člověk se rád sdružoval do různých korporací, u něj to navíc bylo dáno potřebou někam patřit, což se o mnohých dnes říci nedá. Vznikají tak cechovní zřízení nebo literátské kúry. Na své důležitosti začíná nabírat i vzdělávání a školský systém vůbec. Poslední podkapitola se týká finančních záležitostí. Náleží sem různé prodeje a koupě, a samozřejmě také dluhy. Tak jako my dnes často zažíváme nejrůznější finanční problémy a musíme si brát půjčky, půjčovali si i lidé v dobách dřívějších. A tak jako my, tak i oni měli leckdy potíže se splácením. To se pak spouštěl koloběh vymáhání a proseb, do tohoto procesu už zasahovala i

městská rada. Tehdy neexistovali žádní profesionální vymahači dluhů, tuto funkci pomáhala plnit městská rada, na její moc a rozhodující vliv věřitel spoléhal, proto se na ni obracel se žádostí o dopomožení ke svým penězům.

Nemám v úmyslu detailně analyzovat všechny tyto výše uvedené skutečnosti, snažím se je pouze jednoduše zmapovat a stručně na ně upozornit. Materiál je bohužel uložen v neurovnaném stavu, dosud se mu pečlivě nikdo nevěnoval, některé části jsou poměrně zničené a proto badatelům nepřístupné. Doufejme, že i město Slaný se časem dostane do popředí zájmu archivářů a následně badatelů, neboť zachovaná materie není zrovna malá a Slaný by si tuto pozornost určitě zasloužil.

1. KAŽDODENNOST JAKO BADATELSKÉ TÉMA

V posledních letech se rozvíjí zájem o dějiny každodenního života a na knižním trhu se objevilo mnoho knih zabývajících se touto tematikou. V nakladatelství Argo vznikla samostatná edice nazvaná Každodenní život. Tato edice se snaží představit českým čtenářům stěžejní práce světové historiografie, které vykreslují pestrobarevný obraz každodenního života a detailně vysvětlují proces utváření skupinových mentalit v období středověku a novověku.

Francouzské publikace:

Mezi prvními tituly v této edici vydalo nakladatelství Argo knihu *Strach na západě v 14. - 18. století* Jeana Delumeau¹, který na základě studia projevů kolektivního chování odhalil základní rysy dlouhodobě neměnné mentality lidí pozdního středověku a raného novověku. Vymezuje problém všudypřítomného strachu, zkoumá i jednotlivé jevy, který strach vyvolávaly – duchové, navrátilci ze záhrobí, temnota a tma. Jako první se zaměřil na vliv moru a morových epidemií na mentalitu lidí zasažených touto nemocí, na analýzu vztahu mezi, strachem, úzkostí a děsem a na druhy povstání revolt a revolucí. Dále zkoumá příčiny důsledky strachu, hrůzy z přítomnosti ďábla a podoby strachu z čarodějnic a kacířů.

Na tuto knihu autor nezávisle navazuje titulem *Dějiny ráje, zahrada rozkoše*.² Tento spis vychází z analýzy učeneckých textů, kartograficky se pokouší lokalizovat ráj. Ukazuje nám proces formování představ o ráji v prostředí západního křesťanství od pozdní antiky až po 18. století. Největší pozornost věnuje ideji vzniku ráje, která zejména ve středověku soupeřila s očištěním a peklem. Dochází k závěru, že učenci věnovali největší pozornost odkrytí místa rajské zahrady na zemském povrchu, přičemž jejich pokusy vycházely z rozboru biblických textů, kterým byl přisuzován život v ráji. Dále se zabývali problematikou plynutí rajského času, která byla úzce provázána s úvahami o stvoření světa. Autor zde konstatuje, že mnoho těchto představ přežívalo až do 17. a 18. století.

Po této knize následuje *Tisíc let štěstí*.³ Zde Delumeau cíleně opustil hledání imaginárních prostor rajských radostí a přenesl se do světa touhy po pozemské blaženosti. I v této své práci volí formu systematického výkladu od starozákonního světa až po 21. století.

¹ DELUMEAU JEAN: *Strach na západě ve 14.- 18. století: obležená obec*. Praha 1997

² DELUMEAU JEAN: *Dějiny ráje, zahrada rozkoše*. Praha 2003

³ DELUMEAU JEAN: *Tisíc let štěstí*. Praha 2010

Dalším francouzským autorem je Philippe Ariés a jeho dvoudílné *Dějiny smrti*.⁴ K jejich sepsání autor dvacet let shromažďoval obrazové, archeologické, literární a liturgické prameny a spisy úřední provenience. Výsledkem jsou fascinující dějiny vztahu člověka ke smrti, jenž se vytvořil na rozhraní antického a křesťanského světa a přetrval až do 19. století. Autor zde zachycuje proměny evropské mentality ve vztahu k různým podobám umírání a smrti. V centru jeho zájmu stojí problematika dějin pohřebního ritu, vzniku prvních hřbitovů a jejich vizuálních proměn, vztahu člověka k mrtvému tělu, vztahu lékařů a lékařství obecně k smrtelné agonii. Za zdroj ke zjištění způsobů jednání a myšlení v posledních okamžicích života panovníků i venkovanů posloužily testamenty, deníky a memoárová literatura.

O všestranném fenoménu války vypráví Philippe Contamine ve své *Válce ve středověku*.⁵ Autor zde pozměňuje typickou představu o středověku, ve které středověk = hrady, rytíři a nekončící střety. Ptá se po hloubce rozkolu, zvažuje sílu vojska, chronologicky zachycuje vývoj středověkého vojenství od 5. do 15. století. Za pomoci tabulek a mapek analyzuje technické, právní, etické a náboženské aspekty války.

V tomto výčtu nelze nezmínit *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294-1322*⁶ Emanuela Le Roy Ladurie : Roku 1320 začal inkvizitor Jacques Fournier, pozdější papež Benedikt XII., vyšetřovat 250 obyvatel horské vesničky Montaillou v kraji horní Ariége podezřelých z katarské hereze. Ve svém inkvizičním protokolu zachytil každodenní události, pomluvy, skandály řevnivost, zločiny a násilí, vytváření lokálních klanů a spolenectví, milenecké i manželské svazky, magické pověry a praktiky, folklor i víru v revenanty. Autor si bere na pomoc metody a terminologii historických i antropologických věda na základě inkvizičních protokolů líčí život ve vesnici ve všech jeho bizardních podobách.

Knih francouzského medievalisty Jacquese Heerse⁷ je věnována středověké karnevalové kultuře a středověkému vztahu k zábavám a slavnostem ve francouzském a německém prostředí 13. – 15. století. Slavení svátků zasazuje do bujaré mentality a považuje je za jeden ze způsobů hledání sociálního smíru. Svátky nahlíží prolínáním se církevní a laické kultury. Počátky spatřuje ve slavnostech pořádaných a organizovaných význačnými kapitulami, které měly demonstrovat moc a věhlas kanovníků. Tyto instituce pracovaly s ideou převráceného světa, bláznivé jízdy a klání měly na první pohled světský charakter, přesto důležitou roli hrálo i posvátno.

⁴ ARIÉS PHILIPPE: *Dějiny smrti*. Praha 2000

⁵ CONTAMINE PHILIPPE: *Válka ve středověku*. Praha 2004

⁶ LE ROY LADURIE EMANUEL: *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294-1324*. Praha 2005

⁷ HEERS JACQUES: *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha 2006

Slavnosti zkoumal i již zmíněný Emanuel Le Roy Ladurie ve svém *Masopustu v Romansu*⁸. V něm ukazuje průběh slavností, her, volného času a renesančních zábav. Na pozadí karnevalů na francouzsko-italském pomezí úžasně zachytil městskou a venkovskou každodennost a mentalitu v 16. století.

Historik moderních dějin Robert Muchembled se ve své vědecké práci⁹ zabývá společenskými dějinami, antropologií moci, kriminality a materiálního života v období let 1400–1789, zejména v pařížské oblasti. Jeho kniha je originální ve zkoumání vztahů mezi kulturou, pojmáním těla, společenskými vazbami a zobrazováním zla. Autor pozoruje a probírá všechny kulturní a intelektuální projevy západní společnosti (literaturu, film, komiksy, výtvarné umění apod.).

Zajímavému tématu záhrobí neodolal Jean-Claude Schmitt¹⁰. Jeho kniha odhaluje provázanost světů živých a mrtvých a jejich dopad na tehdejší mentalitu. Hlavními hrdiny jsou revenanti, navrátilci ze záhrobí, lidé vracící se ze světa duchů, aby strašili věřící, předávali jim božská nebo ďábelská poselství a vytvářeli ovzduší, ve kterém jsou hranice mezi světem živých a mrtvých téměř neznatelné.

Výjimečnou práci představuje Rok tisíc. Duby v ní mapuje mentalitu kolem roku 1000 s důrazem na představy o konci světa a na tehdejší pojetí zázračna a tajemna. Hlavní důraz zde položil na narativní prameny a jejich interpretaci. Ukazuje zde i význam relikvií jako zázračných a uzdravujících předmětů i dobových vnímání nebeských úkazů intelektuály i laiky.

Německé publikace:

V letech 1999-2006 zde vyšla trilogie Richarda van Dülmena *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století)*.¹¹ Tato trilogie je syntetické shrnutí poznatků o světě všech sociálních vrstev mezi 16. – 18. stoletím v prostoru střední Evropy. První díl s podtitulem *Dům a lidé* je věnován rodině, způsobům bydlení, oblékání a stravování, včetně manželského života. Jak vypovídá název druhého dílu *Vesnice a město*, autor se zde zaměřil

⁸ LE ROY LADURIE EMANUEL: *Masopust v Romansu. Od Hromnic po Popeleční středu 1579-1580*. Praha 2001

⁹ MUCHEMBLED ROBERT: *Dějiny ďábla*. Praha 2007

¹⁰ SCHMITT JEAN-CLAUDE: *Revenanti. Živí a mrtví ve středověké společnosti*. Praha 2002

¹¹ DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) I*. Praha 1999
DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) II*. Praha 2006
DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) III*. Praha 2006

na rozdíly mezi městským a venkovským životem. Ve třetím díle *Náboženství, magie a osvícenství* zkoumá náboženské chování a představy s důrazem mezi jednotlivými konfesemi, detailně si všímá magických rituálů a praktik, snah církevních hodnostářů o jejich vymýcení.

Rozsáhlou monografií o ženské problematice sepsala německá historička Edith Ennenová.¹² V ní věnovala velkou pozornost politickým aktivitám franckých královen a specifické ženské zbožnosti. Svoji pozornost zaměřila na otázky podílu žen na městské ekonomice a samostatném ženském podnikání.

Polské publikace:

Dílo *Slitování a šibenice*¹³ zde vydal Bronislaw Geremek. Tato práce pojednává o sociálních a sociokulturních dějinách středověku a raného novověku hlavně v anglickém, francouzském a německém prostředí. Ústředním tématem je zde proměna vztahu evropské civilizace k materiální chudobě a bídě. Geremek sleduje postupnou proměnu pozitivního oceňování individuální chudoby a zřeknutí se světa. K zásadní proměně vztahu k chudákům a chudobě došlo podle něho vlivem sociální diferenciací podmíněné velkou morovou epidemií a jejími ekonomickými dopady. Chudoba začíná nabývat masových rozměrů až ve 14. století, což se prohlubuje ve století 16., kdy se chudoba stává běžným jevem a od této doby se pozvolna začínají rodit představy o řešení chudinského problému.

Publikace předního polského bohemisty Iwanczaka Wijciecha¹⁴ je poutavým pokusem o zachycení obrazu historie a kultury rytířů, vládců, dvořanů a rytířů Kristových v době od 13. do 15. století. Za pomoci dobových pramenů vykreslil život středověké dvorské společnosti, určený rytířskou výchovou a milostným básněním. Mezi nejzávažnější otázky, které se autor snaží řešit, patří původnost české rytířské kultury a její specifika.

Italské publikace:

Italský spisovatel Carlo Ginzburg se v této edici objevuje hned třemi knihami. *Noční příběh*¹⁵ se vydává za kořeny představ o sabatu v celoevropském rámci, etnologickými a folkloristickými fenomény. Sleduje příčiny masového pronásledování některých skupin evropského obyvatelstva, hlavně malomocných a Židů, které časově předcházelo honům na čarodějnice. Díky této knize se čtenář dostává více do tajemství imaginace lidí na počátku novověku.

¹² ENNENOVÁ EDITH: *Ženy ve středověku*. Praha 2001

¹³ GEREMEK BRONISLAW: *Slitování a šibenice*. Praha 1999

¹⁴ WOJCZIECH IWAANCZAK: *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*. Praha 2001

¹⁵ GINZBURG CARLO: *Noční příběh. Sabat čarodějnic*. Praha 2003

V *Benandantech*¹⁶ Ginzburg rekonstruuje události z konce 16. a z poloviny 17. století a ukazuje nové poznatky problému čarodějnictví. Nositelé kultu plodnosti, jimž se ve Furlansku (kraji na severu Itálie) říkalo benandanti, byli zpočátku považováni za ochránce úrody, avšak pod nátlakem inkvizice se v poměrně krátké doby proměnili v nenáviděné nepřátele – čarodějníky. Proměna jejich podoby je svým způsobem příkladná pro intelektuální uvažování mužů církve, jejichž představy se pak prostřednictvím inkvizičních tribunálů dle Ginzburga zahrnily i v myslích obyčejných, nevzdělaných laiků. V této knize autor poprvé důkladně přečetl dokumenty, které do té doby nikdo nezkoumal a na jejich základě doložil lidový původ čarodějnictví.

Asi nejznámější Ginzburgovou knihou je *Sýr a červi*.¹⁷ Vypráví příběh furlanského mlynáře Menocchia, který se kvůli svým názorům dostal do střetu s inkvizicí. Podkladem pro vykreslení každodenního života italského venkovana na konci 16. století se staly Menocchiový výpovědi před soudem. Díky těmto výpovědím si můžeme lépe představit, jaké takový člověk zažíval úzkosti, radosti i jeho představy o Bohu a posmrtném životě.

Ruské publikace:

Nakladatelství vydalo ještě jeden titul zabývající se karnevalem a to knihu Michaila Michailoviče Bachtina.¹⁸ Autor v ní prostřednictvím Rabelaisova románu Gargantua a Pantagruel objevuje téma karnevalu, světu obráceného naruby, zábavy a veselosti, jež byly díky asketickým přístupům mnichů považovány za cizí kultuře 13. – 17. století.

Anglické publikace:

V jedné ze svých nejslavnějších prací se anglický historik Peter Burke pokouší představit lidovou kulturu raně novověké Evropy jako celek.¹⁹ Práce zahrnuje celou Evropu v období tří století od prvních letáků až po francouzskou revoluci. Detailně se v ní věnuje jak světu profesionálních zpěváků, bláznů, žonglérů, šarlatánů, potulných herců a vypravěčů, tak postavám jejich děl, jež se stávaly lidovými hrdiny, hlupáky i viníky, na něž byla svalována všechna příkoří a těžkosti lidského života. Autor přitom důsledně ukazuje, že podoby lidové kultury v raném novověku byly výrazně formovány sociálními podmínkami, v nichž vznikaly, a kolektivními představami, jež mentálním způsobem ovlivňovaly jak podobu neelitní kultury

¹⁶ GINZBURG CARLO: *Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století*. Praha 2002

¹⁷ GINZBURG CARLO: *Sýr a červi*. Praha 2005

¹⁸ BACHTIN MICHAEL MICHAILOVIČ: *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha 2007

¹⁹ BURKE PETER: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005

mezi léty 1500-1800, tak její střetávání se s kulturou vzdělanců z vyšších sociálních vrstev, kteří se pokoušeli lidovou kulturu reformovat a potlačovat její nevázanost a pověrečnost.

Středověkou magií se zabýval Richard Kieckhefer.²⁰ Zachytil vývoj magie od jejích předkřesťanských kořenů přes její křesťansko-pohanskou podobu v období vrcholného a pozdního středověku až po její okultistické vyústění v 15. a 16. století. Nezajímá se jen o magické praktiky v Evropě, ale i o učenecké představy o magii arabských a středověkých intelektuálů a jejich vlivu na renesanční okultismus. Studuje i proces zákazů, odsudků a pronásledování hadačů, čarodějníků a kouzelníků církevním i světským právem s důrazem na jeho vyústění v honu na čarodějnice.

České publikace:

*Člověk českého středověku*²¹ je 18 esejí od různých autorů, kteří věnují svou pozornost stavovsky, právně, profesně, či kulturně definovaným sociálním skupinám, pro jejichž příslušníky můžeme alespoň do určité míry hovořit o podobném způsobu života a mentalitě. Středověcí lidé hledali příhodnou obec, do které by se mohli začlenit. Autoři se snaží odhalit její sociální a kulturní prostředí, velkou úlohu hrají otázky každodenního života a různých podob středověkého myšlení.

Na *Člověka českého středověku* volně navazuje *Člověk českého raného novověku*.²² I zde se jedná o kolektiv autorů, kteří představují svět v Čechách v 16. a 17. století, oproti předchozí knize o středověku přivádí na scénu i dříve neznámé postavy, přičemž každá z těchto postav svým způsobem charakterizuje dobu raného novověku.

Z českého prostředí pochází i *Zrození vagabunda*²³ od Pavla Himla, žáka již zmíněného Richarda van Dülmena. Kniha přináší pohled na tuláky, žebráky a jiné okrajové skupiny. V 17. a 18. století se v úřední praxi utvářela představa vagabunda coby osoby postrádající vrchnostenskou autoritu a vzpírající se tak kontrole. Autor zde nezachycuje pouze pronásledování těchto lidí, ale i jejich vlastní vnímání svého postavení a střetu s mocenskými orgány té doby.

Dalším českým titulem zabývajícím se každodenností je *Kriminalita a každodennost v raném novověku* od Jaroslava Čechury.²⁴ Hlavní hrdiny této knihy představují jihočeští venkované a

²⁰ KIECKHEFER RICHARD: *Magie ve středověku*. Praha

²¹ NODL MARTIN, ŠMAHEL FRANTIŠEK (edd.): *Člověk českého středověku*. Praha 2002

²² BŮŽEK VÁCLAV, KRÁL PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007

²³ HIML PAVEL: *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 2007

²⁴ ČECHURA JAROSLAV: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008

měšťané, kteří se dostávali do střetu s právními normami i s obecně přijímanými představami o morálce a cti. Vedle těchto lidí se v prostředí jižních Čech objevují i diskriminované skupiny – Židé, Cikáni a tuláci. Na základě studia mnoha případů autor ukázal, jak moc byla morálka v raném novověku křehká a jak se lišila od morálky dnešní.

Tématu středověkých herezí se věnoval David Zbiral.²⁵ Analyzuje středověké traktáty o dualismu, dochází k závěru, že katarství byl výsledek učenecké snahy o ovládnutí reality a o klasifikaci nesourodého hnutí náboženského nesouhlasu na jasně vymezené heretické proudy. Klade si otázku, zda představa elitářských a dualistických katarů není jistým kontrastním obrazem společensky konstruktivní racionality, která se prosazovala během 12. a 13. století a pokoušela se odsunout na okraj či přímo potlačit radikálně asketické proudy v dobovém křesťanství.

O náboženských a duchovních dějinách Čech v období vlády rodu Jagellonců (1471- 1526) vypráví Josef Macek.²⁶ Autor zkoumal náboženský, kulturní a společenský život katolíků i utrakvistů. Tyto náboženské dějiny zahrnují dějiny každodenních politických střetů, lidové zbožnosti, konfesní tolerance a hledání nových představ uspořádání společnosti.

O smrti pojednává *Kult mrtvých*²⁷. Základním tématem je ritualizace smrti a umírání v roce 1848. Kult mrtvých byl prostředkem vyžití obětí pro cíle revolučního i kontrarevolučního tábora. Násilná smrt směřovala k morálnímu zdůvodnění snah konkrétního tábora. Tohoto jevu si autor všímá v prostředí české, rakouské, německé i židovské společnosti v roce 1848.

*Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*²⁸ je dílo na pomezí mezi dějinami idejí a kulturní antropologií. Daniela Tinková se zde zabývá konceptem zločinu a jeho vztahem k hříchu, k duševním poruchám a nemocem v 18. století., zvláštní pozornost věnuje proměně chápání a interpretace zločinů náboženských, sebevražd a vraždy novorozeňat. Proces dekriminalizace je sledován na třech úrovních – legislativní norma, soudní aplikace a intelektuální diskurs o nich. Uvedené problémy se odehrávají v prostředí osvícensko-revoluční-napoleonské Francii a habsburské monarchie s důrazem na Čechy a Toskánsko.

V nedávné době vydala Daniela Tinková titul s názvem *Tělo, věda, stát*.²⁹ Tématem je profesionalizace porodnictví v osvícenském období. Zajímá se o formování nového

²⁵ ZBÍRAL DAVID: *Největší hereze*. Praha 2007

²⁶ MACEK JOSEF: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001

²⁷ RANDÁK JAN: *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha 2008

²⁸ TINKOVÁ DANIELA: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004

²⁹ TINKOVÁ DANIELA: *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha 2010

profesionálního aparátu, který připravoval zkoušené porodní báby, podléhající autoritě lékařů-mužů z lékařských fakult. Kniha odpovídá na otázky týkající se způsobů výchovy, ukazuje odhalování nelegální porodnické praxe, snaží se ukázat, proč lékaři při porodech tak často selhávali.

Výše zmíněné publikace pokrývají mnohem širší období, než je doba raného novověku. Jsou ale důkazem toho, jak se mění lidské vnímání a mentalita a také toho, že každé období má nějakou svoji každodennost.

To potvrzují i knihy Mileny Lenderové. Tato česká historička se věnuje zejména problematice žen³⁰ v historii. Zkoumá jejich postavení v české společnosti, sleduje ženy venkovské i městské, jejich život od narození k mateřství, zabývá se problematikou jejich deníkových zápisů. Její zatím poslední knihou je titul s názvem *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*³¹.

Mimo edici nakladatelství Argo stojí starší, ale neméně významná publikace zabývající se každodenností, nazvaná *Dějiny hmotné kultury*.³² Tato rozsáhlá studie mapuje názory na problematiku kultury, jejího členění a hlavně dějiny kultury. V prvních dvou svazcích představuje dosavadní pojetí kultury a tehdejší vymezení tohoto pojmu, poté se přesouvá do pravěku k počátkům hmotné kultury, vymezuje podmínky pro hmotnou kulturu, její sociální prostředí. Dvousvazkový druhý díl časově a věcně navazuje na díl první. Všestranně zobrazuje život a životní potřeby všech základních sociálních skupin raně novověké střeoevropské společnosti (panovnický dvůr, aristokracii, nižší šlechtu, duchovenstvo, venkovské obyvatelstvo i jednotlivé vrstvy měšťanstva včetně židů) během 16. - 18. století, s nezbytným přesahem do středověkého světa a do 19. století. Představena je i novověká armáda, novověké stravovací zásady, oděvní kultura a novověký komunikační systém. V rámci české historiografie se jedná o výjimečné dílo, které ocení nejen historici, ale i široká kulturní veřejnost.

³⁰ LENDEROVÁ MILENA: *Žena v českých zemích*. Praha 2008

LENDEROVÁ MILENA: *K hříchu i k modlitbě*. Praha 1999

LENDEROVÁ MILENA: *A ptáš se, knížko má...* Praha 2008

³¹ LENDEROVÁ MILENA, JIRÁNEK TOMÁŠ, MACKOVÁ MARIE: *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Praha 2009

³² PETRÁŇ JOSEF A KOL. : *Dějiny hmotné kultury*. SPN 1985, Karolinum 1997

Města:

Na tomto místě by bylo dobré zmínit se alespoň okrajově o knižních titulech, zabývajících se problematikou měst. Jako první uvedme *Zlatou dobu měst českých* od Zikmunda Wintra.³³ Ta poprvé vyšla roku 1913, jejího vydání se Zikmund Winter bohužel již nedožil. Autor se zabývá vývojem měst od jeho počátků, informuje o řemeslech, obchodu, i o vzdělávání. Seznamuje s běžnými starostmi o živobytí, s organizačními i právními principy, kulturními zájmy společnosti. Nevěnuje se pouze městské společnosti, ale podává i obraz venkovského lidu a jeho prostředí. Winter se městské tematice nevěnoval pouze v této knize, již dříve vznikly *V ohradě měst a městských zdech* nebo *Kulturní obraz měst českých*.

Významnou práci s městskou tematikou představuje *České město ve středověku*.³⁴ Jak moc je toto dílo důležité dokládá fakt, že v současné době byla kniha znovu vydána v doplněném a rozšířeném zpracování. František Hoffmann shrnuje velké množství poznatků z oblasti historiografie, geografie i sociologie. Dočteme se zde o počátcích městských sídlišť v keltském, velkomoravském a přemyslovském období, o vzniku prvních skutečných měst ve 13. století a jejich dalších osudech za vlády Lucemburků i během husitské revoluce. Dozvídáme se mnoho údajů o vnitřním prostředí měst, o jeho stavebním rázu, jeho obranném zařízení, o správě a hospodářství, stejně jako o společenské skladbě a městské kultuře. Tyto obecnosti, společné pro všechna města, doplňuje autor typickými rysy konkrétních měst. Hledá dědictví středověkého města nejen v hmotných pozůstatcích, ale i v duchovních hodnotách.

Ucelená monografie o urbanizaci v českých zemích *Zrod velkoměsta*³⁵ zhodnocuje nejrůznější poznatky sociologie, demografie i historiografie. O urbanizaci projednává jako o procesu, který na území Čech a Moravy započal zhruba před dvěma sty lety v souvislosti s průmyslovou revolucí. Popisuje změny, které tento proces zahájil, a jejich odraz v životě státu, společnosti, rodiny a jedinců. Autoři práci rozvrhli do tří oddílů, které postihují problematiku urbanizace od jejích počátků po dnešní dobu. Zvláštní pozornost věnovali Praze jako největšímu českému městu a centru urbanizačního procesu.

³³ WINTER ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991

³⁴ HOFFMANN FRANTIŠEK: *České město ve středověku*. Praha 1992

³⁵ HORSKÁ PAVLA, MAUR EDUARD, MUSIL JIŘÍ: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha 2002

*Sociální svět středověkého města*³⁶ je projekt z roku 2002, sdružující 12 českých a polských badatelů věnujících se problematice sociálních dějin pozdního středověku. Ve sborníku se objevují stati věnované otázkám sociální existence městských elit, fungování městské správy s důrazem na sociální postavení městských úředníků, hospodářským a sociokulturním vztahům mezi kláštery a městskými korporacemi, městskému přistěhovalectví, imigraci šlechty do měst, prostorovému rozšiřování starých sídelních center, majetku církevních korporací ve městě a problematice měšťanských testamentů. Většina z těchto studií se opírá o analytické výzkumy.

Cílem knihy *Uzavřená společnost a její nepřátelé*³⁷ je analyzovat charakter jevů, které podnítily postupný přerod středověké městské komunity v předobčanskou městskou společnost. Práce nabízí jen jeden z mnoha možných pohledů na urbánní problematiku raného novověku, přináší analýzu základních parametrů a rysů městského života ve středovýchodní Evropě raného novověku v komparativním pohledu. Předmětem výzkumu jsou tendence ve vývoji urbánních struktur v zemích Koruny české, polsko-litevské šlechtické republiky a Uhrách. Autor vychází z teze, že organizace ve středověkém městě byla založena na myšlence uzavřené společnosti, v níž zájem obce a princip jednoty a kolektivismu zaujímaly nejdůležitější místo v žebříčku hodnot. Vzhledem ke svému časovému záběru postihuje předkládaná kniha jen první, iniciační fázi složitého a dlouhodobého procesu přeměny středověkého městského světa, poněvadž konečná porážka uzavřené městské komunity byla dovršena až v 19. století.

³⁶ NODL MARTIN(ed.): *Sociální svět středověkého města*. Praha 2006

³⁷ MILLER JAROSLAV: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy 1500-1700*. Praha 2006

2. PRAMENY

Městské knihy patří svým množstvím mezi nejpočetnější písemnosti dochované v archivech. Náleží tak k nejpřednějším pramenům pro studium dějin, při jejich studiu se nám ukazuje leccos o jejich původci, díky nim si můžeme udělat obrázek o kanceláři, ve které vznikaly, stejně jako o písaři, který je psal. Ve vývoji předcházejí městským knihám listiny, jejichž hustá frekvence vedla k tomu, že listiny byly v některých prostředcích málo účinné, a tak začaly vznikat veřejné knihy na různých právních úrovních. V prostředí města tak vznikají knihy městské.³⁸ Tyto knihy jsou vedené od městských úřadů k úředním potřebám.³⁹ Od počátku 16. století existují dvě velké skupiny, první se váže k manuálům záležitostí sporných, druhá pak k manuálům záležitostí nesporných. Dále existují ještě knihy stojící mimo, které mají vztah k jiným částem městské samosprávy.⁴⁰ V této podobě setrvalo rozdělení městských knih až do roku 1850, kdy vznikají nové úřady a městské knihy jsou nahrazovány novým typem písemností.⁴¹ V městských kancelářích vznikají městské knihy již před koncem 13. století, nejstarší českou dochovanou knihou je pak radní kniha Starého Města pražského z roku 1310, následovaná knihou novobydžovskou z roku 1311, na Moravě je nejstarší dochovanou brněnská kniha počtů z roku 1343.⁴² Do konce 14. století zavádí městské knihy snad každé město.

Existuje několikero členění městských knih: Václav Vojtíšek je rozděloval podle právního hlediska, tedy v zájmu koho byly knihy vedeny, a to na

- knihy k pojištění práv města jako celku = knihy privilegií, statutů, památné, počtů, berní, úroční, dekretů, patentů, dekretní, kopíře listů poselacích
- knihy k pojištění soukromých práv jednotlivých občanů = knihy soudnictví trestného a civilního sporného i nesporného, knihy měšťanů⁴³

Rostislav Nový pak rozděluje městské knihy takto:

- knihy pamětní
- knihy městské správy = knihy městského zákonodárství, knihy městských financí, knihy městské správy v užším slova smyslu (např. rad, korespondence)

³⁸ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, NOVÝ ROSTISLAV: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2002, s. 227

³⁹ VOJTÍŠEK VÁCLAV: *O studiu městských knih českých*. In: Výbor rozprav a studií. Praha 1953, s. 52-85

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, NOVÝ ROSTISLAV: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2002, s. 245

⁴² RAMEŠ VÁCLAV: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005, s. 153-154

⁴³ VOJTÍŠEK

- knihy městského soudnictví = civilní soudnictví, trestní soudnictví
- knihy vzniklé z přenesení veřejnoprávní působnosti města⁴⁴

Vedle tohoto dělení rozlišujeme ještě knihy z hlediska institucionálního, tj. podle toho, kterými správními institucemi byly vedeny – knihy radní vedla městská rada, knihy soudní soud.⁴⁵ Mezi soudní knihy patří knihy nálezů soudních, knihy svědomí, knihy práva útrpného. Z nesporné agendy městských soudů pak vznikly knihy svatebních smluv, knihy testamentů, knihy zástav či knihy trhové.⁴⁶ Městské knihy tak jsou významným pramenem pro poznání městské správy a soudnictví, podávají nám informace o hospodářském stavu, o majetkových poměrech měšťanstva i o jeho sociálním rozvrstvení.⁴⁷

Ve své práci čerpám z městských knih Slaného, z manuálu radního z let 1595-1604⁴⁸ a z knihy misivů z let 1607-1617. Všem jistě vyvstane na mysl, proč jsem nezpracovala roky 1605 a 1606⁴⁹. Samozřejmě jsem to zamýšlela, ale proti mně zahrál zub času, který zápisy z těchto let poničil natolik, že nebylo možné z nich cokoli zjistit. První výše zmíněná kniha je velká zhruba 35x24x8 cm, přední strana desek je odtržená od koženého hřbetu. Na některých místech pomalu začínají vypadávat jednotlivé listy. Druhá výše zmíněná kniha je již zrestaurovaná, takže se nachází v podstatně lepším stavu než kniha první, rozměry se s ní shoduje. Vazba je celokožená, listy jsou do knihy pevně svázané. Zápisy v knihách jsou vedeny česky, ve výjimečných případech se objevují zápisy v latině nebo ještě méně v němčině. Každý den je uveden velkým latinským nadpisem, některé dny jsou zdůrazněny červeným inkoustem. Veškeré ostatní písmo je psáno inkoustem černé barvy, jednotlivé případy jsou odděleny vždy větším písmem než ostatní zápis.

V raném novověku probíhalo veškeré řízení písemnou formou. To znamená, že například žaloba byla podána na spise, odpověď na ni byla učiněna jiným spisem. Na tuto odpověď opět odpověděno spisem, a takto to mohlo pokračovat velmi dlouho, než se obě strany dostaly k samotnému soudu.⁵⁰ Ke své práci jsem si vzala k ruce ještě dochovaný aktový materiál, který přibližuje mnohé z případů zaznamenaných v městských knihách. S použitím slovníku můžeme akta vysvětlit jako „podkladový materiál různého obsahu, na jehož základu probíhá

⁴⁴ NOVÝ ROSTISLAV: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310 – 1526*. Praha 1963

⁴⁵ HLAVÁČEK IVAN, KAŠPAR JAROSLAV, NOVÝ ROSTISLAV: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 2002, s. 247

⁴⁶ RAMEŠ VÁCLAV: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005, s. 153-154

⁴⁷ ČAREK JIŘÍ: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*, Praha 1956, s. 10

⁴⁸ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

⁴⁹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

⁵⁰ WINTER ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991, s. 121

v kanceláři určité právní a správní pořízení (různé žádosti, jejich referentské zpracování a vyjádření, protokoly, zprávy, korespondence, přílohy a jiné).⁵¹ Akta týkající se města Slaného v letech 1595 – 1617 nejsou v archivu nikterak důkladně zpracována, ke každému jednotlivému listu je uveden pouze jednoduchý regest. Stejně jako městské knihy, i akta jsou psána převážně česky.

⁵¹ RAMEŠ VÁCLAV: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005, s. 23

3. SLANÝ V PRŮBĚHU ČASU

3.1 Poloha města a nejstarší osídlení

Středočeské město Slaný (latinsky Slana, německy Schlan) se rozkládá v okrsku Slánské tabule, která tvoří severozápadní část geomorfologického celku nazvaného Pražská plošina. Slánská tabule se svažité sklání od západu a jihozápadu k severovýchodu. Ve stejném směru je protkána potoky, jež pramení převážně na západě Slánska ve výšce kolem 400 m n. m. a vlévají se do Vltavy (164 m n. m.). Horní toky těchto potoků se zařezávají poměrně hluboko do sevřených údolí, která se směrem k východu rozvírají a přecházejí do mírně zvlněné roviny. Příznivé geomorfologické poměry a další znaky (úrodné půdy mnohde se sprašovým podložím, vyhovující klima a vodní síti vytvořily dobré podmínky k osídlení, takže Slánsko se již v pravěku stalo součástí středočeské ekumeny). Při formování sídelní sítě sehrály nezastupitelnou úlohu vodní toky. Od jihozápadu k severovýchodu protéká městem Červený potok, zesílený Šternberským potokem. Severně od města tečou potoky Byseňský a Bakovský, jižně od Slaného Knovízský (Svatojirský) potok.

Ze sídelně geografického hlediska měla v pravěku klíčový význam čedičová vyvřelina Slánské hory (330 m n. m.) obtékaná Červeným potokem. Slánská hora vyniká jako archeologická lokalita osídlená od starší fáze pozdní doby kamenné (eneolit - kultura nálevkovitých pohárů, polovina 4. tisíciletí př. n. l.) až do novověku (stopy sezónního osídlení v 16. století asi souvisely s vinicemi, které se rozkládaly na jihovýchodním svahu Slánské hory). Dlouhodobé, avšak přerušované osídlení po sobě zanechalo nejen archeologické nálezy, ale i další stopy, zejména sídlištní vrstvy uchované místy až ve třímetrové mocnosti, což bývá v našem prostředí výjimečné. Z pravěkých kultur doložených na Slánské hoře vyniká (snad opevněná) osada z období řivnáčské kultury (rozhraní 4. a 3. tisíciletí př. n. l.) a dále osada, asi též opevněná, ze starší doby bronzové (únětická kultura, konec 3. a počátek 2. tisíciletí př. n. l.) s doklady zpracování bronzů a s několika hromadnými nálezy bronzových předmětů.⁵²

Pravěké osídlení bylo zjištěno i v nejbližším okolí Slánské hory. Nejstarší je sídliště ze starší doby kamenné (konec středního paleolitu, asi před 50 tisíci léty) na úpatí hory v blízkosti Červeného potoka. Zájem člověka se tehdy nevyhýbal ani území dnešního města. Ze slánského náměstí známe kostrové hroby z mladšího eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou,

⁵² <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/podrobna-historie/pred-vznikem-obce/>

počátek 3. tisíciletí př. n. l.), z doby železné (1. polovina 1. tisíciletí př. n. l.) a z laténského období (3. století př. n. l.). Odjinud z města pocházejí nálezy z mladší doby kamenné (neolit, polovina 6. až počátek 5. tisíciletí), kdy se objevují první zemědělci, anebo z doby kultury knovízské (nazvané tak podle Knovíze), náležející do mladší doby bronzové (konec 2. tisíciletí př. n. l.). Zastoupeny jsou i další pravěké kultury.

Významné postavení v areálu dnešního města zaujímají nálezy z raného středověku (období slovanské, doba hradištní). Poměrně intenzivní osídlení z 8. - 9. století známe z jihovýchodního svahu Slánské hory a jejího úpatí, kde se podařilo prozkoumat několik sídlištních objektů - polozemnic a hlubokých lahvovitých jam (obilná síla). Ve stejné době zpestřovalo území města několik "samot" (dvorců?), tvořících zázemí osady na jihovýchodním svahu Slánské hory. Katastr města zná i nálezy z 10. století, vzhledem k absenci nálezových okolností jich však nelze plně využít.⁵³

3.2 Slaný ve středověku

Jméno Slaný pochází od slaného pramene, který nebyl v Čechách obyčejným zjevem. Podle Václava Hájka z Libočan ho v r. 750 objevil jeden ze služebníků knížete Nezamysla, jménem Holot, po lesích a po horách procházející se na jeden veliký vrch přišel, a když „všel podeň, nalezl pod ním pramen vody slané. Okusiv jí, když se na Vyšehrad navrátil, oznámil to Nezamyslovi, a on nemeškaje, poslal s ním jiné dva muže, aby té vody nabrali a přinesli jemu. Kteráž když byla přinesena a ohledána i zkušena, nalezeno jest, že by mohla z ní suol vařena býti. Poslal jest kníže své dělníky a s nimi Holota, aby tu suol dělali. I byli sú se tu velmi ti solnáři rozmnožili, až tu kníže rozkázal na jednom přívrší město založiti, i dáno jest městu jméno od toho vrchu Slanaj vrch.“⁵⁴ Poprvé se místo "Na slaném" (Nazlanem) připomíná v tzv. zakládací listině břevnovského kláštera, kterou 14. 1. 993 údajně vydal Boleslav II. (972-999). Břevnovští benediktini měli ze "Slaného" a z Plzně, Litoměřic, Kouřimi a Chrudimi pobírat desátý díl z trhových a soudních poplatků. Výhodná poloha této nejstarší slánské osady na obchodní cestě přispěla nejpozději na začátku 12. století ke vzniku místního tržiště.⁵⁵ Nacházelo se zřejmě na úbočí kopce, stoupajícího k dnešnímu náměstí. Někdy během 30. let získal podstatnou část benediktinský klášter z Ostrova u Davle. Ten pak vystavil na zmíněném tržišti kostel sv. Gotharda. Tito benediktini podnítli také gothardské

⁵³ PAVELKA, JAROSLAV: *Slaný*. Praha 1941

⁵⁴ HÁJEK, VÁCLAV Z LIBOČAN: *Kronika česká*. Podle originálu z roku 1541 vydal V. Flajšhans, Praha 1918, s. 168

⁵⁵ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 10

zasvěcení, ke kterému mohlo dojít až po tohoto mnicha a opata z benediktinského kláštera Niederalteich (svatořečen r. 1131), jenž působil v letech 1022-1038 jako biskup v dolnosaském Hildesheimu.⁵⁶ Slaný se pak vyvíjela v tržní ves a středisko okolního zemědělského kraje. Z roku 1262 pochází první skutečně bezpečná historická zpráva – privilegium Přemysla Otakara II., ve kterém je Slaný uváděno mezi místy, které odvádějí klášteru sv. Jiří na Pražském hradě devátý díl z tržních poplatků, což je potvrzeno i o devět let později (vedle Slaného to byly ještě Praha, Litoměřice, Ústí, Domažlice, Netolice a Prachatice).⁵⁷ Ve třináctém století vzniká ostrovské proboštví pro správu statků kláštera v okolí Slaného. Rozsahem, lidnatostí, polohou i střediskovými funkcemi se Slaný řadil k lokalitám, které se v průběhu 13. století měnily v města. Přesto se do urbanizačního procesu dlouho nezapojoval. Vznikem městských obcí v Litoměřicích, Ústí nad Labem, Žatci, Mostě, Berouně, Mělníku a Lounech se síť královských měst v severozápadních Čechách do roku 1278 dovršila, zbývala jen citelná mezera na Slánsku. O toto opoždění se paradoxně zasloužila výnosnost slánského trhu, mýta i soudu společně s úlohou, kterou Slaný sehrával při správě okolních klášterních (zvláště ostrovských) držav. Spojené zájmy Ostrova, sv. Jiří, Břevnova a dalších církevních ústavů bránily přeměně slánského prostoru v uzavřený městský areál, neboť by tu ztratily příjmy, které ani král nemohl lehce a plnohodnotně nahradit. Změnu přinesl konec vlády Václava II. (1283-1305).⁵⁸

Roku 1305 vysazuje král Václav II. Slaný na královské město na právu magdeburském.⁵⁹ Od 8. června 1305 začíná řada pramenných dokladů o náhradách pozemků, jimiž bylo nové město vybaveno a které do té doby náleželo různým církevním ústavům. Jednalo se o ves Želenice a část Knovíze (dosud v majetku svatojiřského kláštera v Praze) a ves Dražkovice (patřící pražskému katedrálnímu kostelu). Největší majetek pak vlastnil klášter ostrovský, a to Trpoměchy s 8 lány, háj v Dolíně v rozsahu 5 lánů a 72 podsedků (to jest nižší vrstvy poddaných) na slánském předměstí. Dále se nejasně hovoří o 3 mlýnech, 2 zahradách a 2 poplužích (6 lánů) se čtyřmi jinými lány, což vše nejspíše leželo ve slánském prostoru. Kostelu ve Slaném, jehož patronátní právo si ostrovský klášter ponechal, zůstaly 2 lány a vinice v Ovčárech s 8 vinaři. Roční výnos ze slánských držav byl odhadnut na 51 kop pražských grošů. Nové město bylo založeno na poměrně úzké plošině, vyvýšené nad údolím Červeného potoka, a tudíž také nad původní osadou. Půdorys města představuje zúžený pětiúhelník se základnou na severozápadě a vrcholem na jihovýchodě. Hlavní komunikace

⁵⁶ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 11

⁵⁷ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 43

⁵⁸ Tamtéž, s. 4

⁵⁹ LACINA, s. 13-14

probíhala městem od jihovýchodu k severozápadu, snad ve směru původního oběhu obchodní cesty, na kterou bylo napojeno ústřední tržiště. Na severu branou Velvarskou přicházely do města komunikace od severu a severovýchodu, na jihu plnila stejný úkol malá branka (fortna), určená pro pěší. Brzy po svém vzniku bylo město obeháno dvojitým pásem hradeb. Se vznikem města se musel proměnit i kostel sv. Gotharda, aby odpovídal potřebám většího sídliště. Byl tedy přestaven do raně gotického trojlodního chrámu s předsunutým kněžištěm. Od českých králů dostal Slaný během 14. století řadu obvyklých privilegií, rozmnožující jeho hospodářské a právní výsady. Informuje o tom první textově dochované privilegium Jana Lucemburského z r. 1336, odvolávající se na práva udělená Slanému již Václavem II. V listině krále Jana se dále určuje velikost lánu užívaného ve Slaném a výše z něho odváděných platů. Městské dávky se mají povinně vztahovat i na obyvatele předměstí. Slánští měli být osvobozeni od placení mýta na pražském mostě (předchůdce Karlova mostu). V r. 1366 nařídil Karel IV. (1346-1378) městům na obchodní trase z říše do Prahy, to jest Chebu, Lokti, Ostrovu, Kadani, Žatci, Lounům i Slanému, aby bděla na jejím povinném užívání. Tím podpořil severní variantu obchodní cesty z Norimberka na Prahu a současně i města, která na ní ležela. Rozmach města načas ztlumil ničivý požár z 10. 5. 1371. Vypukl v době, kdy se na rynku konal trh a město zaplnili lidé z venkova. V nastalém zmatku ucply vozy trhovců městské brány a podle kronikáře Beneše Krabice z Veitmile tehdy zahynulo na 2000 lidí. I když je to odhad přehnaný, byly ztráty na životech a majetku mimořádné. Aby městu a jeho obyvatelům ulehčil, zařadil Karel IV. Slaný mezi města, jimž dvěma privilegii z 19. 9. 1372 daroval právo odúmrti (tj. svobodného odkazování majetku) a svobodného nakládání majetkem. Za půjčku panovníkovi obdržel Slaný v r. 1377 s několika dalšími severočeskými městy právo obchodovat se solí a daň z jejího prodeje. O rok později Karel dovolil připojit k městu předměstí a pastviny a přidal právo mílové, tzn., že na míli od města, asi 11 km, nesměli nikde pracovat – kromě vesnických kovářů – žádní řemeslníci, ani existovat trhy nebo krámy.⁶⁰

Počátkem 15. století patřil Slaný ke středně velkým královským městům v Čechách. Podle sumy 150 kop grošů, kterou město odvádělo jako berní (daň vybíraná panovníkem), bylo srovnatelné s Kadani či Mostem (např. Beroun 88, Plzeň a Litoměřice 200, Louny a Žatec 140). Více než jiná města využíval Slaný své role tržního centra zemědělského okolí, pro nějž byl Slaný naopak dodavatelem specializovaných řemeslných výrobků. Četnější zprávy o řemeslech a zvláště o ceších však pocházejí až z pohusitského období. Vnitřním ústrojím se

⁶⁰ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 43-44

Slaný nelišil od jiných měst z okruhu magdeburského práva, jehož odvolací stolicí byly v Čechách Litoměřice. Rychtářský úřad přešel koncem 14. století do rukou Jakoubka z rodiny pražských Benešovských/Benešauerů (1413-1414), který měl na Slánsku i jiné majetkové zájmy. Městskou samosprávu reprezentovala rada v čele s purkmistrem. Již před r. 1348 vyvíjela činnost slánská městská kancelář, od poloviny 14. století tu působila škola obsazená rektorem a jeho zástupcem. Přesto jedna složka v životě Slaného chyběla. Zatímco ve většině královských měst stály kláštery minoritů, dominikánů (či jejich ženských protějšků) nebo obojích (jako Litoměřice, Hradec Králové), ve Slaném žádný z podobných klášterů v této době nevznikl. Snad to způsobil vliv Ostrova a jeho probošství při sv. Gothardu. Jelikož Gothard byl farním kostelem pro obvod města a duchovní správu při něm vykonávali členové ostrovského konventu, jistě střežili své pozice a bránili se konkurenci. I po připojení části svých majetků k městu zůstávali ostrovští benediktini v držení četných statků ve slánském okolí.⁶¹ Klášterní urbář z konce 14. století uvádí na Slánsku Libušin, Pchery, Humny, Vinařice a Jemníky, získané již r. 1277. Ze slánských proboštů známe Dominika (1357), po něm Theoderika Minardova, proslulého soudními spory i morálními poklesky (1396). Jak odhalila vizitace arcijáhna Pavla z Janovic (1379-1382), nezůstávali za proboštem pozadu ani další kněží a mniši působící při sv. Gothardu i slánské škole. Obyvatele města jejich způsob života pohoršoval. Další slánský probošt Oldřich z Tupadel byl zase spíše podnikatel než duchovní. Slánská škola v tomto období nebyla jen sídlem rozverných učitelů, ale i dobrým vzdělávacím ústavem. V čele školy stál rektor, kterého zastupoval sukcesor. Škola stála zřejmě poblíž kostela a fary. Slánský špitál je poprvé doložen v roce 1359, kdy mu měšťanka Kateřina Michková věnovala značný obnos na zakoupení pozemků. Za Theodorikova probošství se o špitál a jeho majetek vedl spor mezi městem a farou. Špitál sv. Vavřince stál na Pražském předměstí pod horou, kde na něj dnes upomíná jen název ulice Na Vavřinci, vedle něho stál jednoduchý gotický kostelík stejného zasvěcení.⁶²

Do druhého desetiletí 15. století došlo ve Slaném ke zřetelným sociálním přesunům ve prospěch střední řemeslnické vrstvy obyvatel. Jejím reprezentantem se stala městská rada, emancipující se z moci rychtáře. Měšťané těžce nesli zátěž věčných platů na svých domech, většinou ve prospěch církve.

Díky střediskové roli Slaného se po něm začal nazývat celý okolní region. Již před polovinou 13. století se vzpomíná provincia Zlanensi, zprávy o slánské provincii či distriktu následují z

⁶¹ HULÍNSKÝ, JINDŘICH: *Město Slaný, jeho kraj a památosti*. Slaný, 1928, s. 11-12

⁶² KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 45-47

let 1333, 1338, 1341 aj. Ve snaze upevnit královskou moc podporovali Lucemburkové činnost správních úředníků kraje, tak řečených popravců. Jejich úřad zaměřený na udržování pořádku však postrádal systémové prvky, personálně se vázal k vyšší šlechtě a procházel častými změnami. Z r. 1337 známe údaj o popravcích meziříčského (mezi soutokem Labe a Vltavy), ořechovského (podle vsi Ořech východně od Prahy) a slánského kraje, podléhajících pražskému úřadu. Ale samostatný popravce na Slánsku nesídlil. Pokud slánský kraj vystupuje v pramenech 14. století, rozumí se jím především berní obvod. Výrazně se Slánsko uplatnilo rovněž v organizaci králova majetku. V zápisech desk dvorských (úřední knihy, kde se uváděly změny v držení lenních statků, nad nimiž si udržel svrchovanost panovník) se jako provolací místa (tady byly veřejně lenní či manské statky po úmrtí svých držitelů "provolávány") slánského kraje jmenují vedle Slaného i Velvary a Menší Město pražské (Malá Strana). Vrcholně středověké Slánsko tak objímalo kus středních Čech zhruba mezi Louny, Litoměřicemi, Mělníkem, Prahou a dnešním Kladnem. V národnostně jednolitým Slaném, kde převládal český živel, se hromadily rozpory, které vyšly na povrch při styku s radikálním husitstvím.⁶³

3.3 Město v husitských dobách

Ve druhém desetiletí 15. století byla zejména nižší vrstva obyvatelstva a chudina zasažena šířícími se chiliastickými představami o konci tohoto světa, špatného a zkaženého. Patrně pod tímto dojmem byl patrně vypuzen poslední ostrovský probošt Bohuslav, faru ovládli kněží pod obojí a církevní majetek převzala městská správa. V představách bojovných revolučních kazatelů se Slaný zařadil mezi města, která jsou vyvolena ke spasení (Plzeň, Žatec, Louny, Slaný, Písek, Klatovy). Z tohoto důvodu se do Slaného hrnuly zástupy venkovanů, které také toužili být spaseni a které město radikalizovaly. Toto nahromadění vyvolávalo pochopitelně problémy praktické i sociální. Spolu s lounskými a žateckými se slánští v květnu 1420 shromáždili u Postoloprty, kde vypálili klášter a odtud se vydali na pomoc Praze. Po cestě vypálili tvrz Makotřasy, v Praze pak byli přivítáni 25. května. Stejněho dne, kdy dorazili do Prahy, přitáhl ke Slanému Vilém Zajíc z Hazmburka s částí křižáckého vojska a žádal, aby se město poddalo Zikmundovi. Lstí se města zmocnil – nepravdivě tvrdil, že Praha se již císaři poddala, proto měšťané dlouho neváhali a brány otevřeli. Hned 27. května přijel do města Zikmund s celým průvodem včetně papežského legáta Fernanda. Ten nechal v kostele odstranit všechny památky na bohoslužbu podobojí, znovu do něho uvedl kněze pod jednou a

⁶³ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/podrobna-historie/pocatyky-a-rozmach/>

přísně zkoumal náboženské přesvědčení měšťanů. Ti se pak rychle odvrátili od kališnictví. Spolu s kališnickým knězem byl jeden měšťan upálen, protože nehodlal svou víru změnit. Zpráva o těchto událostech vzbudila v Praze velké rozhořčení a jako odvetu byl na Menším Městě vypálen Zajícův dům. Slaný zůstal v Zikmundově moci i po bitvě na Vítkově. Na podzim 1420 ustupoval od Žatce přes Louny a Slaný na Velvary a Litoměřice. Přitom chystal soustředění svých příznivců na jaro příštího roku do Slaného. K tomu ale již nedošlo, Slaný následoval příkladu Lounských a dobrovolně otevřel své brány Pražanům, vracejícím se od Chomutova. Od té doby bylo město pevným článkem pražského husitského městského svazu. Byla obnovena duchovní správa podobojí, kterou zde nyní vykonával M. Křišťan. Příslušnost Slaného k umírněnému křídlu husitství skončila na jaře 1425, kdy táborsko-sirotčí vojska Slaný oblehla a po nečekaně tuhém odporu ho 17. dubna s pomocí slánské chudiny dobyla. Boje trvaly dvanáct dní, poslední obránci města uhořeli na zapálené věži kostela. Vítězná vojska město silně zpustošila, na hranici zahynul i farář Křišťan. Slaný byl uveden do táborského svazku, s Tábořem probíhala úzká vojenská spolupráce. Mnohem užší ale byla tato spolupráce s Louny a Žatcem a Jakoubkem z Vřesovic. V roce 1434 tak Slánští bojovali v táborských řadách při neúspěšném obléhání Plzně i v bitvě u Lipan. 13.8. 1436 se i slánští poddali Zikmundovi, za což byli stejně jako jiná města odměněni stvrzením předchozích privilegií a majetkových zisků.⁶⁴

Po Zikmundově smrti stálo město Slaný na straně rakouské – té části Čechů, která uznala rakouského vévodu Albrechta českým králem. Hlavní zárukou věrnosti Albrechta byl ve Slaném tehdejší hejtman Jan Šmikovský ze Žďáru, podnikající útoky proti kalichu. Vedle rakouské strany existovala ještě strana střední, vedená Hynkem Ptáčkem z Pirknštejna, která svolila s volbou Albrechta jen podmíněčně, a konečně strana radikální, Táborští, která Albrechta nechtěla z národnostních důvodů uznat vůbec. Názory rozhodující části politicky angažovaných měšťanů se ale stále více začaly s rakouskou orientací rozcházet a stále tak rostl jejich odpor. Někdy mezi lednem a březnem 1439 využili Šmikovského nepřítomnosti a udělali ve městě převrat. Došlo tak k odstranění prorakousky orientované městské rady ke zvolení konšelů opačného zaměření. Šmikovského při jeho návratu již nepustili do města. Tento odklon od Albrechta neznamenal ale připojení ke straně vedené Hynkem Ptáčkem, s tou bylo město naopak v napjatém poměru. Ten vyostřovaly časté spory se sousedem Alešem Holickým ze Šternberka, předním Ptáčkovým spolupracovníkem. Slaný hledal oporu ve spojení s Louny a Žatcem, se kterými na jaře 1440 podepsal spojeneckou smlouvu,

⁶⁴ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 11-13

kteřá předpokládala dodržování kompaktát, vzájemnou pomoc proti útisku jak ze strany sousedních feudálů, tak i náboženské a konečně také vzájemné konzultace před všemi důležitými politickými rozhodnutími. Hledání dalších spojenců vedlo k politickému sbližování s Tábořem. Výrazem mocenského vzestupu měst po husitství byla jejich aktivní účast na sněmech, kde Slánští horlivě participovali. Na podzim 1445 se ve Slaném sešli k jednání hlavní představitelé sporných stran v zemi, na tomto jednání stranu podobojí zastupovali Jiří z Poděbrad a Aleš ze Šternberka. Brzy po tomto jednání se Slaný stává jasným stoupencem poděbradské strany, v jejichž řadách se v září 1448 účastní získání Prahy. Společně s Louny a Žatcem představoval Slaný oporu Jiříkovy moci na severozápadě Čech. Na jaře 1452 se Slánští v Praze účastnili volby Jiřího z Poděbrad za zemského správce, aktivním členem jeho rady se stal slánský měšťan Bartoš Ptáček. V listopadu 1454 potvrdil nový český král Ladislav Pohrobek městu starší privilegia a udělil mu výroční trh na sv. Matouše (21. září).⁶⁵

Hlavním ekonomickým ziskem Slaného z husitského období bylo podstatné zvětšení majetku jak města, tak i jednotlivých měšťanů (dříve církevní majetek). Rovněž král Jiří stvrdil a polepšil Slanému výsady (21.12.1458, 16.6.1462). I když v roce 1454 museli slánští vrátit královské komoře několik statků zcizených církvi, rozšířilo město své pravomoci na řadu okolních vsí – roku 1448 kupuje v Ovčářích mlýn pod rybníkem, v roce 1450 přibývá odúmrt' po sirotcích po Blažku Pátkovi, v letech 1459-1460 jsou Slanému připsány vsi Jemníky, Vinařice, Pchery, Ovny (Humny), postupně město získalo i svobodný statek v Knovízi a ves Nosatice. V roce 1458 dostalo město clo jednoho penízu z každého koně, který protáhne vůz městskou branou nebo bude samostatně veden na prodej, a tržné z kramářů a různých řemeslníků na týdenních trzích. Peníze z těchto příjmů měly být vynaloženy na opravu cest a silnic. Jiří také zakázal cizím kupcům kupovat obilí po vesnicích v okolí, a tak podpořil jeden z hlavních zdrojů příjmů slánských obchodníků. Je logické, že obyvatelé Slaného patřili po celé období k předním ctitelům Jiřího z Poděbrad, však se jim to evidentně ekonomicky vyplácelo. Tyto sympatie vyjadřovali i nemilosrdným trestáním těch, kteří ho urazili a naopak s úctou uchovávali jeho plastická zpodobnění. Slánské oddíly stály také Jiřímu po boku při všech jeho tažení, které podnikal po vypuknutí odboje proti své osobě. Slánský oddíl, rota, byl pod velením hejtmana začleněn do většího svazku hotovosti slánského kraje. Počet bojovníků nebyl stejný, asi od 20 do 170 mužů, bylo v něm 3-17 přepravních vozů a dvojnásobný počet jezdců, ostatní pěší. Střelci byli vedle mečů vyzbrojeni samostřily, čtvrtinu tvořili pavézníci,

⁶⁵ PAVELKA, JAROSLAV: *Slaný*. Praha 1941

poslední čtvrtina byla vyzbrojena lehkou ruční zbraní píšťalou nebo hákovnicí. Žold (pro hejtmány 30 grošů týdně, pro ostatní asi 23 grošů týdně) představoval dvojnásobek mzdy zemědělského dělníka. Slánští bojovníci stáli vedle českých králů i v následujících letech, krále Ludvíka doprovodili až k Moháči.⁶⁶

Roku 1471 dostali radní města Slaného zvláštní privilegium od krále Vladislava Jagellonského a to takové, že smí všechna veškerá obecní jednání a listiny pečetit červeným voskem.

V osmdesátých letech sílil boj mezi šlechtou a městy o politické a ekonomické postavení. Toto nebezpečí opět sbližovalo Slaný do svazku s Louny a Žatcem. 15. 8. 1482 tato tři města uzavřela na šest let brannou jednotu trojměstí. Cílem měst bylo bránit se proti jakémukoli útisku, proti zmenšování svobod a placení vysokých daní. Zároveň se touto smlouvou zavázala nevydávat nikoho z měšťanského stavu od městského práva, nedopouštět hanění ani jiné škody a nevstupovat do žádných nevhodných smluvních vztahů, které by se s těmito ujednáními neslučovaly. Když bylo roku 1500 ustanoveno vladislavské zřízení zemské, uzavřelo 32 českých měst, včetně Slaného (uvedeno na 30. místě), smlouvu na ochranu svých práv. I po částečném řešení sporů roku 1517 svatováclavskou smlouvou pokračovaly užší styky měst. V těchto časech navštívili město i dva nevítaní hosté – roku 1511 zemětřesení a roku 1520 mor.⁶⁷

Druhá polovina 15. století se vyznačuje intenzivní výstavbou města. Zkušenosti z válečných let potvrdily, jak je důležité opevnění. Proto Slaný využil klidnějších let nejen k opravě kostela sv. Gotharda, ale zejména k obnově fortifikace. Hlavní stavební práce proběhly ve třetí čtvrtině 15. století. Nejimpozantnější částí městského opevnění byla Pražská brána, rozložená pod kostelem sv. Gotharda, vystavěna mezi lety 1460-1472, vyzdobená sochou krále Jiřího a znakem města a dalšími heraldickými motivy. Brána měla vysokou sedlovou střechu s routovitými motivy na nárožích. Díky své mohutnosti se jí říkalo také hradská brána. Jednodušší pak byla Velvarská brána, nad níž byla dostavena věž, hájená (už nedochovaným) předbráním s padacím mostem. Severní stranu této věže zdobí erbovní reliéfy z přelomu 15. a 16. století, jižní stranu pak nápis o přestavbě. Dnes nestojí ani Lounská brána, o níž jsou dochované zprávy ze 16. století.⁶⁸

⁶⁶ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 49-51

⁶⁷ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 19-20

⁶⁸ KOLEKTIV AUTORŮ, s. 52

Požár v roce 1425 těžce poškodil kostel sv. Gotharda, který byl několik let od požáru pouze zakryt a k jehož hlavní přestavbě se přistoupilo až roku 1450. V první etapě rekonstrukce byla opravena klenba hlavní lodi, mající čtyři křížová pole na jednoduchých konzolách. Nad lodí byla vyzdvížena vysoká střecha, postaveno západní průčelí se štítem a novým oknem na kruchtě. Zároveň byly obnoveny oba dva vstupní portály a klenby bočních lodí. V této etapě rekonstrukce také vzniklo nové okno v jižní lodi, orientované na západ, předsíňka před západním portálem a malé nárožní věžičky na velké věži. V další etapě, na přelomu 15. a 16. století, se staví nejhodnotnější část této pozdně gotické výstavby, a to nové kněžiště. Do roku 1500 tak byla dokončena hrubý stavba s opěráky, poté byly prováděny profilace, kružby, kresby, klenby, fresky a baldachýny a konečně sakristie, na jejíž východní straně vytesali letopočet MDXX – rok, kdy byla konečně dokončena výstavba kostela. Z počátku 16. století také pochází zvony kostela, z nichž největší se jmenuje Gothard. Přes všechny další období si kostel uchoval tento pozdně gotický ráz.⁶⁹

Přes ničivé důsledky válek se město brzy vzpamatovalo. Pokud se předpokládá, že některé vsi v sousedství zanikly (Dražkovice, zčásti Nosatice), nevíme, jak dalece to způsobily válečné akce, snaha obyvatel stáhnout se pod ochranu slánských hradeb (jak uvádí starší literatura) nebo strukturální změny hospodářského rázu. Podobně jako jiným královským městům, též Slanému přinesla husitská doba zvýšení prestiže a sebevědomí. Město vstupovalo do veřejného dění, účastnilo se sněmů, zvětšil se majetek města i podnikavějších měšťanů, zmizely věčné platy, dohled ostrovských benediktinů nahradila "levná" utrakvistická církev. Příznivých okolností chtěla města využívat i v dalším období, začala však narážet na bariéru panského záští a centralistických snah Habsburků.⁷⁰

3.4 Za vlády Habsburků

Po korunovaci Ferdinanda I. českým králem pokračoval klidným tempem hospodářský rozvoj města. K majetku města bylo přidáno od bratří z Harštejna pole v Lidicích, mlýn u Všehluh od Františka Smýkala z Libovice a také mlýn v Malé Kvíci. Po zisku těchto menších statků byly v roce 1543 majetky města o městečko Vraný s kostelním podacím (právo navrhovat faráře a vystupovat jako patron kostela) od Jana Zajíce z Hazmburka. Vraný však Slanému patřil pouhé čtyři roky. Když v říši vypukla válka mezi říšskými stavy a císařem Karlem, zvaná šmalkaldská, sešla se u Kadaně zemská hotovost, se kterou po dlouhém naléhání

⁶⁹ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 11-12

⁷⁰ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/podrobna-historie/za-husitstvi-a-po-nem/>

odtáhli do Saska i Slánští. Toto tažení dopadlo pro Habsburky úspěšně, další hotovost však už za hranice táhnout odmítla. Tyto události vyvolaly v pražských městech povstání a odpor, všechny tři stavy uzavřely spojeneckou smlouvu a 14. března svolali novou zemskou hotovost. Tohoto snesení se zúčastnili i zástupci Slaného. Při králi zůstaly Plzeň, České Budějovice, Ústí nad Labem, Most a Cheb. Představitelé odboje však nebyli ve svých řadách jednotní, scházeli se liknavě a nepodnikli žádné rozhodné činy, tudíž když se Ferdinand vrátil do českého království po vítězné bitvě u Mühlberka, mohl s odbojem lehce skoncovat. Přijal na milost šlechtu, za hlavní strůjce odporu označil města a hodlal je důkladně potrestat. Do Prahy se před královský soud muselo dostavit všech 19 odbojných měst, včetně Slaného. Slánští museli postavit 20 měšťanů, primasa, konšele a starší obecní, jejichž propuštění bylo podmíněno tvrdými podmínkami. Město muselo vydat všechna privilegia, zbraně i střelivo, všechny své statky v 15 vsích a platit daň z lihových nápojů. Zároveň jim bylo nařízeno podrobit se dohledu královského rychtáře, který jediný mohl svolit konání schůze obce a rady a měl moc zastavit každé usnesení, které by případně směřovalo proti koruně. Do této funkce byl od počátku nařízen ustanoven někdo z předních měšťanů, prvním z nich byl Duchek Skála, který dlouhodobě zasedal v městské radě. Později rada města předkládala králi vždy trojici uchazečů o tento úřad.⁷¹

Statky, jejichž ztrátou bylo Slaný potrestáno: vesnice Otruby, Trpoměchy, Lotouš, Nedětovice, Luňkov (Lutníkov), Želenice, Drnov, Ovčáry, Vítkov, Kutrovice, Kvíllice, Ovny, Knovíz, Ješín, Královice, Studeněves, Saky, Přelíc. Nedávno zakoupené městečko Vraný, ves Želevecice, 3 poddané ve Vyšínku, 3 v Lisovicích a 10 v Dolíně koupil od české komory roku 1550 Petr Chotek z Vojnína, tudíž se do vlastnictví města Slaného již nikdy nevrátily. Další část získal Jan Bořita z Martinic a sice poddané v Hořešovicích Malých i Velkých, ve Vítově, v Tuchlovicích, v Hříškově, v Březí a v Kvíčku (Malé Kvíci). Ves Dřínov byla darována Janu Kolskému z Kolovsi za škody, které tento místosudí utrpěl od saského vojska. Slaný také musel zaplatit pokutu 2500 kop grošů českých. V privilegii z 29.6.1547 odpouští Ferdinand Slanému a vrací mu zádušní důchody a statky, sloužící kostelům, špitálům a škole. Postupně byly ještě městu navracena cla, mýta, mlýn a rybník. Po zaplacení zbývající sumy 300 kop grošů českých v roce 1562 byly městu vráceny Otruby, Trpoměchy, Lotouš, Nedětovice, Luňkov (Lutníkov), Želenice, Drnov, Ovčáry, Vítkov, Kutrovice, Kvíllice, Ovny, Knovíz, Ješín, Královice, Studeněves, Saky, Přelíc, kostel v Lidicích s farou a platem z ní, z Velvar kopa úroku svatojiřského, tuna oleje od Bořity

⁷¹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 53

z Martinic ke kostelu sv. Gotharda, louka nad Kvíčkem (Malou Kvící), 2 rybníky ve Všehluších a plat z masných krámů a ze soli.⁷²

Městská správa se v 16. století skládala ze tří sborů, všechny o velikosti dvanácti členů. Nejdůležitějším sborem byla městská rada, tvořená dvanácti konšely, v jejichž rukách se shlukuje moc zákonodárná, soudní i výkonná. V městských záležitostech předsedal konšelům purkmistr. V tomto úřadě se konšelé střídali vždy po čtyřech nedělích podle pořadí, v jakém byli do rady jmenováni. První z těchto konšelů byl jmenován primasem, měl v radě nejdůležitější postavení a stával se purkmistrem vždy jako posledním ze všech konšelů. Čtyřtýdenní doba purkmistrování začínala ve středu a končila v úterý. Nový člen rady se objevuje buď jen na jeden rok, anebo v radě často zasedá až do smrti. Rada zasedala vždy v pondělí, středu a pátek, tento rytmus však nebyl vždy pravidelný. Jednání se konalo vždy v hlavní síni na radnici. Konšelé měli na starosti policejní správu, finanční obor a soud. Purkmistr úřadoval sám ve všech všedních dnech, přijímal žaloby, staral se o smlouvy jednotlivých měšťanů. Úřad purkmistra byl placen, slánský purkmistr byl odměňován dvanácti kopami českých grošů, třemi strychy žita nebo dvěma strychy žita a jedním strychem pšenice jednou prosticí soli. Dalším sborem městské správy byli starší obecní, doložení od 40. let 15. století. Ty přijímali konšelé k jednání o důležitějších hospodářských záležitostech, jako například o koupi nějakého majetku, o prodeji majetku obecního nebo o uvalení platů na měšťanstvo. Zároveň starší obecní vykonávali kontrolu nad městskou radou z hlediska jejich účtů. Obecní starší dostávali plat větel hrachu. Tyto dva sbory – městská rada a starší obecní – volili potom sbor třetí, který od způsobu svého ustavení nese i název – nazýval se sborem volenců (electores). Těmto dvanácti měšťanům se svěřovaly různé úřednické obory a funkce, zároveň se účastnili i jednání o nejdůležitějších městských záležitostech.⁷³

Důchody a majetek města spravovala rada původně jako celek, během 16. století je pak k jednotlivým agendám volena dvojice úředníků, většinou jeden konšel a jeden volenec. Tito dva vykonávali svou funkci během jednoho roku, po jehož uplynutí skládali radě své účty. Mezi tyto dvojice patřili správci hospodářských podniků – dvorů, cihelen, prodeje obilí, soli, železa, správci finanční – obecních důchodů, zemských berní, správci městských ústavů – kostelů, špitálu, školy, záduší. Vedle těchto úřadů stálých vznikaly i úřady pro jednorázové potřeby – opravy konkrétních budov či jiných objektů. Do městských služeb byli zahrnuti vedle zaměstnanců dvorů a cihelen také soláci, neboli pracovníci ve skladu a prodeji soli,

⁷² KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 22

⁷³ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 53-55

jeden z nich vždy opatroval hodiny na věži radnice. Zpracováním sladů piva se zabývali ladaři, šrotýři, měřiči a nasýpači. Ve všech čtyřech městských branách hlídali branní a vybírali zde clo, na věži radnice a fortnách stáli hlásní, první z nich dělal zároveň hrobníka a měřil uhlí. Na policejní záležitosti dohlížel městský rychtář, ten měl k ruce několik biřiců a zároveň byl nadřízeným ponocných.

Zvláštní institucí ve Slaném je starobylý zahájený soud, doložený ještě v 70. letech 16. století, určený k „věčnému“ pojištění soukromých majetkových práv měšťanů. Původně tento soud zasedal čtyřikrát ročně, postupně však vznikaly specializované druhy a zasedání zahájeného soudu ubývá, takže se koná jen jednou do roka a projednává už jen vzájemný vklad majetku mezi manžely.⁷⁴

Všechny sféry městské správy i soudnictví spojovala činnost městské kanceláře. Až do 70. let 16. století představoval kancelář pouze městský písař. Teprve v této době se vedle písaře objevuje podřízený písař. Tito písaři dosáhli alespoň bakalářského univerzitního vzdělání. Někteří z těchto písařů se dobrou ženitbou dostali mezi nejbohatší měšťany a zasedali tak dlouhou dobu v městské radě.

I na konci 16. století pokračoval hospodářský rozvoj města. Městský majetek se zvětšoval o nové položky – roku 1584 přibývá do městského majetku Velká Kvíc s dvorem a mlýnem, těsně před rokem 1600 tři statky v Trpoměchách, roku 1602 dědí obec dům čp.9, tehdy zvaný dům Mandelkovský, roku 1609 kupuje město Malou Kvíc, v roce 1620 pak městu patří i Ladařovský dům stojící vedle radnice. Časté pobyty slánské reprezentace v Praze vedly také k zakoupení vlastního pražského sídla, kterým se roku 1615 stal dům U Tří kalichů v dnešní Kaprově ulici na Starém Městě pražském.⁷⁵

Slaný se i díky ekonomické rovnováze nebojí sebevědomě vystupovat na poli politickém, takže se účastní všech akcí českých královských měst, aktivně se podílí i na všech akcích na obranu proti nastupující katolické ofenzivě. Od poloviny 16. století je město luteránské. Po vpádu pasovských do Čech byl slánským hejtmanům zaslán od nejvyšších úředníků mandát, aby obyvatelé kraje stáli připraveni v hotovosti. Obyvatelé města začali rychle shromažďovat zásoby a výzbroj a opravovat hradby. Vzrušeně sledovali všechny události, byli v kontaktu se

⁷⁴ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994

⁷⁵ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 23

Žatcem, Novým Strašecím, Unhoští i Berounem. Přímých bojů se slánská hotovost neúčastnila, pouze pasivně blokovala své území před vpádem nepřítele.⁷⁶

V 16. století se Slaný dotvořil v institucionálně vyspělé město s členitou sítí občanské vybavenosti a dobře organizovanou správou. Ani požáry města a předměstí z let 1551, 1565 nebo 1599 (zničeno 68 domů), ani morové epidemie (1520, 1606/1607) nezabránily pokračující kamenné výstavbě, která opouštěla pozdně gotické prvky a dávala městu renesanční nádech. Změnila se radnice, která se roku 1598 rozšířila o přilehlý hořejší dům s hranolovou věží a malovaným orlojem. Nad radnicí stál dům s renesančním třípatrovým štítem. Stejně jako radnice získaly renesanční vzhled i další budovy – dodnes tak můžeme obdivovat Modletický dům ve Vinařické ulici (čp. 14) s trojbokým arkýřem a zdobeným portálem z roku 1578 nebo arkýř domu Nedvědovského na náměstí nebo Maňasovský dům v ulici V. Štecha s dodnes zachovanými figurálními plastikami. Před radnicí se prostírala kaluž, sloužící jako protipožární nádrž, v roce 1572 u ní byla vystavena solnice. Střed náměstí zaujala kašna, dvě soukromé studny na severozápadní straně náměstí sloužily jako další zdroj vody. Jiný obecní zdroj vody stával na Kozím rynku (dnes Komenského náměstí), byl zásobován přes vodárenskou věž zřízenou roku 1565 v blízkosti tehdy zvelebené fortny. Život náměstí zpestřovaly plachtové boudy prodavaček, trh se na náměstí konal každou sobotu. Vedle těchto týdenních trhů ožilo náměstí ještě dvakrát do roka při konání výročních trhů, při nichž do města přicházeli trhovníci z celých Čech. V severovýchodní části náměstí bylo roku 1569 vystaveno několik nových masných krámů, které se pronajímaly řezníkům.⁷⁷

Proti vnějšímu nepříteli se město zabezpečilo dvojitým pásmem kamenných hradeb, hlavní zeď byla neustále nějak zesilována. K obraně největší Pražské brány sloužily asi i objekty u vnější strany padacího mostu. Velvarskou i Lounskou bránu zdvojovala nižší sousední věž. I předměstí byla zčásti hrazená a koncem 16. století vybavená prý sedmi brankami. Ke třem tradičním předměstím - pražskému, lounskému a velvarskému, přibýlo tehdy všehlušské, později nazývané záfortenské. Jinde byla omezení průběhu značně prostší, v podobě šraňků. Na předměstí se většinou nacházely dvory měšťanů i předměstských sousedů, stávaly tu stodoly, hrnčírny, kovárny, kolárny, sladovny a jiné hlučné provozy. Vlastní město se členilo v čtyři čtvrti, vymezené spojnicí od Pražské k Lounské bráně a křížem od Velvarské brány k fortně. Menší sourodostí se vyznačovala předměstí. Mezi Velvarským a Pražským předměstím leželo tak zvané Podhůří, mezi Pražským a Záfortenským poloha Ouvalka, mezi

⁷⁶ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994

⁷⁷ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/podrobna-historie/jagellonci-bila-hora/>

Záfortenským a Lounským Lehňov a východní svah pozdějších Hájů se nazýval Horka. Na některých předměstích si bohatí měšťané stavěli honosná sídla (jako Stanovský dvůr za Pražskou bránou, přestavěný Václavem Hanžburským ve věžovité obydlí, 1617), popř. tu vznikaly větší dvory jako např. dvůr na Pražském předměstí zvaný od sklonku 16. století Drnovský. Kostel sv. Gotharda se již od pozdně gotické přestavby příliš nezměnil. V 70. letech pouze probíhaly opravy lodě a věží, kostel dostal novou střechu.⁷⁸

Obyvatelstvo města bylo české. Slánští měšťané si utrakvistickou a po ní luteránskou chudou církev představovali skutečně chudou, a tak většina zdejších farářů řešila problémy s hmotným zajištěním fary. Tyto problémy byly častým důvodem odchodů farářů jinam, stejně jako hlavním důvodem častých sporů mezi městem a farou. Převážná většina obyvatel města vyznávala luteránství, katolíci tvořili pouze nepatrnou menšinu a do města je přijímali jen neradi. S Českými Bratry se ve Slaném nesetkáme. Židé ve Slaném nežili, a i pouze projíždějící místním občanům vadili. Podle privilegia Jiřího z Poděbrad museli Židé při příchodu do města platit jeden groš jako zvláštní mýto. Přechovávání Židů bylo trestáno. Ve městě se nesměl žádný Žid usadit až do roku 1850, první oficiální zmínka o židovských obyvatelích ve Slaném pochází z roku 1857.⁷⁹

Předním kulturním fenoménem města v této době bylo sdružení měšťanů pro pěstování kostelního zpěvu, ve kterém se scházeli členové předních měšťanských rodů. V čele této bratřiny stáli tři starší, někdy během druhé poloviny 16. století se bratřina rozdělila na český a latinský kůr, v čele každé z nich stál jeden rektor, nad kterými pak dohlížel ještě rektor celého sdružení.⁸⁰

V 16. století také vzkvétal špitál u kostelíka sv. Vavřince, který plnil funkci zdravotní i sociální. První doktor je ve městě doložen od druhé poloviny 15. století, byl jím jakýsi Václav, lékárník pak roku 1598 na náměstí v domě Konvářovském. Zhruba ve stejné době se pak ve městě zřizují i městské lázně. Nejstarší zprávu o slánské škole můžeme doložit do roku 1364. Veliký počet kandidátů teologie ze Slaného, z nichž někteří na univerzitě dokončili mistrovství, nasvědčuje tomu, že slánská škola ve Slaném měla dobrou úroveň. Jako v ostatních městech i ve Slaném sídlila budova školní nedaleko kostela. Tento dům však nevyhovoval, a tak je po roce 1453 vyměněn za jiný dům vedle hřbitova na rohu u Pražské brány. V roce 1595 byl k němu literátským sdružením přikoupen ještě dům sousední a po roce

⁷⁸ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 97-100

⁷⁹ SLUNEČKO VLADIMÍR: *Židé ve Slaném*. In: *Slánský obzor*. Slaný 1946

⁸⁰ LACINA, s.88-90

1600 došlo k přestavbě a rozšíření školní budovy. V této budově zůstala škola až do roku 1658 do příchodu piaristů. V čele školy stál rektor, s ním působili ve škole ještě dva další kolegové, nazývaní sukcentor a kustos. Zvláště byly vzdělávány i dívky.⁸¹

Nejdůležitějším zdrojem obživy města Slaného bylo nepochybně zemědělství, to bylo dáno už jen jeho polohou. Z řemeslné výroby těsně spjaté se zemědělstvím dominovala řemesla potravinářská, z nichž k nejpočetnějším patřili řezníci, sladovníci, pekaři a pivovarníci. Z nepotravinářských řemesel pak mezi nejpočetnější patřili ševci, krejčí a kováři. Roku 1469 se ve Slaném uvádí 21 řemesel. I ve Slaném, stejně jako jinde, vznikly brzy cechy. Výroba tak byla řízena tím způsobem, aby nebylo ve městě více mistrů než je potřeba, stejně tak byl přesně určen počet tovaryšů a učňů a jaký počet výrobků smí být vyneseno na trh. Kdy přesně vzniklo ve Slaném cechovní zřízení není známo, snad to bylo v 15. století. Cechy vlastnily majetek, jejich základním jměním byly dědiny. Ševci tak vlastnili dědinu u Kodeřína a dědinu pod Horou, řezníci dědinu Pelargusovskou, soukeníci Štěpnici, krejčí pak dědinu Balasovskou. Ve Slaném je doloženo 14 – 16 cechů. Na všechny cechy bedlivě dozírala městská rada, která jim stanovovala statuta. Co se týče obchodu, existovalo ve Slaném k roku 1618 pouze 28 krámů. Vedle těchto krámů se na náměstí nacházely výše zmíněné boudy prodavaček. Jediným exportním výrobkem Slaného bylo pivo. To se vařilo v deseti pivovarech. Většina uvařeného piva se čepovala v přízemních mázhauzech řady šenkovních měšťanských domů. Hostince poskytující ubytování cizinců byly ve městě pouze tři, nejznámější z nich byl hostinec Blovských na rohu náměstí., další dva se jmenovaly u Modletických a u Černého koně. Víno se šenkovalo převážně domácí, neboť na všech jižních straních kolem města se nacházely vinice.

Město mělo v předbělohorské době uvnitř hradeb 174 měšťanských domů a 33 dalších domů na předměstích, vedle těchto domů bylo na předměstích asi 280 chalup. Počet osedlých jednotek byl asi 274. Uvažuje se o 410 rodinách, jejichž členové dali svým počtem celkový součet 2400 obyvatel města. Městu patřilo také ještě 55 poddanských usedlostí v okolních vsích.⁸²

Události roku 1618 měly ve Slaném velký ohlas. Již v přípravné fázi českého povstání nezapřel Slaný svou bouřlivost a spolu se Žateckými, Rakovnickými, Litoměřickými a Mosteckými uskutečňoval v Lounech časté porady, dokud král Matyáš tyto sjezdy nezakázal.

⁸¹ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 94-96

⁸² KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 60-61

V mimořádné schůzi všech tří složek městské správy (rady, starších a volenců) s město přidalo na stranu nespokojenců a jmenovali Šimona Celerýna a Jana Veselského svými mluvčími pro nadcházející sjezd v Praze. Vedle Slaného se z měst zúčastnila ještě Kouřim, Kutná Hora, Mladá Boleslav a Beroun. Slánští zpočátku doufali v urovnání smírem, povstání si nepřáli. Oba slánští vyslanci byli přítomni defenestraci císařských místodržících 23. května na Pražském hradě. Zprávu o této akci přijali ve Slaném se sympatiemi, neboť jeden z vyhozených místodržících Jaroslav Bořita z Martinic, pán na nedalekém Smečně, se ve městě netěšil velké oblibě. V Praze bylo ustanoveno třicetičlenné direktorium, s jehož politickými hesly se Slaný ihned ztotožnil. Slaný se podílel i na finanční složce povstání, půjčil direktorům 1000 kop grošů českých. Během září bylo ze slánského kraje vypraveno asi 80 pěších bojovníků a tři jízdy. V dubnu 1618 pak kraj vypravil další 3 jízdy a 20 pěších. Celkem Slaný vypravil v letech 1618-1620 9 jízdních a 125 pěších, žoldáci se rekrutovali hlavně z chudého vesnického obyvatelstva.⁸³ Na podzim roku 1619 konalo město velké přípravy na příjezd zvoleného krále Fridricha Falckého, který ve městě strávil v Ladařovském domě noc z 29. na 30. října předtím, než dorazil do Prahy ke slavnostní korunovaci.⁸⁴ Ve Slaném se v této době také mění složení městské rady – po smrti umírněného primase Jiříka Vojny se novým primasem stává radikální Václav Hanžburský a prvním konšelem Jiřík Žďárský.

Během října a listopadu vrcholí přípravy k válce, které byly důsledkem zpráv o postupu císařských vojsk do království. O bitvě na Bílé hoře měli Slánští zprávy asi poměrně brzy. Už 10.11. byly některé vsi vypáleny cizími žoldáky a město obklíčeno. Hned druhý den doručili městu výzvu Maxmiliána Bavorského, aby se neprodleně vzdali císaři. Město si vyžádalo dobu na rozmyšlenou, během které se rozhodlo pokračovat v odboji. Rada města byla ochotna podrobit se za podmínky zachování náboženských svobod a městských výsad. Jakmile se ale město dozvědělo o kapitulaci stavů v Praze, poslali ihned dopis s bezpodmínečnou kapitulací a omluvou, že neodpověděli ihned. 16. listopadu pak zástupci města učinili slib povinného poddanství a přísahu Ferdinandovi II. Dne 30. listopadu pak vyslal kníže z Lichtenštejna císařské komisaře, aby dle daných instrukcí učinili v městech pořádek. Do Rakovníka, Ústí nad Labem, Žatce, Loun, Chomutova, Mělníka, Mostu a konečně Slaného vyslal podle těchto instrukcí jako komisaře Markvarta z Hrádku, Václava Vratislava z Mitrovic a Václava Mladotu ze Solopisk. Komisaři přijeli do Slaného 10. prosince a ubezpečovali lid, že uvolí-li

⁸³ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 79

⁸⁴ SPOLEČNOST PRO OCHRANU KULTURNÍHO DĚDICTVÍ: *Návštěvy panovníků a prezidentů ve Slaném a na Slánsku*. Slaný 2006, s. 7

se město k větší půjčce, bude ušetřeno vojenské posádky a dalších obtíží. Slaný se uvolil ke 3000 kopám grošů. Hned druhý den však vtrhla poprvé do města císařská vojska. Tito vojáci stáli město dalších 3000 kop a jiné další škody. Od této doby snad neminulo dne, kdy by se nějaká část Valdštejnova vojska nezastavila ve Slaném. Město tím nepochybně velmi trpělo, což dokládají listy zaslané místodržiteli Karlovi knížeti z Lichtenštejna, aby vojáci a důstojníci od něho i od Valdštejna posláni se chovali pokojně a obec nesužovali: „Lid vojenský téměř každého dne, mnoho osob, rejtarův i pěších, skrze město Slaný jsouce, své pohodlí mají, nic platiti nechtějí a vše soldáty V.K.M. a J. M. pana Albrechta z Valdštejna se titulují, za kteréž i obec naše v hospodách, co protrávili, zaplatiti musela, a kterýchžto soldátů mnozí páleným a vínem nesmírně se opíjejí, za dobrodiní nepokojně se chovají, hospodáře, hospodyně i čeládku bijí a sekati chtějí, takže s nimi co počítí nevíme.“⁸⁵ Stížnosti a prosby však nebyly nic platné, vojsko v kraji a ve městě zůstávalo dál. V březnu přibylo do města 5 komisařů v doprovodu dvořanů a kompanie Tillyho jízdy. Od města si vyžádali všechny halapartny, oštěpy, ručnice a muškety, město tak bylo zcela bezbranné. Po těchto komisařích přišla do města jiná komise, které se město uvolilo dát 80 korců obilí. Utrpení města tak nebralo konce. Nastalo jaro a slánští sedláci neměli koně k práci, neboť jim je vzalo vojsko a nevrátilo jim je. Stejně tak se zmocnilo klíčů od města. Následkem všech těchto událostí byl již v létě 1622 ochromen hospodářský život kraje. 25. listopadu 1622 přijela do Slaného královská komise v čele s Jiřím Vilémem Michnou z Vacínova, s instrukcí od místodržitele Karla z Lichtenštejna, podle které byla do čela města postavena nová městská rada a současně ve městě nastolila první protireformační akce. Utrakvistický farář Jan Kaupilius byl zbaven úřadu a přinucen k odchodu do emigrace. Na jeho místo nastoupil katolický farář Jan Heřman Blovský. Úřadem komisaře, který se bude starat o náboženské otázky celého slánského kraje, byl pověřen Jeroným Lapius z řádu menších bratří sv. Františka.⁸⁶

Za účast na stavovském povstání roku 1618 a hoštění Fridricha Falckého si Slaný musel vypít svůj kalich hořkosti až do dna. Jako jediné královské město bylo potrestáno odnětím práv královského města a všech svobod. Královský místodržící Jaroslav Bořita z Martinic, majitel sousedního Smečna, využil poskytnuté příležitosti k získání slánského panství. Roku 1623 mu město bylo zastaveno za 200 000 kop, které pan Bořita půjčil císaři na válečné výlohy. S městem získal Jaroslav Bořita z Martinic také všechna předměstí, na náměstí Ladařovský dům s pivovarem, sladovnou a spilkou, tři poplužní dvory (jeden na předměstí za Lounskou

⁸⁵ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 65

⁸⁶ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 84-85

bránou zvaný Panský, druhý na předměstí za Pražskou bránou řečený Drnovský, třetí Trpoměchy i s dvorem Prošovským za Velvarskou bránou), celé vsi Otruby, Trpoměchy, Drnov, Luňkov, části vsí Kutrovic a Kvílic, platy z Velvar a sedmi vesnic cizopanských (Knovíze, Ješina, Královic, Studňovsi, Sak, Vítova a Hobšovic). Vedle toho samozřejmě všechny nájemné mlýny, šenkovní domy, krčmy, masné krámy, kovárny, zahrady, vinice, chmelnice, obory, lesy i rybníky. Dále pak podací kostelní chrámu sv. Gotharda, farního kostela sv. Víta ve Kvílicích, filiálních kostelů nejsv. Trojice a sv. Vavřince i se špitálem, sv. Jakuba u Lidic a sv. Václava v Ovčárech. Zástavou bylo město vydáno Jaroslavu Bořitovi zcela na milost, ten se touto skutečností zbavil silného konkurenta, se kterým měl jeho rod problémy ještě v předchozích dobách. Nyní přinutil měšťany, aby v jeho prospěch zastavili všechny živnosti, zejména obchod se solí a železem a všechen šenk vína a pálenky, stejně tak s pivem. Spolu se sankcemi hospodářskými nastoupily samozřejmě i sankce politické a náboženské. Hned na jaře 1623 se větší protireformační katolickou slavností stala oslava svátku Božího Těla. Do procesí uspořádanému k této slavnosti museli všichni obyvatelé Slaného, kteří tehdy ještě většinou byli nekatolíky. K účasti bylo obyvatelstvo donuceno i násilím, například zavíráním na několik dní ve velkém počtu lidí do malé světnice. Protireformační nátlak pak vyvrcholil mezi lety 1626-1627. V květnu 1627 byl vydán císařský mandát, podle kterého se museli všichni obyvatelé českého království, kteří vyznávali jinou než katolickou víru a kteří nehodlali na tuto víru přestoupit, do šesti měsíců vystěhovat. Ze Slaného údajně již v červenci 1626 odešlo 310 osob.⁸⁷

V květnu 1631 vpadli do Čech Sasové, ve Slaném se jejich příchod dokládá ke 14. listopadu téhož roku. Se Sasy se vrátili i někteří emigranti, například luteránský kněz Petr Mitis. Do města vložil velitel Arnim saskou posádku, která měla město chránit před císařskými. Sasové se však od císařských vojáků příliš nelišili, což dokládá kronikářský zápis Daniela Vepřka: „Oni však majíce nás chrániti, naproti loupili, plundrovali, domy bořili a pálili, nad něž nikdy horší nebylo.“⁸⁸ Vydrželi ve Slaném do května 1632, kdy do kraje přitáhl se svým vojskem Albrecht z Valdštejna a saský velitel Wilhelm ze Schönfeldu se mu vzdal. Do Slaného tak byla opět dosazena posádka císařského vojska. Ve městě bylo během té doby zničeno 75 domů, na předměstích 14, dalších 33 domů bylo zbořeno do základů a dalších 36 domů zdevastováno uvnitř. Po uzavření míru se Sasy (30. května 1635) se Slaný se suplikou obrátil k císaři Ferdinandovi, zda by město mohlo být vyplaceno a navraceno zpět mezi města

⁸⁷ HULÍNSKÝ, JINDŘICH: *Město Slaný, jeho kraj a památosti*. Slaný, 1928, s. 31-32

⁸⁸ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 67

královská. Na tuto „opovázlivost“ reagoval Jaroslav Bořita z Martinic listem s dotazy, zda měla obec k tomuto kroku povolení, jak si to mohla dovolit, kdo supliku psal, kdo ji podával a podobně. Slánští zkrátka řáli do živého. Městu vyhověno nebylo, naopak, dne 24. července 1638 bylo dědičně prodáno svému dosavadnímu pánovi Jaroslavu Bořitovi z Martinic, čímž se definitivně stalo městem poddanským. 30. srpna 1638 se obec shromáždila na radnici, kde jim byla oznámena změna a všichni museli slíbit poslušnost. Toto nové postavení bylo pro město velmi deprimující, zpočátku museli i robotovat. Díky tomu, že město leží na hlavní cestě z Německa směrem na Prahu, bylo ještě několikrát do konce třicetileté války navštíveno vojsky. Roku 1639 to bylo vojsko švédské se svým velitelem generálem Bannerem, které vypálilo blízké Smečno. Švédové také loupili a zajímali měšťany do vězení. Zaútočili na město i v jinak celkem poklidném roce 1643, kdy před nimi slánští prchali do lesů. Hlavní útrapy zažívalo město v roce 1647, kdy se v jeho okolí střetávala vojska švédská a císařská. V roce 1648 museli Švédům do Prahy odvádět proviant, k tomu se odváděla válečná berně, a aby toho nebylo málo, muselo ještě město zaplatit výkupné za svého pána Jaroslava Bořitu z Martinic a jeho syna Bernarda Ignáce, kteří se dostali do švédského zajetí.⁸⁹

Po třicetileté válce vypadalo město děsivě. Ze 152 městských domů byla obydlena jen jedna třetina, ostatní domy byly pobořeny nebo na jejich místě leželo spáleniště. Přesto ve válečných letech vyrostl ve městě nový objekt, a to panský pivovar, který nechal postavit Jaroslav Bořita z Martinic v letech 1626-1629 za domem Ladařovským na místě tří pobořených domů. Ladařovský dům se stal sídlem správy slánského panství. Stav slánských předměstí byl ještě neutěšenější než stav samotného města. Nyní, když válka skončila, stálo město před novým úkolem – obnovit město po všech stránkách. 21. listopadu 1649 zemřel Jaroslav Bořita z Martinic, panství Slané převzal jeho nejstarší syn Jiří Adam Bořita z Martinic. Syn byl mírnější povahy než otec, samozřejmě si také hleděl svého prospěchu, ale zároveň se snažil, aby i poddaní byli alespoň trochu spokojeni. Na žádost Jiřího Adama udělil Ferdinand III. 26. listopadu 1650 Slanému privilegium tržní, ve kterém městu přidal ještě jeden výroční trh. 1. ledna 1651 pak Jiří Adam společně s bratry Maxmiliánem Valentinem a Bernardem Ignácem vydali městu privilegium potvrzující jeho dřívější hospodářské výsady. Za zmínku jistě stojí, že všichni měšťané bydlící ve městě byli osvobozeni od všech robot, ale ti, kteří bydlí v předměstích, ti robotovat musí. Teprve v únoru 1651 bylo toto pozměněno, a to tak, že Slánští musí pouze dovážet dříví do panského pivovaru. Již v listopadu téhož roku umírá nový pán panství Jiří Adam a Slaný tak přebírá další syn Jaroslava Bořity z Martinic

⁸⁹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 68

Bernard Ignác Bořita z Martinic. Pod jeho vládou se Slaný opět hospodářsky a kulturně povznesl. V roce 1656 umožnil měšťanům, aby mohli robotu nahradit peněžním platem. V porovnání s dobou před bělohorskou bitvou ve Slaném klesl počet řemeslníků a živnostníků. Podobné je to i s cechy – v předbělohorské době jich máme zaznamenáno 15, po roce 1637 již jen devět. Bernard Ignác také vydal instrukce pro purkmistra, konšele a všechnu obec, a to dne 24. května 1652. V těchto instrukcích napomínal výše zmíněné, aby šli příkladem ostatním a pilně navštěvovali bohoslužby, aby zanechali hanění a vadění, starali se o pořádek a bezpečnost, nedali se podplácet, starali se o mládež a školu. V padesátých letech se Bernard Ignác také pokouší povznést duchovní a kulturní život města – v pobořeném kostele Nejsv. Trojice vybudoval františkánský klášter, který byl dokončen v roce 1672 (předání kláštera řeholníkům se uskutečnilo s velkou pompou, na slavnost přijel i pražský arcibiskup kardinál Arnošt Vojtěch Harrach). Vedle františkánského kláštera založil Bernard Ignác roku 1658 i piaristickou kolej. V koleji mělo být nejméně 12 členů piaristického řádu, kteří by učili mládež katechismu, čtení, psaní, počítání a zpěvu. Kolej byla dostavena roku 1666, výuku trivie, katechismu a zpěvu doplnila ještě latina. Vyučovacím jazykem byla zpočátku čeština, později němčina. Slaný se tak pomalu uzdravoval z třicetileté války, když tu přišla další rána, a to morová. Za oběť mu padla asi polovina obyvatelstva. Roku 1685 umírá Bernard Ignác Bořita z Martinic, na jeho místo nastupuje Jiří Adam II.⁹⁰

Od roku 1794 byl Slaný opět svobodným městem. Krajské zřízení, které Slaný ztratilo ve prospěch Rakovníka, bylo roku 1787 opět vráceno do Slaného. Od roku 1884 do roku 1918 město znovu zdobí název královské město Slaný a k tomuto názvu se město navrácí i po listopadové revoluci roku 1989.⁹¹

3.5 Symboly města

Doba udělení historického znaku není přesně známa. Podle názoru prof. Václava Vojtíška měl slánský znak vzniknout z obrazu městské pečeti v době husitských bouří s tím rozdílem, že barvy znaku se vůči barvám českého krále patrně změnily, aby byl odlišen od znaku tohoto českého panovníka. Podle jeho názoru se město navrátilo k původním barvám na červeném štítě až v roce 1547, kdy pokoření českých měst vyžadovalo, aby město projevilo svou loajalitu i věrnost panovníkovi tím, že opět přijme královské barvy na svůj znak. Uvedené názory prof. Vojtíška z roku 1928 jsou dnes z velké části překonány: Znak se skutečně

⁹⁰ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 98

⁹¹ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/ottova-encyklopedie/>

vyvinul ze znaku městské pečeti, jejíž nejstarší otisky pocházejí z poloviny 14. století. Zřejmě šlo o otisk zachovaného typáře, který má v pečetním poli úplný znak českého krále. Pečetní pole je ohraničeno lištou a věnečkem z květů. Mezi dvěma lištami je opis +S*IGILLVM*CIVITATIS*SLANENSIS+. Výtvarná podoba znaku, tj. tvar štítu, typologie figury lva, typ přilby, způsob utváření přikryvadel a podoba orlího křídla svědčí o zařaditelnosti pečeti do první poloviny 14. století. Slánský znak je mimořádný tím, že ve své úplné podobě používá přilby, přikryvadel, klenotu a přilbonoše. Již klenot širokého černého orlího křídla ho vyděluje od shodných městských znaků s českým lvem. Stejně mimořádným je i onen chlapec držící přilbu. Další typáře opakovaly obsah pečetního pole. Později na počátku 16. století byla z pečetního obrazu vypouštěna chlapecká postava přilbonoše. Svého času byl městem používán zcela v souladu se zvyklostmi i takový znak, který byl pouhým červeným štítem s českým lvem bez dalších doplňků.

Popis znaku města: v červeném, doprava nakloněném gotickém štítě český lev. Na štítě klečí doleva obrácený bosý chlapec se zlatými vlasy v modré haleně a zlatých kalhotách držící na horním rohu štítu postavenou kbelíkovou přilbu s červeno-stříbrnými přikryvadly a klenotem černého orlího křídla dole posypaného zlatými svěšenými lipovými lístky.

Legenda ke znaku: městský znak se ve štítu (stříbrný dvouocasý lev v červeném poli) shoduje se znakem Českého království. Od něj se liší položením (doprava nakloněný štít) a přidáním klenotu na znak (přilba s černými orlími křídly), který v pokleku přidržuje přilbonoš (chlapec).⁹²

O polepšení slánského městského znaku koluje řada novodobých pověstí. Jednu z verzí obsahuje výbor z nejhezčích pověstí a legend ze slánského kraje Anny Zumbrové, podle níž král Václav IV. při návštěvě Slaného městu polepšil znak o postavu chlapce – neposlušného synka tehdejšího slánského primase Vaňka Hotmara Valentina, „který se vyzul ze střevíců a vylezl na lešení, ozdobené chvojím. Seděl na hořejším okraji štítu a snažil se utrhnouti kolčí helm. Slyšel doma od otce, že bude vyměněn za otevřený.“⁹³

Bylo by zřejmě vhodné vysvětlit, do jaké míry je tato pověst pravdivá. Roku 1928 Václav Vojtíšek konstatoval, že představa o podílu krále Václava IV. na podobě městského znaku ve Slaném je pouhou pověstí. Stačí jedině konstatování – chlapec jako přilbonoš existoval na

⁹² OLIVERIUS, MIROSLAV: *Rukověť k symbolům měst a obcí Kladenska a Slánska*. Slaný 2007

⁹³ ZUMPROVÁ, ANNA: *Poklady našeho kraje*. Praha 1994, s. 10-13

pečeti v době, kdy Václav ještě nebyl na světě. Tento argument stačí, další diskuse o pravosti či nepravosti pověsti je zcela bezpředmětná.⁹⁴

⁹⁴ KASÍK, STANISLAV: *Slaný. Poznámky k návrhu městské vlajky*. Roudnice nad Labem 2006

4. KRIMINÁLNÍ DELIKTY

4.1 Hrdelní soudnictví a klasifikace deliktů

Trestní soudnictví v Čechách prošlo během staletí v závislosti na ekonomické a politické situaci několika vývojovými etapami. Hrdelněprávní pravomoc panovníka byla postupně přenesena na královská města a pozemkové vrchnosti. Královská města měla poměrně samostatné soudy, jinak tomu bylo v městech poddanských, kde soudy závisely na vrchnosti a jejich úřednících.⁹⁵ Hrdelní soudy uplatňovaly právo jako nástroje zájmů příslušníků vyšších vrstev i zájmů jednotlivých osob nebo skupin. Tyto soudy stíhaly všechny činnosti, které tehdejší společnost pokládala za činnosti trestné.⁹⁶ V 16. století spadalo soudnictví do funkcí městské rady. O nesporné soudnictví se staral purkmistr, sporné a trestní soudnictví pak řešila rada. Ve Slaném existoval ještě starobylý zahájený soud, určený k věčnému pojištění soukromých majetkových práv měšťanů. V naší době již tento soud projednává jen manželská vzdání = vzájemný vklad majetků mezi manžely.⁹⁷ Sporné záležitosti vedla městská rada v písemně předepsaných formách, zaznamenány byly přesně i výpovědi svědků. Proces probíhal tak, že po několika zasedáních byl vynesena rozsudek, pokud se tedy sporné strany nedohodly ještě dříve na smírném urovnání sporu. Proti rozsudku městské rady bylo možné se od roku 1548 odvolat k apelačnímu soudu v Praze, ale toto odvolání musela nejdříve projednat rada města. Ke každému sporu bylo nutno složit určitou sumu peněz, tzv. důkladné, další částka se pak platila za odvolání. Celé soudní řízení probíhalo ve Slaném v češtině, což museli respektovat i místní Němci, stejně tak byly překládány i latinské dokumenty.⁹⁸ Městské soudy disponovaly poměrně širokou územní a personální působností – pod jejich kompetenci spadalo obyvatelstvo sídelního města, poddaní přilehlého panství i lidé neurozeného původu, kteří byli při činu dopadeni v blízkosti soudu, případně ještě cizopanští poddaní ze sousedního panství, kde soud chyběl.⁹⁹ Městský tribunál byl personálně totožný s městskou radou, tato rada vystupovala jako celek na počátku a v závěru soudního řízení. Vlastní vyšetřování vedli jen vybraní konšelé, většinou dva, kteří své výsledky předávali městské radě.¹⁰⁰ Důležitou roli hrál městský rychtář, který ohledával místa trestných činů, sledoval provinilce, účastnil se výslechů

⁹⁵ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 5-6

⁹⁶ PÁNEK JAROSLAV: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)* In: ČSČH 32/1984, s. 693-728

⁹⁷ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 55

⁹⁸ Tamtéž, s. 56

⁹⁹ PÁNEK, s. 693 - 728

¹⁰⁰ Tamtéž

a exekucí.¹⁰¹ Všechny sféry městské správy a soudnictví spojovala činnost městské kanceláře, kterou v této době představoval pouze městský písař. Ten vedl písemnou agendu procesu, zapisoval žaloby, vyřizoval korespondenci, zaznamenával výslechy delikventů i případné exekuce.¹⁰² Některá města měla i krevního písaře, nazývaného takto podle zapisování výslechů mučených do popravčích knih. Tento úkol přijímali písaři jen z nouze, neboť v tu chvíli na ně doléhal odlesk katova postavení.¹⁰³ Z činnosti hrdelních soudů vzešly smolné knihy, do kterých se zapisovaly útrpné výslechy, dále radní protokoly, které zápisy doplňují, konečně vše dokresluje ortelní manuály pražského apelačního soudu. Do roku 1579 užívaly tribunály Práv městských Brikcího z Licska, poté tuto právní normu nahradil zákoník Pavla Kristiána z Koldína.¹⁰⁴

Řízení z dnešního trestního práva se tehdy řešila také jako spor, např. o zabití se hovořilo jako o sporu mezi provinilcem a pozůstalými po oběti. Veřejná trestní pravomoc nastupovala v případech rušení veřejného pořádku, kam spadalo opilectví, rvačky, výtržnictví, urážky, veřejné násilí či přečiny proti mravopoctnosti. Zadržení z těchto přečinů byli umístováni do vězení, které se tak jako v jiných městech nacházelo v přízemí radnice a ve Slaném se mu říkalo „Dobeška“. Pro lepší provinilce se pak vězením stávala „světnička“ v patře radnice. Do světničky umísťovali své vězně i okolní vrchnosti, kteří si ale uvěznění hradili z vlastní kapsy, stejně tak věřitelé, kteří nechali uvěznit své dlužníky. Útrpným právem pak vládl slánský kat, prvním jménem známe až kata Špetleho, o němž se dochovala zmínka z roku 1608. Kat bydlel za městem pod vrchem Lehňovem, do města mohl vstupovat pouze fortvou. Před radnicí stály odznaky spravedlnosti: kruh, koš a trdlice, nazývaná také kláda, šroubek, šárka (dva dlouhé trámy se dvěma polokruhovitými otvory, které tvořily díry, když se klády přitiskly k sobě, do těchto otvorů pak byly zapínány nohy a ruce odsouzeného). Hrdelní tresty byly někdy vykonávány přímo na náměstí, popravení pak byli pochováni na hřbitově chudých u špitálu sv. Vavřince. Častěji se popravy konaly na vrchu nazvaném Golgata (lidově Kulkat) v místě dnešního hřbitova a tam byli popravení rovnou také pohřbíváni. Po roce 1576 je zde zřízen hřbitov a popraviště se přesouvá západněji na „stínadla nad ptákem“, čili na severozápadní okraj dnešního parku na Hájích. Kat ve Slaném byl jediným v celém širokém okolí, proto si ho

¹⁰¹ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 7

¹⁰² Tamtéž, s. 6

¹⁰³ HOFFMANN FRANTIŠEK: *České město ve středověku*. Praha 1992, s. 270

¹⁰⁴ FRANCEK, s. 8

za příslušný poplatek půjčovala k exekucím a výslechům podle práva útrpného i okolní města a vrchnosti.¹⁰⁵

Přejdeme nyní ke klasifikaci samotných zločinů. V českém prostředí jsou známy dva přístupy, které si jsou velmi podobné. Autorem první z nich je Karel Malý, který používá toto dělení:

- 1) delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státnímu zřízení a jeho představitelům
- 2) delikty proti právnímu řádu, veřejnosti a bezpečnostnímu pořádku;
- 3) delikty proti feudálnímu vlastnictví
- 4) delikty proti zdraví a životu
- 5) delikty proti osobním právům příslušníků feudální stavovské společnosti.¹⁰⁶

Druhou klasifikaci, které se ve své práci podržím i já, vytvořil Jaroslav Pánek. Ten dělí delikty na

- 1) činy proti oficiální ideologii
- 2) činy proti panovníkovi a státnímu zřízení
- 3) činy proti pozemkové vrchnosti
- 4) činy proti místní administrativě
- 5) činy proti životu a zdraví
- 6) činy proti majetku
- 7) činy proti cti
- 8) činy proti mravnosti.¹⁰⁷

Podle této klasifikace bychom nyní měli zaprvé přistoupit k činům proti oficiální ideologii. Ty se však, stejně jako činy proti panovníkovi a státu, proti pozemkové vrchnosti a proti místní administrativě, ve Slaném nenacházejí. Začneme proto až bodem 5, tedy činy proti životu a zdraví.

¹⁰⁶ MALÝ KAREL: *Trestní právo v 15. a 16. století*. Praha 1979, s. 13

¹⁰⁷ PÁNEK JAROSLAV: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)* In: ČSČH 32/1984, s. 693-728

4.2 Delikty proti životu a zdraví

4.2.1 Proces s Vavřincem Vávrou

V roce 1604 se před městský soud ve Slaném dostal jeden vážnější přečin. K výpovědi byl předveden Vavřinec Vávra, podruh z Pozně, kterého zažaloval pan Jiřík Cuslovský, zmocněnec pána na Bílém Újezdci. Zmíněný Vavřinec prý v noci po sv. Linhartu z úterý na středu založil požár ve dvoře. „...totéž v úterý po sv. Linhartu k třetí hodině na noc středě se schylující přišedše beze vše naděje, jak šafáře, šafářky i vši čeládky zůstávající ve dvoře, když se všickni na odpočinutí oddali, maje křesadlo, sobě oheň způsobil, roznitivše sirku sirnou, ji do snopku založil, a tak tudy příčinou svého zlého úmyslu původem d'ábla oheň položil.“¹⁰⁸ Při zakládání ohně viděl ho jiný čeledín, kterého Vavřinec, aby se zbavil nepohodlného svědka, zabil. „...ten aby toho na něj neproněsl, jest též od něho hanobení zabit a sekerou zamordován.“¹⁰⁹ Tak tedy máme k dispozici čeledína, který zapálil statek a ještě zabil jednoho mladíka. Na jednoho člověka už by to mohlo stačit, ale Vavřinec udělal ještě něco dalšího. „Jakž ty dva hrozný skutkové pálení i mord vykonán jest, třetí i spáchán, že u nějaké dobré poctivé starožitné ženy, kterouž sobě k útočišti hledal, je ničemnou odmění, kořist vzal a ji zabil a zamordoval.“¹¹⁰ Takže hned máme na krku Vavřince Vávry vraždy dvě. U druhého případu již není zaznamenán předmět, kterým ženu zabil, neznáme ani jméno ženy, musela to být nějaká vážená a čestná žena, o čemž nám vypovídají přívlastky „dobrá poctivá starožitná“. Když si soud vyslechl žalující stranu, tedy pana Jiříka Cuslovského, povolal k výslechu obžalovaného Vavřince Vávru. Na otázku, proč zapálil dvůr, odpověděl: „...šafářka že mi velikou křivdu, když tam sloužil, činila a ta šafářka i s šafářem, že jsou dýňovitý zloději.“¹¹¹ Z dalšího zápisu vyplývá, že Vavřincovi nevyplatili mzdu, proto se mstil. Ctihodný soud se Vavřince zeptal, jestli ho k jeho hroznému činu někdo navedl. Odpověděl „žádněj mě nenavedl než čert.“¹¹² Dále Vavřinec vypráví, jak byl nemocen zimnicí a jak zimnici léčil, v čemž nespátřuji žádnou souvislost se zločinem, který spáchal. Možná tím chtěl vyjádřit, že během té zimnice a horečky mu d'ábel přivedl myšlenku, aby založil požár a pomstil se tak šafářce, ale jsou to pouze moje domněnky. Dále se dozvídáme, proč zabil čeledína a jak zabil onu ubohou ženu a dozvídáme se, že zabil i její dítě. „Pachole zabil proto, že když běžel, když hořelo, aby na něj nevyovědělo, po prvním udeření, že jest padlo. Potom sem šel na hvězdu, k nebožce tkadlcový, že pravili, že má mnoho peněz a tu ji škrtil přítěžkou, potom šel do komory a vyrazil

¹⁰⁸ SOA Kladno, AM Slaný, kn.p.č.32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁰⁹ Tamtéž

¹¹⁰ Tamtéž

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Tamtéž

truhlu sekerou a vzal jí čtyři kopy, dítě leželo na lůžku, ale aby je měl zabít, že jest nemyslíl.“¹¹³ Suma sumárum najednou máme jedno založení ohně, krádež peněz a tři zavražděné. Po těchto hrozných činech se Vávra skrýval v lesích a hájích kolem města. Když soud vyslechl výpověď obžalovaného, zažádal plnomocník pána na dvoře v Bílém Újezdci, aby na „obviněného Vavřince právo útrpné puštěno.“¹¹⁴ Soud nyní povolal k výslechu manželku Vavřince Vávry Marianu. Mariana vypověděla, že se s Vavřincem setkala na dvoře Václava Chotka ve Všetatech, kde ona pracovala jako šafářka a Vavřinec coby skoták. „Jest sobě jeho Vávru za manžela vzala a tam pod pánem Chotkem, že jsou na chalupě byli, pak ji prodali a dali se do Loun. Byli podruží, ona za děvku sloužila a on za skotáka.“¹¹⁵ Již v Lounech se ukázala prudká Vavřincova povaha, jak vypovídá Mariana. „Nějaká děvečka sobě krávu koupila a on tu krávu v poli zabil, rozsekal a domů odnesl, ona [Mariana] že mu také kůže pomohla nésti. Na Všetatech šafáři ukradl tři kabáty.“¹¹⁶ Mariana také uvedla, že spolu byli od dvaceti let, což nám bohužel mnoho nepoví, protože nikde není uveden současný věk ani Vavřince ani Mariany. Z Loun pak spolu odešli do služby k Janovi Kovářovi do Pozně, kterému Vavřinec půjčil peníze, Jan mu je pozdě vracel a Vavřinec mu vyhrožoval, že ho zabije. Mariana přiznala, že „... mlácený obilí jest na trh nošeno do Rakovníka a ona že toho také pomáhala nositi, však že by kradené býti mělo, že jest nevěděla...“¹¹⁷ Zde tedy přiznala, že Vavřinec kradl ještě několikrát předtím, než zapálil statek v Bílém Újezdci a než okradl tkadlcovu vdovu. Dále Vavřinec také pytláčil, nosil domů jeleny a jinou zvěř. Ze strachu, že by Mariana mohla být obviněna jako spolupachatelka, žádal Vavřinec, „... aby k ní právem útrpným přistupováno nebylo, že ona ničemž vinna není, ale že jest ho vždycky, když se čeho o něm dověděla, z toho trestávala, a od jiných některých známých sedláků o ní jest to mluveno, že jest žena pracovitá a oni že nevědí, co zlého o ní praviti.“¹¹⁸ Tato Vavřincova prosba zřejmě zabrala, protože o Marianě již dále není nic zaznamenáno. Vavřinec Vávra se ke všem činům přiznal, vzápětí soud vynesl nad Vavřincem Vávrou tento ortel: „aby byl rozpálenými kleštěmi trhán, do kola vpleten a potom živý i na hranici s kolem uvržen a spálen“.¹¹⁹

Proces Vavřince Vávry byl soudem vyřešen velmi rychle, což podle zápisů z městské knihy nebylo ve Slaném zrovna obvyklé, snad byl takto rychle skončen i proto, že to byl výjimečný případ. Bohužel již nezjistíme, jestli Mariana Vávrová mluvila pravdu a skutečně o skutečích

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ Tamtéž

¹¹⁵ SOA Kladno, AM Slaný, kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

¹¹⁶ Tamtéž

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ Tamtéž

svého manžela nevěděla nebo jestli lhala, aby se zachránila. Jak jsem již zmínila výše, po její výpovědi u soudu o ní nemáme žádné záznamy. Zajímalo by mě také, jak reagovala na rozsudek, který nad jejím manželem soud vyřkl. Pakliže o některých Vávrových činech věděla a snažila se s nimi něco udělat, jak vypověděl Vávra, možná jí přišlo spravedlivé, jak soud Vavřince potrestal. Na druhou stranu byl to její muž, kterého si vzala dobrovolně a počítám, že nějaký cit mezi nimi panoval, vždyť nepatřili mezi vyšší vrstvu, kde se sňatky domlouvaly. Vavřinec byl spálen i s kolem, to proto, aby po něm na světě nezůstalo vůbec nic.

Tato poprava nepředstavuje žádnou zvláštní událost oné doby, v raném novověku je doložen velký počet poprav. Od 16.století se nositelem trestních aktů stává soudní vrchnost, která soudila a vyhlášovala rozsudek. Před hrdelní soud byl postaven každý, kdo byl obviněn pro podezření z těžkého zločinu.¹²⁰ Nejjednodušší případ trestání nastal, když byl pachatel chycen přímo na místě činu – hned mohl být zatčen a odsouzen. V případě Vavřince Vávry bohužel nemáme záznam, kdy a kde byl chycen, předpokládám, že ho chytili sedláci, když se skrýval v lesích, neboť Mariana vypověděla, že se o něm po vsi vyprávělo, že ho kdosi zahlédl v háji. Povinností každého bylo, pokud by viděl pachatele nebo o něm něco věděl, aby to neprodleně ohlásil městské radě. Jakmile byl pachatel dopaden, byl v případě nejtěžších deliktů ihned vsazen do vězení, v případě menších přečinů pouze zadržen. Vězení sloužilo jen k zajištění provinilce před vykonáním rozsudku a případné exekuce.¹²¹ Měšťanská vězení se nacházela většinou ve sklepení radnice nebo v městské věži. Jak jsem již zmínila výše, ve Slaném se vězení nacházelo v přízemí radnice a říkalo se mu „Dobeška“.¹²² Vězení získávala svá pojmenování podle známých vězňů nebo podle charakteristické vlastnosti. Například na Novém Městě pražském se vězení jmenovala Polévka a Jelito, v Kolíně Dusík, v Lounech Beran a Kapsa.¹²³ Název Dobeška pro slánské vězení je odvozen od prvního vězně Dobeše, syna slánského purkmistra.¹²⁴ Vrchní dozor nad vězením spadal do kompetencí městského rychtáře, vězení bývala špatně vybavena jak po stránce bezpečnostní, tak po stránce hygienické.¹²⁵ Vězeňské cely byly často velmi malé, temné a nevětrané. K zotřetí se používalo pout na ruce a na nohy, která se zamykala zámky.¹²⁶ Po vzetí podezřelého do vazby následovalo samotné vyšetřování. Jak probíhalo? Soud se snažil o to, aby se odsouzený co

¹²⁰ DÜLMEN RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s.

11

¹²¹ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 15

¹²² KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 57

¹²³ FRANCEK, s. 15

¹²⁴ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historicke-pamatky/ve-slanem/mestska-radnice/>

¹²⁵ PÁNEK JAROSLAV: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)* In: ČSČ 32/1984, s. 693-728

¹²⁶ FRANCEK, s. 18

nejdříve přiznal. Po předběžném výslechu, který se často odehrával hned ve vězení, se sestavila žaloba, která byla přednesena v městské radě. Nemáme dochované zprávy o tom, že by Vavřince Vávru vyslyšali hned ve vězení a výše zmíněný výslech na radnici byl až druhým jeho výslechem. Všechny otázky směřovaly k rekonstrukci činu. Pokud se obviněný nepřiznával nebo mluvil nesrozumitelně, přistupovalo se k mučení.¹²⁷ Z takovýchto způsobů vyslychání byly vyloučeny osoby vyšších stavů, děti, staří lidé, lidé duševně nemocní, němí, hluchí, ženy těhotné a v šestinedělí.¹²⁸ V tuto chvíli se na scéně poprvé objevuje kat. Často již představení kata a jeho mučících nástrojů v prostředí mučírny vykonalo na oběti své. Tortura nebyla prováděna jednotně, lišila se podle krajů a tradice. Až hrdelní řád Josefa II. seřadil jednotlivé stupně mučení.¹²⁹ Obviněnému se nejprve ukázaly mučící nástroje. Poté ho kat svlékl a navlékl mu španělské boty nebo palečnice, ani jeden nástroj zatím neutahoval. Palečnice, jak již název vypovídá, byl nástroj určený k drcení palců, tvořený dvěma až třemi plochými železy s vnitřními jehlancovitými výstupky nebo rýhováním a bočními šrouby.¹³⁰ Španělská bota se skládala ze dvou zaoblených želez do tvaru lýtek s vnitřními hřeby, na koncích zesílena širokými manžetami a prostředním pásem s otvory pro šrouby ovládané klikou.¹³¹ Když toto „strašení“ nepomáhalo, přistupovalo se k poslednímu kroku a ke skutečnému mučení – palečnice či španělské boty byly utaženy, odsouzenec byl natahován na žebřík, bičován, bylo mu páleno tělo. Vedle žebříku kati často prováděli mučení i tzv. kozlem – svázání obviněného do kozelce a vytažení pomocí kladky ke stropu. Ke zvýšení bolesti tohoto kozla se ještě mohla na nohy zavěsit závaží.¹³² V mučení se projevovala i důmyslná fantazie jednotlivých katů, která někdy neznala mezí. Bohužel se nedochovaly žádné zápisy z případu Vavřince Vávry o tom, jakým způsobem ho kat ve Slaném mučil.

Po přiznání obviněného vynesl soud rozsudek. Ten, řečeno dnešním termínem, nabýval právní moci až poté, co se delikvent přiznal svobodně bez donucení, byť je nad slunce jasné, že toto rozhodnutí značně ovlivnilo předchozí mučení. Rozsudek se veřejně vyhlašoval na tržišti, aby veřejnost o popravě věděla a aby se nezapomněla popravy zúčastnit. Pro člověka raného novověku žijícího v souladu s křesťanskými normami bylo důležité, aby se odsouzenec smířil se smrtí. Soudce a kat se do poslední chvíle obávali, aby provinilec na jejich adresu neposlal

¹²⁷ DÜLMEN RICHARD VAN, s. 24

¹²⁸ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 19

¹²⁹ Tamtéž

¹³⁰ Tamtéž, s. 20

¹³¹ Tamtéž

¹³² Tamtéž

kletbu.¹³³ Poslední tři dny před popravou měl odsouzenec ve vězení lepší ubytování a byly mu povoleny návštěvy.

Samotná poprava se odehrávala buď to přímo na náměstí ve městě, to v případě stětí mečem, nebo v ostatních případech na šibeničním vrchu. Tato popraviště byla zřizována nedaleko měst, na vyvýšeném místě, které bylo z daleka vidět.¹³⁴ Některá města měla k dispozici dokonce několik popravčích míst. Například v Dobrušce se oběšovalo na šibenici na Valských dolech, stínalo se na Novoměstském kopci, upalovalo se v dnešním parku směrem k Opočnu. Co jiný způsob poprav, to jiné popravčí místo.¹³⁵ Ve Slaném pak máme zmínku o „přestěhování“ popraviště po roce 1576.¹³⁶ Vzhledem k tomu, že poprava Vavřince Vávry se konala v roce 1604, tedy téměř 30 let po zrušení původního popraviště „Kulkat“, je velmi pravděpodobné, že Vavřinec byl upálen na novějším na severozápadním okraji města, v místech dnešního parku na Hájích. Popravy byly veřejné a přístupné každému, právě proto, aby se jich mohlo zúčastnit co nejvíce místních i cizích obyvatel, se konaly ve dne. Celé popravčí představení mělo mít odstrašující charakter, proto byla nutná co největší účast veřejnosti.¹³⁷ Průvod k popravišti dodržoval přesně stanovená pravidla. Na této cestě mohl kat vykonávat další tresty, jako například štípání kleštěmi. V případě, že odsouzenec nemohl jít pěšky, vezl ho kat na své káře.¹³⁸ Vrchnost či město si kladly za cíl, aby poprava proběhla důstojně. Na popravišti mohl odsouzený požádat o milost. V Čechách se dodržoval zvyk, že když se katovi seknutí nepovedlo a delikvent žil i po třetí ráně, byl omilostněn. Stejně tak se dělo v případě, že se šibeniční oprátka přetrhla.¹³⁹ Nejpoužívanějšími formami poprav bylo oběšení na šibenici a stětí mečem. Trest smrti stětím byl nejméně zneuctvující, kat ho neprováděl na špalku, ale hlavu stínal vzpříma klečícímu odsouzenci. Naopak oběšení se považovalo za nejvíce zneuctvující. Oběšenci často zůstávali na šibenici viset ještě několik let po popravě. Postupem času začalo oběšení nahrazovat důstojnější stětí. Těžký trest smrti představovalo upálení zaživa a lámání kolem. Při něm odsouzenec ležel připoután ke kolíkům na zemi, kat mu lámal ruce a nohy okovaným kolem vzhůru od nohou nebo naopak od hlavy dolů. Do kola se obvykle vplétalo už mrtvé tělo.¹⁴⁰ K vpletení do kola byl odsouzen i náš Vavřinec Vávra. Vpletením do kola a čtvrcením byli trestáni zejména muži, kteří spáchali několikanásobnou vraždu, tak jako tomu

¹³³ DÜLMEN RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 61-62

¹³⁴ DÜLMEN RICHARD VAN, s. 94-95

¹³⁵ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 25

¹³⁶ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 56

¹³⁷ DÜLMEN RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 58-59

¹³⁸ Tamtéž, s. 102-103

¹³⁹ FRANCEK, s. 27

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 27-28

bylo v případě zmíněného Vávry. Vykonání trestu smrti vodou neušly většinou ženy – vražedkyně dětí a cizoložnice, ohněm pak „čarodějnice“ a travičky. Pokud se stalo, že se odsouzený sebevraždil ještě před vykonáním popravu, byl rozsudek vykonán na jeho těle. Popravu dodržovaly určitý ceremoniál, vědomě se tak demonstroval trest, což mělo zapůsobit na širokou vrstvu obyvatel, která popravě přihlížela.¹⁴¹

4.2.2 Proces mezi Annou Hronkovou a Martinem Piscinem

V roce 1612 se před městský hrdelní soud ve Slaném dostal případ Anny, vdovy po Jakubovi Hronkovi mlynáři, a Martina Piscina, Vlacha z města Manczau. Anna Hronková obžalovala Martina Piscina z vraždy svého manžela Jakuba „...po rozvedené svádě, když Jakub Hronek ze světlice šel, Marek Piscin pozadu zrádně do něho rapír vrazil, jej zamordoval. K tomu se i přiznal a v utíkání se dal....Anna pozůstala vdova po nebo.[žtíkovi] Jakubovi Hronkovi mlynáři zamordovaném, i na místě dítek svých nezletilých Kateřiny, Zuzany a Anny, v své sirobě a zármutku žádá svého právního opatření.“¹⁴² Anna dokonce přináší k soudu corpus delicti - bodnou zbraň, kterou měl být Jakub Hronek zabit. Nyní žádá soud, aby obžalovaného spravedlivě potrestal. Martin se u soudu brání, že ...žaloba na něho nebohého a nevinného člověka učiněna jest.“¹⁴³ Dále obviněný popírá, že by se kdy ke svému činu přiznal, jak vypověděla Anna. Dokonce obviňuje jiného muže, Vaška Kobylu, že on zabil Jakuba Hronka. Případ se nám tedy začíná komplikovat. Písař navíc od této chvíle píše o Marku Piscinovi a ne o Martinovi, takže vlastně ani neznáme skutečné jméno podezřelého. Marek (Martin) dál vypovídá „... mnozí svědkové Marka Piscina, jak jest on od nebožtíka Jakuba v hřbet svůj stlučen byl, o tom dostatečně vysvědčují a že on Václav Kobyla a ne jinej tím a takovým mordem vinen jest svůj život dokonal.“¹⁴⁴ Žádá za zproštění viny a uhrazení všech nákladů. Na to zase reaguje Anna, že výpověď Marka není pravdivá, aby se soud nenechal ovlivňovat. Připomíná mi to opět dnešní soudní spory, kdy se obě strany mezi sebou dohadují a soud vše dočasně vyřeší tak, že se odročí. Odklad tři neděle následoval totiž i v roce 1612. Otázkou zůstává, zda byl obžalovaný vzat do vazby, jako se to dělá dnes. Předpokládám, že ano. Za tři týdny přišla k soudu Anna Hronková, ovšem Marek Piscin se pro nemoc nemohl dostavit, proto bylo jednání opět odloženo. V mezičase soud zřejmě vyslechl svědky, o těchto výsledcích bohužel nemáme žádný záznam. Další soud shrnutím soudce takto: „Poněvadž jest Anna Hronková žalobu svou i na místě dítek svých nezletilých ku právu proti Markovi Piscinovi

¹⁴¹ DÜLMEN RICHARD VAN, s. 118-135

¹⁴² SOA Kladno, AM Slaný, Kn.p.č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁴³ Tamtéž

¹⁴⁴ Tamtéž

vloženou dostatečně několika svědky srovnanými podle práva provedla a to ukázala, že jest Marek Piscin Vlach Jakuba Hronka mlynáře manžela jejího a nadepsaných dítek vlastního otce, když se v času nočním mezi ním Jakubem Hronkem a některými osobami spolu s ním v hospodě při truňku piva sedícími, a mezi Václavem jinak Vaškem Kobylovic a tovaryštvem jeho zlá vůle a sváda původem a příčinou téhož Vaška zběhla a stala, v též svádě a zlé vůli rapírem, kterýž jest tehdáž při sobě měl, probodl a jemu v kýtě na pravém stehně pozadu velikou a hlubokou škodnou ránu až do velikého krve vylití a skrz to i do umdlení, tak že se věděti, živý či mrtev jest nemohlo, učinil...¹⁴⁵ Nyní se tedy dozvídáme, kam přesně byla rána zasazena. Soudce dále pokračuje rekapitulaci případu, že zkrvaveného Jakuba Hronka přivedli tovaryši do světnice, kde se Marek ke všemu přiznal a svého činu litoval. Hned se ale obhazuje „... Jakub Hronek sám z úmyslu sekerou hlavatkou v hřbet nemilostivě beze vší příčiny jemu od sebe dané jeho udeřivše k takovému nenadálému úrazu svému dal a on že se násilí brániti a při témž skutku hrdla svého hájiti musel.“¹⁴⁶ Soud pak dodal, že Marek Piscin je povinen být za tyto činy potrestán. To znamená, že ho de facto uznává vinným. Anna žádala vsadit Marka do vězení. Marek Piscin na to reagoval a „právního rozmyšlení žádal.“¹⁴⁷ Zde náš případ končí. Případ dopadl tak, že obžalovaný byl uznán vinným, přesně podle žádosti žalující strany. Nevíme, zda byl nakonec pouze zavřen do vězení nebo jestli ho čekal přísnější trest. Přišlo by mi ale zvláštní, že by po vraždě nenásledovala poprava.

4.2.3 Proces mezi Kateřinou Linhartkou a Václavem Kozmpachem

V případech Vavřince Vávry a Martina Piscina jsem zmínila delikty proti životu s tím nejhorším koncem, s násilnou smrtí. Mezi delikty proti životu a zdraví můžeme určitě počítat i případ domácího násilí. Ten se udál mezi Kateřinou Linhartkou a Václavem Kozmpachem. Kateřina obvinila svého manžela z domácího násilí, protože „...tyransky s ní nakládá, bije, pere, tluče, morduje až do modřin...“¹⁴⁸ Manžel jí nezůstal nic dlužný a obvinil ji z následujícího „...nedobře a nepoctivě se chovala, pobíhající jej manžela svého s jinými neřádně a nenáležitě proti přikázání božímu obcovala...“¹⁴⁹ Na to zase Kateřina, že on jí ...“pohrůzku učiniti měl, že ji zamordovati chce...“¹⁵⁰ Odpovídá Václav „...manželka se podle připovědí nechová, jeho nectí, s ním v domě při dítkách nezůstává, hejří, pije piva a jemu do

¹⁴⁵ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č.52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁴⁶ Tamtéž

¹⁴⁷ Tamtéž

¹⁴⁸ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn.p.č.32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁴⁹ Tamtéž

¹⁵⁰ Tamtéž

litřů, zřádců a kolopletouců nadává.“¹⁵¹ Tento případ mi připomíná dnešní jednání manželů u rozvodového řízení, kde na sebe obě strany hází špinu a obviňují se vzájemně. Kateřina svoje jednání nepopřela, stejně tak Václav, de facto to vypadá, že to si vzájemně dělali naschvály. On jí bil kvůli tomu, že se podle něho nechovala čestně a netrávila čas doma, ona mu utíkala za jinými právě proto, že s ní nehezky zacházel. V tehdejších zákonech rozvod prakticky neexistoval, proto městský soud vyřešil případ takto: „... z obojí strany manžele napomenuti, aby zanechaje všech kyselostí proti sobě, ve spolek sobě se přidrželi, sobě dobrého přáli a vinšovali, v pokoji a lásce živi byli...“¹⁵² Spor se táhl poměrně dlouho, nejprve se odkládal kvůli nepřítomnosti pánů v radě, pak dvakrát o odklad žádali samotní aktéři. Manželé se mezi sebou nemohli dohodnout, zda povedou spor soudně nebo ne, Kateřina se cítila ukřivděná víc a chtěla vést proces soudně, s tím zase nesouhlasil Václav. Nakonec je tedy soud usmířil a oni odešli domů. Škoda že nevíme, jak jejich vztah pokračoval dál, do zápisu městských knih se již nedostal, takže předpokládám, že se uklidnili a žili tak, jak doba vyžadovala. Možná, že jeden z nich zemřel, a i to je důvod, proč o nich dál nevypovídá ani řádka. Václav Kozmpach obviňoval svou ženu z nevěry, nicméně ani on zřejmě nebyl žádný svatoušek, neboť krátce po urovnání sporu se ženou žaloval ho jiný měšťan, Jan Trnužka, že ...“s jeho ženou neřádně obcovati jměl.“¹⁵³ Václav Kozmpach s tím nesouhlasil a nepřiznal se, tento spor se dočkal opět několika odkladů, aby byl nakonec kvůli nedostatku důkazů zastaven.

Za tento případ z „manželské poradny“ jsem velmi ráda, dozvídáme se z něj také něco málo o instituci manželství. Uzavření manželství tehdy neprobíhalo tak jednoduše jako dnes, předcházely mu námluvy přesně podle určitého rituálu. Iniciativa k sňatku vycházela pochopitelně přesně v duchu patriarchální společnosti od muže. Ten se mohl oženit po dosažení určitého věku, až když byl zároveň zabezpečen po ekonomické stránce. Svatba představovala určitý obchod, proto většinou nezbylo dítěti nic jiného, než souhlasit. Cílem sňatku bylo zachovat čest rodiny, klidně ji ještě zvětšit, stejně jako rodinný majetek. Měšťan se musel oženit se ženou, která pocházela z odpovídajícího stavu, v opačném případě mu mohlo být odňato městské právo. Čím více byl člověk začleněn do stavovské společnosti, tím formálněji a rituálněji námluvy probíhaly. Když se dohodly rodiny, musely se vyřešit majetkoprávní záležitosti, takže následovalo uzavření manželské smlouvy, v termínech dnešní doby bychom řekli předmanželské. Po uzavření smlouvy se sňatek veřejně ohlásil a uskutečnil. Sňatku ještě předcházely ohlášky v kostele. Svatební radovánky trvaly mnohdy i

¹⁵¹ Tamtéž

¹⁵² SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁵³ Tamtéž

tři dni, z náboženských důvodů nesměl mezi tyto dny připadnout pátek, proto se svatby konaly nejčastěji v neděli, pondělí nebo úterý. Manželství představovalo v raném novověku jedinou legitimní formu soužití obou pohlaví. Všechny formy mimomanželské sexuality se považovaly za nepočestné. Manželství bylo tehdy nerozlučitelné, tento svazek mohl být ukončen pouze smrtí jednoho z manželů.¹⁵⁴ Přesně v duchu této myšlenky vyřešila slánská městská rada spor mezi Kateřinou a Václavem. Hlavním smyslem manželství bylo plození dětí. O lásce mezi manželi v dnešním slova smyslu nemůžeme mluvit, základ tehdejší duševní lásky tvořila solidarita a vzájemná podpora manželů v zájmu udržení majetku, uživení a rozmnožení rodiny. Vášnivá láska byla považována za špatnou, jejím cílem nebylo založení domácnosti a výchova dětí, avšak dosažení slasti a pocitu štěstí. Kvůli vysoké úmrtnosti trvala manželství krátkou dobu. Konflikty mezi manželi existovaly zcela běžně, vždyť manželství bylo domluvené, partneři disponovali různou mentalitou, svou roli zde hrál jistě i věk. V našem konkrétním případě Kateřiny a Václava bohužel nevíme, jak staří oba byli, a po kolika letech strávených v manželství se stala tato jejich rozepře. Žaloba manžela pro „domácí násilí“ nebyla ničím neobvyklým, spíše naopak, stejně jako z mužovy strany obvinění z cizoložství. Náš případ se tedy jeví přímo jako „čítankový.“

4.3 Delikty proti majetku

4.3.1 Případ Havel Jochman X Martin Srb

V roce 1604 se k městskému soudu dostal zloděj Martin Srb. Jeho případ probíhal takto: Pan Havel Jochman, poddaný pana Žďárského a na Kladně „...přítomného Martina Srba pacholka služebného a jeho viní, kterak tento Martin Srb pacholek služebný víceji nežli jednou skrže své zlé přečinění dobrým lidem v podezření jest vešel...ve městě Roudnici z vězení šatlavního se dobyl, biřic ho honil, u něho dva klíče falešný nalezl, potom do vsi Poločic přišedše k přítomnému Havlovi Jochmanovi a jemu sliboval, že dobrým chce býti, ten jest jeho k sobě přijal a do sv. Martina jest jemu zaplatil.“¹⁵⁵ Žalující Havel Jochman tedy zaměstnal Martina Srba a zřejmě znal jeho minulost, otázkou zůstává odkud asi. Během zaměstnání u Havla Jochmana se ale Martin Srb nestal „dobrým“, jak sliboval, neboť „... Valenta Shejbal přítomného Martina Srba z krádeže obvinil, že mu obilí kradl a pro takovou jeho krádež jakožto zlepověstného z poručení páně z té vsi Poločic jsou jej vypověděli.“¹⁵⁶ Martin Srb tedy nevydržel v Poločicích dlouho, když ho místní z vesnice vypověděli, odešel do Budyně. Havel

¹⁵⁴ DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století)*. Praha 1999, s. 137-191

¹⁵⁵ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁵⁶ Tamtéž

Jochman ho dále obviňuje „... do komory se vloupal a dobýval, kdež on Havel v té komoře všechny své věci má, tu on týž Martin jsouce spatřen jest spěšně utekl a na votavu vlezl a do ní se schoval, vod téhož Jochmana v té votavě po třech dnech nalezen byl.“¹⁵⁷ Z této výpovědi vyplývá, že si Martin Srb v době, kdy sloužil u Havla Jochmana, vše dobře prohlédl a, jak by se řeklo dnes, vytipoval. Později se na statek vrátil a kradl, jelikož byl při činu spatřen, nebylo pochyb o viníkovi. Havel Jochman „...na tohoto Martina Srba pacholka služebného pro vykonání takových mnohých nepravostí, veliké krádeže, která se v té vsi dala a činila, aby útrpným právem tázán byl.“¹⁵⁸ Žalující strana zde hovoří o velké krádeži, přitom v předchozí výpovědi se zdá, že Martin Srb byl vyrušen ještě dříve než něco z Jochmanovy komory ukradl. Možná má na mysli krádež obilí Valenty Shejbala nebo už jen samotné vloupání mu připadá jako krádež. Nyní se každopádně dostává k výpovědi sám obžalovaný, který všechno popírá. Soud vyhověl žádosti žalujícího Havla Jochmana a počal vyslýchat Martina Srba právem útrpným. Z těchto výsledků se nedochovaly žádné záznamy, nemáme tedy zprávu o konkrétních mučících nástrojích, nicméně podle zápisu o popravě předpokládám, že Martin mučení nevydržel a přiznal se: „Martin Srb, kterého pan Žďárský podal ku právu, že Havlovi Jochmanovi z Poločic poddanému jeho škodu činil i jiným mnohé věci kradl, k provazu odsouzen a téhož dne nad ním executi, aby se vykonala.“¹⁵⁹ Během krátké doby tak byli slánští svědky dvou poprav, což v tehdejších dobách nebylo ničím neobvyklým. Předpokládám, stejně jako v případě Vavřince Vávry, se poprava Martina Srba uskutečnila na severozápadním kraji města v místech dnešního parku na Hájích. Stejně jako proces Vavřince Vávry vyřešila městská rada proces Martina Srba velmi rychle a bez průtahů.

Případ Martina Srba nám ukázal, že na popraviště se člověk mohl dostat nejen za zabití, ale i za krádež. Naopak se dá říci, že ne všechny delikty, které se dostaly před hrdelní soud, skončily popravou pachatele. Vedle trestu smrti existoval celý systém trestů tělesných a zneuctvujících. Jak víme, ve Slaném stály odznaky spravedlnosti před radnicí.¹⁶⁰ Mezi takové předměty patřila kláda - dva dlouhé, k sobě přiléhající trámy s polokruhovými otvory, do kterých se upínaly nohy nebo ruce odsouzeného, kruh s řetězy a konečně pranýř. Ten stával většinou na náměstí nebo před kostelem, zkrátka na místě, kde se pohybovalo hodně lidí. Pranýře coby nástroje trestu vznikly již ve středověku, jejich rozšíření nastalo v 15. století, udržely se až do stoleté devatenáctého.¹⁶¹ Pranýře mohly mít různou podobu, od prostého dřevěného kůlu a kamenného

¹⁵⁷ Tamtéž

¹⁵⁸ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č.32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ KOLEKTIV AUTORŮ: *Knihy o Slaném*. Kladno 1994, s. 56

¹⁶¹ DÜLMEN RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003, s. 72

sloupu přes různě řešená lešení hanby až po budku, do které byl viník posazen.¹⁶² Pranýře zdobily sochy opic či prasat, maňas (muž s mečem v ruce) nebo třeba ruka s mečem.¹⁶³ Na pranýři stáli odsouzení jednu až dvě hodiny nebo třeba několik dní za sebou každé ráno jednu hodinu. Trestem na pranýři bývali potrestáni zpravidla zloději, ale i falešní hráči, různí podvodníci a cizoložnice.¹⁶⁴ Podle druhu provinění bývali odsouzení na pranýři „upraveni“ – ženy byly oblečeny do žlutého oděvu se svíci v ruce a slaměným věncem na hlavě, pytláky symbolizovaly zavěšené jelení parohy, smilníky zdobily masky s kohoutím peřím, zloděje pak tabulka, kde byl popsán jejich čin nebo namalovaný ukradený předmět.¹⁶⁵ Trest pranýřem byl většinou spojen ještě s dalším potrestáním – nejčastěji s mrskáním metlou a poté vyhnáním z města. Často kat na pranýři vypaloval odsouzcům cejch, kterým je tak až do konce života nesmazatelně označil. Cejch nejčastěji znázorňoval šibenici, lámací kolo nebo písmeno R (relegatus = vyhoštěnec¹⁶⁶). Cejch se vypaloval zlodějům na tvář nebo na záda, jizva se zasypávala stělným prachem, aby zůstala dobře vidět.¹⁶⁷ Trest na pranýři postihoval stejnou měrou muže i ženy, netýkal se šlechticů a počestných měšťanů. Vedle ocechování prováděl kat na pranýři useknutí ruky, to nejčastěji za křivopřísežnictví, nebo uřezání uší, to nejčastěji za drobné krádeže a mravnostní delikty u žen.¹⁶⁸ Pranýř stejně jako popraviště tak přinášel ukázkou, jak jsou delikty trestány. Znamenal, že život odsouzeného byl ušetřen, ale za cenu zničení jeho společenské existence ve smyslu zbavení cti.

4.3.2 Václav Kouba, Jíra, Lucie Lukšová, Janek Srb, Václav Šebek, Janek a Štěpán

Na den svatého Martina roku 1603 byl do vězení vsazen Václav Kouba z Lotouše, protože našel syna Mariany Bártový, že mu kradie slepice.¹⁶⁹ Toto nařčení bylo zřejmě nepravdivé, protože do vězení nebyl dán zmíněný Bárta ale sám Kouba.

V lednu 1604 podal rytíř Jiří mladší Vratislav z Mítrovic ku právu Jíru pacholka, kterého obvinil z krádeže sedmi stříbrných lžic ve svém zámku na Zvoleněvsi. Jíra nekradl sám, krádež spáchali celkem tři pacholci, Jíra však byl jediný, kterého chytili a u kterého lžičky našli. Navíc se ke všemu přiznal a následně byl vydán k útrpnému právu.¹⁷⁰

¹⁶² WINTER ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991, s. 89-90

¹⁶³ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 22

¹⁶⁴ DÜLMEN RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 74

¹⁶⁵ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 21-24

¹⁶⁶ KÁBRT JAN A KOLEKTIV: *Latinsko-český slovník*. Praha 2004

¹⁶⁷ DÜLMEN RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003, s. 71

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 70 - 71

¹⁶⁹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁷⁰ Tamtéž

Stříbro zřejmě patřilo mezi oblíbené objekty k uloupení – rychtář Ondřej Mráz obvinil Lucii Lukšovou, že mu ukradla stříbrné nože a stříbrnou číši s iniciálami W a L. Tyto předměty pak prodala na Starém Městě pražském. Nevíme bohužel, jak se o tom Ondřej Mráz dozvěděl, asi měl jako rychtář jisté konexe a možná i souhra náhod pomohla, že se k němu jeho majetek dostal zpátky. Lucie Lukšová pak prosila za odpuštění, že tento skutek učinila z nouze. Soud ji potrestal vězením.¹⁷¹

Ve stejném roce jako rytíř z Mitrovic podal k městskému soudu Racek Hrobčický z Hrobčice Janka Srba a žádal „...aby byl od pana rychtáře městského vězením opatřen a od téhož pana Racka ústně obviněn, že jest se pánu zpronevěřil, pivo, chleby, mouky, masa, obilí, slepic a jiné věci kradl.“¹⁷² Racek Hrobčický z Hrobčic dále vypovídá, že „...když doma nebyl, čeládka mu na pivo chodila, to dělali šafář, řezač a vorař, který utekl.“¹⁷³ Janek se bránil, že „...kdyby jiných nebylo, kteří ho ke krádeži ponoukali jako šafář a řezač, že by on se toho nedopustil a snad posavad by u pána v službě zůstával.“¹⁷⁴ Racek Hrobčický žádal na Janka Srba útrpného práva, Janek Srb zase prosil pány za přímluvu. Soud rozhodl kompromisem a Janek byl „pouze“ vsazen do vězení. Bohužel se zápis nezmiňuje o šafáři a řezačovi, které Janek označil za spolupachatele a dokonce snad za hlavní viníky. Předpokládám, že stejně jako zmíněný vorař utekli. Při jméně Srb se může vybavit výše zmíněný, později popravený, Martin Srb. Je otázkou, v jakém příbuzenském vztahu oba zloději byli, pokud v něm tedy vůbec byli. Bohužel se nezachovaly žádné seznamy obyvatel, tudíž můžeme zůstat jen u domněnek.

O obilí nebyl okraden jen Racek Hrobčický z Hrobčic, ale i rytíř Vodolan Pětipeský. Ten obvinil své dva čeledíny Janka a Štěpána z krádeže obilí na svém dvoře a žádal jich za potrestání. Čeledíni se ke krádeži přiznali a žádali o milost. Ještě než došlo k vyhlášení nějakého ortelu učinil rytíř Vodolan další ohlášení a to: že další čeledín Jiří Kozlík mu ukradl několik kusů plátna a několik klubek nití. O tomto Kozlíkovi našel prý záznamy v Novém Městě pražském, stejně tak i v Roudnici. Žádal opět připuštění útrpného práva. Rozsudek vynesl soud takový: Jiří Kozlík dán na právo útrpné, čeledíni Janek a Štěpánek budou ztrestáni provazem.¹⁷⁵

Provazem ztrestán byl i Jan Kubát, který na silnici oloupil děvečku (nezapsáno o co). K této krádeži, stejně jako k mnoha dalším, se přiznal. Jan Kubát stál před soudem ve stejný den jako

¹⁷¹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁷² SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

¹⁷³ Tamtéž

¹⁷⁴ Tamtéž

¹⁷⁵ SOA KLADNO, AM SLANÝ, ka.č. 18, fond je archivně nezpracovaný

čeledíni rytíře Vodolana Pětipeského, tudíž pro slánského kata byl 2. říjen 1612 skutečně plodným dnem.

Tak jako je tomu dnes, tak i v 17. století se kradly peníze. Jiřík Sovonický, úředník rytíře Václava Pětipeského z Chýš obvinil mlynářského tovaryše Václava Šebka z krádeže 120 kop grošů míšeňských. Přivedený Václav „...ústně se přiznal a že jemu jeho peníze navrátiti chce.“¹⁷⁶ Soud nařídil útrpné právo. Rada pak obdržela přímluvu mlynáře Petra z Žákova a Pavla Stupky, aby Václav „...na hrdle zachován byl.“¹⁷⁷ Václav že do čtyř neděl složí ukradené peníze i se vzešlými škodami, celkem tedy 140 kop grošů míšeňských. Jiřík Sovonický se s touto dohodou spokojil, nežádal hlavu Václava Šebka, stačilo mu, že „...dokud taková suma u práva složena nebude, Václav z vězení propuštěn nebude.“¹⁷⁸

Tyto rozličné případy dokazují, že už v 17. století se kradlo opravdu všechno. Mezi nejčastější kradené předměty patřilo jídlo, dále pak předměty, které bylo možno zpeněžit, jako například zmíněné stříbrné lžíce. V raném novověku se stejně jako dnes kradlo všude – v domácnostech, v obchodě, na tržišti, dokonce i v kostele. Ve Slaném to bylo nejčastěji v domácnostech, spíše bychom asi řekli ve dvorech, zloději byla nejčastěji nespokojená čeládka.

4.4 Delikty proti cti

4.4.1 Důležitost cti

Během staletí nenalezneme společnost, ve které by čest hrála tak důležitou roli, jako tomu bylo ve společnosti raněnovověké. Čest je přítomna ve všech druzích každodenního jednání, její důležitost vyplouvá na povrch až v konfliktu, kdy je napadena. Spory o čest patřily k nejčastějším prohřeškům tehdejší společnosti, ať už vesnické či městské, což nám dokládá řada knih soudních protokolů. Byť nepatrná újma na cti mohla pošpinit celé řemeslo. Hádky a urážky cti se odehrávaly jen mezi sobě rovnými, tedy proti příslušníkovi stejného stavu. Většinou docházelo k urážkám nactiutrhání bez použití násilí, byť v některých případech se aktéři servali. Někdy stačil políček, jindy si vzal útočník na pomoc kámen nebo větev. Čest mohla být poškozena slovy stejně jako gesty. Obyvatelstvo měst i vesnic disponovalo rozsáhlou škálou nadávek, které měly zasáhnout protivníka do hloubi duše. Nejfrekventovanějším místem nadávek se stávaly hostince nebo trhoviště a náměstí. Nejčastěji byl muž označován jako zloděj nebo šelma, žena pak děvka nebo kurva. Ke

¹⁷⁶ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁷⁷ Tamtéž

¹⁷⁸ Tamtéž

zvýšení důraznosti nadávky se používala přídavná jména jako zmrskaná nebo ocejchovaná. Za nejčastější urážlivé gesto se používalo vykasání sukne nebo ukázání na zadnici. Mezi muži musela být výzva přijata, na útok ženy však nesměl muž reagovat, to se však těžko říká. Nadávky odpovídají smyšlené nebo skutečné události, charakteristické činem nebo chováním nařčeného. Když už někdo někoho veřejně urazil, nemohl to dotčený nechat jen tak a musel obranně reagovat. Jako napadený se zkrátka musel dovolat své cti zpět. Konflikt se tak dostal před městský soud, před kterým dotyční vylíčili celý průběh jejich sporu. Pokud u soudu napadený dosáhl svého práva, musel obžalovaný svou urážku odvolat a omluvit se, v některých městech navíc platil pokutu. Uraženému se pak veřejně vracela čest. Pocit sebeúcty velmi závisel na veřejném vnímání. Ačkoli urážky byly zakázané, byl každý napadený přinucen zareagovat stejným způsobem. Navrácení cti před soudem se mohli dovolávat jen ti, kteří patřili do obce nebo do města. U vyšších vrstev mohl často ústní souboj vyvrcholit v souboj skutečný, takzvaný duel. Čest byla pro každého důležitá i proto, že mu vlastně zajišťovala místo ve společnosti, nepočetné lidi společnost vylučovala. Jedním z důvodů takového vyloučení představoval nemanželský původ jedince, dále cejch, kterým byl jedinec označen, či nepočetné řemeslo, které jedinec vykonával. Se ctí souvisí i potřeba zakotvení, potřeba někam patřit, protože mezi nepočetné se řadili lidé potulní, lidé bez domova. Jednalo se zejména o žebráky, nejčastěji bývalé vojáky a válečné invalidy, dále o muzikanty, kejklíře, dnes bychom řekli cirkusáky. Z řemesel postihovalo nařčení z nepočetnosti lazebníky, protože pracovali s lidským tělem, potom zejména katy a rasy.¹⁷⁹ Ve velké míře ztrácel čest člověk coby důsledek kriminálního činu. Na mysli teď mám ztrátu cti v důsledku podstoupení mučení, vypalování cejchů nebo „jen“ postavení na pranýři. Pranýř označoval veřejné místo hanby a nepočetnosti. Na člověka stojícího na pranýři mohli kolemjdoucí házet odpadky. Někdy také dostal pranýřovaný na krk ceduli nebo svíci do rukou, jako symbol pokání. Jedinec, který se kdy dostal do styku s torturou, ať už byl nevinný nebo si svůj trest řádně odpykal, se jen stěží mohl vrátit k dřívějšímu řemeslu. Jak již víme, mučení prováděl kat, tedy doslova ztělesnění nepočetnosti a už jen styk s ním představoval zhanobení. O druzích trestů vypovídá předchozí podkapitola. Nezmínila jsem se ale o kategorii církevních trestů, jejichž smyslem bylo usmíření se s Bohem formou veřejného pokání. Do soupisu takových trestů náleží odpadnutí od Boha, smilstvo, cizoložství. Nejjednodušším a nejstarším trestem za takové hříchy spočíval ve vykonání zahraniční pouti, jež musel delikvent doložit zpovědní cedulkou. Méně utajeným trestem bylo stání před kostelem,

¹⁷⁹ DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) II.* Praha, 2006, s. 189-214

při kterém měla osoba rozpuštěné vlasy, stála neobuta a se svící nebo prutem v ruce. Tento trest byl často ukládán ženám.

4.4.2 Nepočetná povolání

Mezi nepočetná povolání ve středověku a raném novověku patřila povolání popravčích a pohodných. Již staří Římané pokládali kata za nečestného, bydlel na míli daleko od města a kromě zvláštního šatu s sebou nosil zvonek, aby se mu lidé mohli již z daleka vyhnout. U starých Slovanů původně trest smrti nebyl znám, proto tehdy katovské řemeslo neexistovalo. Postupně začalo soudnictví starých Čechů podléhat cizím, zejména německým vlivům. U německých kmenů patřil trest smrti mezi zvyklosti a postupem času byl u nich prováděn stále krutějšími způsoby. S prvními zprávami o trestu smrti v českých zemích se setkáváme v době prvních křesťanských knížat. Nejdříve se stínalo, po smrti sv. Václava se oběšovalo. Od 11. století bylo katovské povolání zřízeno u každého většího soudu v zemi. V Praze v této době patřily mezi popravčí vrchy hora Vítkov (zvaný tehdy Šibeniční vrch), na druhé straně Vltavy Petřín. Po roce 1300 se začalo i v českém království upalovat, za vlády Jana Lucemburského byl pak zaveden i trest utopením (= zločinec se s několika kameny zašil do pytle a byl shozen z mostu do hlubokého místa řeky). Mučení viníků, později zvané útrpně právo, se začíná uplatňovat na sklonku 14. století.¹⁸⁰ Kati tvořili zvláštní skupinu středověké a raněnovověké společnosti, neboť se ženili a vdávali pouze mezi svými rody. Katovské zaměstnání se navíc předávalo z otce na syna. Další jejich zvláštností bylo to, že nebydleli přímo ve městě, ale svá obydlí, katovny, si stavěly mimo město nebo případně na jeho okraji. V katovnách žili vedle rodiny i katovi pomocníci.¹⁸¹ Když se řekne kat, většina z nás si zřejmě představí muže s červenou kápí s otvory pro oči. Toto zobrazení kata je ale výplodem filmového zpracování, ve skutečnosti tomu tak nebylo. V husitské době měli mistři meče, jak se jinak říkalo katům, chodit v oblečení červené barvy, tato barva připomínala krev a symbolizovala jejich nepoctivost. Zobrazení oblečení katů z 15. a 16. století ukazuje, že rádi svým výstředním oděvem šokovali okolí. Oblek se skládal ze šedivého špičatého klobouku s červenou stuhou, z krátkých červených spodek, červeného náprsníku, z bot s nízkými holeněmi a černého pláště s rudou podšívkou, mohli také nosit kord.¹⁸² Katům, stejně jako rasům, se ostatní lidé nejvíce vyhýbali. Tato nepočetnost se nevztahovala jen na popravčí, ale i na celou jeho rodinu. Z toho důvodu nemohli jeho potomci vykonávat žádné poctivé

¹⁸⁰ SVÁTEK JOSEF: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha 2004, s. 7 - 40

¹⁸¹ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 10

¹⁸² WINTER ZIKMUND: *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1894, s.

řemeslo, a proto se ženili jen mezi svými rody.¹⁸³ Kat se nesměl kdekoli posadit v kostele či v hospodě, v obou budovách měl přesně vyhrazené místo, nemohl získat měšťanská práva. V zaměstnání podléhal přímo rychtáři, stejně jako jeho pacholci a městští poslové. Postupem času převzal ke svému povolání i práci pohodného, takže odstraňoval zvířecí mršiny, zabíjel potulná zvířata, čistil latríny a spravoval veřejné domy.¹⁸⁴ Díky znalostem lidského těla se katům přisuzovaly léčivé schopnosti, proto bývali mezi lidem vyhledávanými lékaři, samozřejmě spíše tajně. Mistr ostrého meče musel ovládat všechny stupně mučení, usekávat končetiny i uši, vypalovat cejchy, dále musel umět přesně stít nebo pověsit odsouzeného, stejně jako všechny další druhy poprav. Samozřejmě že ne vždy se poprava dokonale povedla, někdy museli popravčí stínat nadvakrát, což jim pak dal přihlížející dav najevo. V takových chvílích se mistr kat ocital v nebezpečí života. Když se poprava ke spokojenosti všech povedla, mohlo se katovi leckdy ulevit.¹⁸⁵ Co se týče výdělků za jednotlivé úkony, nebyla v Čechách dlouhou dobu stanovena taxa, čehož někteří popravčí zneužívali. Dá se říci, že každé město dávalo katovi jiný plat. Až roku 1683 bylo vydáno nařízení, ve kterém byla stanovena odměna za jednotlivé druhy poprav a mučení. Tak například poprava oběšením, stětím a zahrabáním měla být ohodnocena pěti kopami grošů, upálení, lámání kolem a vpletení do kola šesti kopami. Vypálení cejchu bylo za kopy grošů, utětí ruky a uřezání uší za kopy dvě. Tyto sazby zvýšil hrdelní řád Josefa I. počátkem 18. století. Vedle poprav a mučení si kat přivydělával prodejem léčivých bylin, mastí a někdy i zpracováním kůží. Pro představu výše odměn si uveďme tehdejší hodnotu peněz. Pro srovnání tesař si vydělal denně 3-4 groše, zednický mistr kolem 15 grošů, co se týče cen, kráva stála asi 4 kopy grošů, kůň 16-18 kop, chalupa na vesnici 20-75 kop grošů. (1 kopa grošů českých = 2 kopy grošů míšeňských = 140 krejcarů). Když město nemělo k dispozici vlastního kata, půjčovalo si ho v městě sousedním. Městská rada tak platila plat katovi a jeho pacholkům stravu a exekuční výkon. Mistři ostrého meče tak na tom byli v porovnání s počestnými řemesly velmi dobře.¹⁸⁶ Mučící a popravčí nástroje zaopatřoval sám kat, pouze dříví, kolo, kůl dostával od vrchnosti. To je asi i příčinou toho, že hlavně popravčí meče jakožto katův soukromý majetek zůstávaly v katovských rodinách mnohá desetiletí. Stejně tak vlastnili katové koně, jejichž síly využívali k vlečení a smýkání zločinců, potřebné krmivo ale platilo město.¹⁸⁷

¹⁸³ DÜLMEN RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003, s. 41-50

¹⁸⁴ DÜLMEN RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003, s. 41-50

¹⁸⁵ DÜLMEN RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy*. Praha 2001, s. 93-94

¹⁸⁶ FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007, s. 30-32

¹⁸⁷ SVÁTEK JOSEF: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha 2004, s. 89-94

Jak již víme, prvním katem Slaného, kterého známe jménem, je kat Jan Špetle. V roce 1610 se mu stala tato příhoda: nachytl v katovně svoji druhou manželku Marjánu, jak si nechala spolu s Danielem Ronovským pouštět žilou od lazebníka Jindry a že „...psaní, kteréž jest nalezl v komoře v podolku jejím zašitý, že kdyby on umřel [Špetle], že chce jeho [Ronovského] manželkou býti.“¹⁸⁸ Zkrátka katovka byla zřejmě svému manželovi nevěrná. Jan Špetle šel tento skutek své ženy oznámit na radnici, kde žádal její uvěznění. Marjána pak skutečně putovala do Dobešky. Odtud poslala psaní, ve kterém žádala Marianu Kladenskou a Annu Matoušovou za přímluvu u rychtáře i u kata, že se žádného „...zlého skutku nedopustila a že se toho dopustiti nechce do své smrti, aby jí to odpustil.“¹⁸⁹ Ženy tedy se tedy za ni přimlouvaly, až kat manželce odpustil. Nenašla jsem zmínku o dalším prohřešku Marjány Špetlové, nicméně Josef Lacina ve své knize o Slaném¹⁹⁰ píše, že tato Marjána byla o hodně let mladší než slánský kat, byla jeho druhou ženou a údajně byla záletná povahy. Tato příhoda nám dokazuje, že popravčí byl také jenom člověk, který vedle pracovních starostí musel řešit stejné nebo podobné příhody, jako kterýkoli jiný měšťan.

To, že kat ve Slaném byl jediným popravčím v celém širokém okolí, dokládá dopis z 3. května 1603, ve kterém Matyáš Štampach ze Štampachu žádá purkmistra a radu města Slaného za jeho zapůjčení. Matyáš píše, že „...zde na rathauze několik zločinců ve vězení mám, k nimž podle provinění jejich míním dáti útrpným právem přikročiti.“¹⁹¹ Páni radní jeho žádosti vyhověli a kata vypravili.

Stejně jako mistři ostrého meče, ani pohodní neměli v raném novověku snadný život. Byť vykonávali práce pro společnost nezbytné, stáli nejnižší mezi nepočestnými lidmi. Hlavním úkolem jeho práce bylo odklizení mrtvých zvířat, někde mezi jeho kompetence spadalo i odklizení mrtvol sebevrahů a popravených. Podobně jako kati žili stranou ostatních příbytků, nemohli získat měšťanské právo. Tato sociální izolace směřovala k tomu, že se jejich rody, tak jako rody katovské, uzavíraly a živnost přecházela z generace na generaci.¹⁹²

4.4.3 Slánské případy nactiutrhání

10. července 1612 vstoupil do rady Jakub Lounský, který šel žalovat na Martina Karlíka na místě své matky „...že s ní Martin Karlík nemanželsky nakládá, kurev zahrabaných a bab

¹⁸⁸ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁸⁹ Tamtéž

¹⁹⁰ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 124-125

¹⁹¹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, ka.č.13, fond je archivně nezpracovaný

¹⁹² DÜLMEN RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003, s. 51-55

hraničních nadává...¹⁹³ a žádal radu za opatření a zastání své matky. Páni radní si nechali zavolat Martina Karlíka a nařídili mu, aby se s manželkou „...k sobě pokojně chovali, pokudž toho neučiní, že takové nezbedné manžele při městě by netrpěli.“¹⁹⁴ Máme zde příklad kauzy, kdy se šel syn zastat matky proti jejímu manželovi, tedy svému nevlastnímu otci. Soud uložil napomenutí zmíněnému Karlíkovi, tudíž zřejmě za hlavního viníka pokládal jeho, nikoli matku Jakuba Lounského, která tak v celém případě vystupuje jen nepřímo.

Jakub Lounský bránil svoji matku, naproti tomu Martin Maier zase svoji manželku. Maier obvinil Václava Brožického, že jeho manželku „...nenáležitě zhanil a tuplovaných krav jí nadal.“¹⁹⁵ Na stranu obviněného Václava se postavil Adam starší Lehnár, který žádal radu za prominutí. Byl přítomný celé situaci a podle něho byl Václav Brožický opilý, když Mařeně Maierové nadával. Sám Václav žádá, „...aby mu odpuštěno bylo, že má Mařenu za dobrou a poctivou ženu a vždy ji míti bude.“¹⁹⁶ Zmíněný Adam Lehnár patřil zřejmě k významným osobám v tehdejší Slaném, protože soud Václavovi za jeho nadávky nikterak neublížil. Neuvrhl ho do vězení, ani se nikde nepíše o peněžité pokutě. Jednoduše se Maierové omluvil, a tím se celá událost spláchla ze světa. Otázkou zůstává, zda toto vyřešení stačilo Martinu Maierovi.

Poněkud jinak probíhal případ Kateřiny Strnadky, která si stěžovala na Jana Čerta krejčího, „...že jest jí kurev nadal a ji nenáležitě bil.“¹⁹⁷ On tomu neodporoval, však vypověděl, „...že jest jemu šelem a zrádců nadávala, davši jemu pohlavek.“¹⁹⁸ Soud učinil rozhodnutí, ve kterém pravil, že ani jeden z nich žádné újmě na poctivosti neujde, nicméně Jan Čert byl potrestán vězením za to, že se pral se ženou. Na tomto případě vidíme, že čest hrála v tehdejší společnosti opravdu důležitou roli. Oba aktéři se snažili svalit začátek sporu na toho druhého, takže vlastně ani nevíme, kdo s nadávkami začal. Soud na tom byl asi podobně, Kateřina byla pouze ústně napomenuta a tím to pro ni skončilo.

Mnoho slovních sporů se událo na tržišti, stejně jako hádka mezi Václavem Pospíšilem a Adamem Jiráskem. Václav Pospíšil mluvil, kterak „...na rynku v trhu nenáležitě šelem, lotrů a zrádců před dobrými poctivými lidmi z úst mluvený nadal a jej na poctivosti kal bez

¹⁹³ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁹⁴ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

¹⁹⁵ Tamtéž

¹⁹⁶ Tamtéž

¹⁹⁷ Tamtéž

¹⁹⁷ Tamtéž

¹⁹⁸ Tamtéž

příčiny.¹⁹⁹ Václav se považoval za člověka poctivého, dobré pověsti a žádal pány radní, aby mu tuto jeho poctivost potvrdili. Adam Jirásek si však nenechal nic líbit a vypověděl na Václava, že „...jest mi vyjebenej traupe a ničemnej humflote nadal... já jemu to jen voplatil.“²⁰⁰ Příčinou tohoto slovního duelu bylo obilí, které Pospíšil na trhu prodával a údajně Jiráskovi ho prodat nechtěl. Pánové tedy proti sobě stáli v pozicích prodávající – kupující. Podle Adama Jirásky tedy sice začal on sám, však pouze proto, že mu Václav Pospíšil ono obilí prodat nechtěl. Pak už asi vše pokračovalo stylem, „nenechám si nic líbit“. Městská rada oba muže pokárala a nařídila jim usmíření, nenásledoval trest ani peněžní, ani vězeňský. Tento konflikt je typický svým místním určením (na trhu), naproti tomu urážky v něm nepatří mezi obvyklé jako časté šelmy nebo kurvy.

Naopak v některých případech se možná písař styděl nadávku zaznamenat, protože ji vůbec neuvedl. Přesně v tomto duchu je veden záznam o sporu mezi dvěma ženami a to mezi Marianou Trnkovou a Annou Svobodovou z července 1604. Anna Svobodová byla „...pro všetečný a klevetný jazyk vězením ztrestána.“²⁰¹ Mrzí mě, že zde písař ony urážlivé výrazy nezaznamenal, poněvadž v konfliktu mezi ženami padají leckdy velmi silná slova. Možná právě to byl důvod k jejich nezapsání.

Podobně písař zaregistroval svár mezi Janem Šafránkem a Modestem Veselským, který „jsa [Šafránek]opilý některými slovy neuváženými a uštěpačnými urazil,...za což vězením opatřen jest.“²⁰² Opět jsme se ona neuvážená a uštěpačná slova nedozvěděli.

V dnešní době nejsou neobvyklé spory v rodině, možná dokonce z vlastní zkušenosti známe nepřátelství mezi sourozenci. Takové sváry nebyly neobvyklé ani před třemi sty lety, jak ukazuje případ Vávry a Václava Kašparových. Jak celá situace vznikla: Václav dlužil Vávrovi nějaké peníze. Vávra před ním zamkl společnou stodolu a klíče od ní šel schovat ke svému kamarádovi Janu Zikmundovi. Ten se velmi divil a snažil se dát bratry dohromady, ujišťoval Vávru, že Václav mu jistě dluh vrátí. Ten tomu nevěřil, neboť „...bratr jeho jest šelma a zrádce a manželka jeho kurva biřická.“²⁰³ V tuto chvíli se spor dostává na radnici, kam si páni pozvali oba dva aktéry i svědka Jana Zikmunda, a následuje urovnání: „páni je k svornosti přivedli, tak co jest kdo komu a čím povinen, aby to od sebe odvedl a na dotvrzení té lásky

¹⁹⁹ Tamtéž

²⁰⁰ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn.p.č, 52, fond je archivně nezpracovaný

²⁰¹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²⁰² Tamtéž

²⁰³ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

bratrské podali sobě rukou.²⁰⁴ Nenásledovalo tedy žádné uvěznění ani peněžní pokuta, bratři museli vyrovnat dluhy, které mezi nimi vznikly, a dále žít v rodinné pohodě. Je zajímavé, že Vávra sprostě označil i svoji švagrovou, je tedy možné, že i ona zde hrála jistou roli, možná právě kvůli ní si Václav od bratra půjčoval. Sourozenci se zkrátka mohou mít rádi a vycházet spolu sebelíp, ale jakmile se jeden z nich provdá nebo ožení, přichází do rodiny člověk vzešlý z úplně jiného prostředí, úplně jiné povahy, začne na svého manžela/manželku působit a může být konec dobrému sourozeneckému vztahu.

Velice dlouho se táhla hádka mezi Kateřinou Unhošťskou a Janem Blahotským. Kateřina obvinila Jana, že ji „kurvou sakramentskou“ označil a žádala pány radní za opatření proti němu. Blahotský se navíc dopustil láním a hromováním proti Pánubohu, za což byl dán do vězení. Při dalším přelíčení Jan vypověděl, že „...ji za dobrou a poctivou má...“²⁰⁵ Kateřině to ale nestačilo, neboť znovu se odvolávala do rady a znovu na Jana Blahotského žalovala, ten se jí stále omlouval a žádal za odpuštění. Jejich spor byl několikrát přerušován i pro malý počet pánů v radě. Při posledním soudním stání se rada usnesla takto: Jan Blahotský byl v době, kdy proti Kateřině vznesl nadávky, opilý natolik, že nevěděl, co mluví, proto se soud rozhodl tuto hádku „...umořit, zhasit a v nic obrátit, takže takové řeči jí Kateřině, manželu jejímu i dítkám jich k žádné újmě poctivosti a dobré pověsti nejsou a býti nemají nyní i na časy budoucí.“²⁰⁶ Jan Blahotský pak za „...takové hanebné své mluvení vzat jest do ztrestání.“²⁰⁷ Kateřina byla tedy prohlášena za poctivou, o což jí zřejmě šlo v první řadě. Jak moc to pro ni bylo velmi důležité dokazuje i to, že za poctivé byli označeni i její nejbližší příbuzní. Jan Blahotský byl potrestán vězením a celý případ se konečně uzavřel. Blahotský zřejmě patřil mezi známé firmy, neboť již před hádkou s Kateřinou Unhošťskou se do rady dostaly jeho rozepry s manželkou. První nesváry nastaly zřejmě již brzy po svatbě, poněvadž Anna Blahotská žalovala, že Jan se „k ní novomanželsky nechová, že všecko své prodati chce.“²⁰⁸ Páni radní označili manžele za „hovádka“ a že mezi sebou mají zachovat klid a pobožně žít. Toto poručení nezabralo, manželské hádky pokračovali, až Blahotské udali sousedi, kteří údajně slyšeli „nenáležitě a neslušné řeči, proklínání a vinšování všeho zlého“. Nyní již rada vyhrožovala, že pokud se manželé takto k sobě budou chovat, že je z města vyhostí. Tyto výhrůžky zabraly a manželé Blahotští již v zápisech nevystupují.

²⁰⁴ Tamtéž

²⁰⁵ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

²⁰⁶ Tamtéž

²⁰⁷ Tamtéž

²⁰⁸ SOA KLADNO, AM SLANÝ, ka. č. 16, fond je archivně nezpracovaný

Mnoho případů utržení na cti se stalo také vinou alkoholu, za všechny alespoň jeden: Jiří Vojna obvinil Václava Vepříka, že když u něho na „truňku vína byl, k němu mezi řečí ošklivě mluvil, žádaje pány, aby mu vysvětlit, co jest tím mínil.²⁰⁹ Vepřík odpověděl, že „jest byl opilej a že se v tom nepamatuje, aby měl ta slova mluvit.“²¹⁰ Následovala omluva a opětovné sbratření a rozhodnutí pánů radních, že „taková slova jemu Jiříkovi Vojnovi ani dítkám jeho na škodu žádnou býti nemají.“²¹¹ Opět se nedozvídáme ona slova, která byla v tomto případě vynesena v opilosti, každopádně Jiřík se spokojil s omluvou a hlavně s přiznáním, že ať už o něm Václav Vepřík řekl cokoli ošklivého, jeho ani jeho rodiny se to v budoucnu nebude dotýkat.

4.5 Delikty proti mravnosti

V roce 1604 byla dána do vězení Kateřina, dcera starý Branny, služebná u Jiřího Lantrpacha. Na dotaz, od koho byla snížena na poctivosti a obtěžkána, odpověděla, že od svého pána Jiřího vyprávěla, jak se vše seběhlo: „...nebylo teház žádnýho doma, přišel ke mně do komory a vlezl ke mně na postel a připovídal, když žena jeho umře, že budu jeho.“²¹² Navíc přiznala, že „...skutek s ním několikrát vykonala.“²¹³ Jiří se bohužel nezachoval jako muž a všechno popřel. Kateřina byla vsazena do vězení a Jiří složil na radnici pokutu, o částce se naneštěstí písař nezmiňuje.

Mezi komplikovanější případy ve smyslu kombinace několika deliktů patří i pře Evy Krutové a Janem Suchanem. Tato rozepře je zaznamenána na den svátku sv. Ludmily v roce 1604, i když jí předcházela několikanásobný odklad. K tomuto případu bylo povoláno i několik svědků a to Kilián Šafránek a jeho žena Saloména, Zachariáš Tichý, Lidmila Paulka, Anna Tluska, Markýta Baba, Václav Žebra, Jakub Černošlávka a Žofie Blovská. Eva Krutová žaluje Jana Suchana, že „když ona [Eva Krutová] již na odpočinutí byla a spala, do toho pokoje vešel a jest naděje, co se mu dobře líbilo provedše, peníze do tří truhlic polamavše pobral, jakž i svědkové toho dokládají.“²¹⁴ Z této výpovědi je jasné, že zloděj šel najisto pro peníze. Svědkyně Lidmila Paulka svědčí, že téže noci „...v svém svědomí se neupřímně zachoval a dceru její nemoudrou jest smilstvem poskvrnil.“²¹⁵ Takže najednou máme jednoho

²⁰⁹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²¹⁰ Tamtéž

²¹¹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²¹² Tamtéž

²¹³ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

²¹⁴ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²¹⁵ Tamtéž

provinilce se dvěma zločiny. Tento proces je velmi zdlouhavý a zmatený, na několika stranách si strana žalující a obžalovaná vyměňují argumenty. Eva Krutová Jana Suchana dále viní, že spolu s nějakou děvečkou ukradené peníze „...shrnutí a do malé truhličky dáti a potom někam do velké truhly schovati měla...“²¹⁶ Eva Krutová žádala potrestání Jana Suchana podle práva, Ludmila Paulka pak chtěla zasnoubení pro svoji dceru. Tento z prvního pohledu jednoduchý případ, který po bedlivém čtení jednotlivých výpovědí svědků jedné i druhé strany již jednoduše nevypadá, byl na den svátku sv. Ludmily roku 1604 odložen do dvou neděl. Samotnému otevření případu předcházelo několikanásobné odložení, jehož zápis vypadal takto: „Evě Krutový s Janem Václava Suchana synem odloženo pro malý počet pánů do dvou neděl.“ Nevím, jestli jeho pokračování nebylo zaznamenáno, což se mi zdá velmi nepravděpodobné, nebo zda se spíš další zápisy ztratily, každopádně nejsem schopná podat nějaké vyústění. Předpokládám, že proběhlo několik dalších výslechů a záznamů a v případě, že byl Jan Suchan shledán vinným, ho město podle jeho deliktů potrestalo.

Jan Suchan byl zřejmě pěkný ptáček, dnes bychom řekli recidivista, protože ve stejném roce na něj prasklo ještě jedno podobné obvinění. Jakub Březina s manželkou Lidmilou „...obvinili ústně Jana syna Václava Suchana, že jest Annu dceru jejich nemající zdravého rozumu, do zahrady se vloudivše, zprznil a o poctivost připravil.“²¹⁷ Tohoto skutku, jak vypovídá sama Anna, se dopustili několikrát. Rodiče dívky žádali soud za opatření. Soud se několikrát odkládal, obě strany si mezi sebou vyměňovaly odpověď, až bylo vyneseno toto resumé: Jan Suchan dostal pokutu a bylo mu přikázáno, aby se již nikdy podobného činu nedopustil. Bohužel náš písař opět nezaznamenal sumu. Anna nebyla obtěžkána, takže rodičům tento trest zřejmě stačil, nic dalšího se o případu nepíše.

Že mezi čeládkou se dělo ledacos, ukazuje případ čeledína Zikmunda Širokého. Toho zažaloval jeho pán Václav z Prošovic, jenž zjistil, že „...za nočního času se některé zvláštní věci chovají...“²¹⁸ a obvinil Zikmunda ze smilstva s kuchařkou Kateřinou, taktéž jeho služebnou. Oba provinilci již skončili ve vězení, Václav z Prošovic žádal radu, aby byli oddaní a poté pro „potupu osoby pana z Prošovic“²¹⁹ z města vymrskání. Tak se také stalo. Václav z Prošovic tak přišel zároveň o čeledína i kuchařku, ale to mu zřejmě tolik nevadilo, důležitějším pro něj bylo, že byl považován za čestného a poctivého a že se v jeho okolí již nenacházel nikdo, kdo by mu špinil dobrou pověst.

²¹⁶ Tamtéž

²¹⁷ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²¹⁸ Tamtéž

²¹⁹ Tamtéž

Za zmínku stojí ještě jeden případ na pomezí čestnosti a mravnosti. Městská rada si povolala Kristýnu, manželku městského bradýře a žádala po ní, aby potvrdila zprávu že „...by někteří městští synové a dcery byli nakaženi francouzskou nemocí, že její manžel je na touž nemoc hojil.“²²⁰ Kristýna vypověděla, že k nim přišel jakýsi Jakub Hausknecht, který chtěl Annu Blovskou a který žádal od jejího manžela léčení, ten ale že nemohl a nehojil ho. Ale že ho léčil nějaký hudec s bradkou, který přinesl nějaké koření. Jakub Hausknecht vypověděl, že se nakazil od „tý kurvy Anny, dcery Žofčiny, učiniv s ní skutek.“²²¹ Jakub byl vsazen do vězení. Do celého případu se vložila Žofie, matka zmíněné Anny, která žalovala Hausknechta pro nářek poctivosti, jak to o ní a její dceři mluvil. K soudu se dostavil i jakýsi Jakub Lang, který u Žofie sloužil a údajně na Anně poznal, že je nemocná. Navíc se přiznal, že sám s ní skutek učinil a také se nakazil. Opět zde nemáme dostatek zápisů, takže nevíme, jak vše dál pokračovalo, každopádně Hausknecht zůstal ve vězení a Žofie byla shledána poctivou ženou. Otázkou je, od koho se její dcera nakazila, spíše možná ještě kdo byl skutečně prvním roznašečem choroby, protože během vyšetřování na sebe jednotlivé strany svalovaly vinu a obviňovaly se navzájem. Každopádně nám tento spor dokládá, že ani Slanému se syfilis nevyhnula. Vzhledem k tehdejší medicíně předpokládám, že pokud ona nemoc byla skutečně syfilis, netrval život zmíněných nakažených slánských měšťanů příliš dlouho.

Raně novověké pojetí mravnosti zahrnovalo velký počet deliktů. Patřilo mezi ně krvesmilstvo, sodomie, znásilnění, kuplířství, únos a cizoložství. Dále tresty padaly za obtěžkání, prostituci a mimomanželský pohlavní styk. Stíhání těchto deliktů se uskutečňovalo na základě udání. Provinění proti mravnosti se přisuzovalo spíše ženám než mužům. Vina se navíc často přisoudila ženě, která prý muže svedla. Nejčastějším přečinem bylo smilstvo, mimomanželský pohlavní styk. Pokud byl jeden z aktérů v manželském svazku, byl skutek zároveň cizoložstvím. V uvedených případech ze Slaného se nepíše, že by byl někdo vdaný nebo ženatý. Za tento zločin se většinou ukládal peněžitý trest, někdy pranýř, v případě žen již zmíněné stání před kostelem se svící v ruce. V případě, že zúčastněná náležela mezi prostitutky, byla často vyhnána z města. Rozšířenou byla i bigamie, v tomto případě byli pachateli muži, kteří třeba opustili svou rodinu, práci získali v jiném městě a tam se i znovu oženili. V případě opakovaného cizoložství mohla být žena utopena. Zkrátka manželská nevěra se trestala velmi přísně. Za ohavný delikt proti mravnosti se pokládala sodomie, kam patřila jak homosexualita, tak zoofilie. Se sodomity se jednalo jako s kacíři a většinou je

²²⁰ Tamtéž

²²¹ SOA KLADNO, AM SLANÝ, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

čekala smrt.²²² Ve Slaném jsem se s žádným takovým případem nesetkala, nepředpokládám ale, že by společnost byla natolik mravná, že by se tam něco podobného nedělo. Spíš tyto skutky nevyplavaly na povrch, tudíž se o nich nikdo nedozvěděl, a proto nemohly být zaznamenány.

V předchozím výčtu jsme si ukázali klasifikaci deliktů. Mezi nejčastější delikty proti životu a zdraví tedy patří vražda a zabití. Tehdejší soudnictví rozlišovalo mezi zabitím úmyslným = vraždou (mordem) a zabitím neúmyslným, z nedbalosti. Právo trestalo přímého pachatele, stejně jako jeho spolupachatele a pomocníky. V Koldínových²²³ právech se píše, že pokud byl vrahem měšťan a obětí šlechtic, pak se zakazuje, aby pro mord byla uložena jen peněžité pokuta, trestem musí být ztráta hrdla.²²⁴ Celkově obecným trestem za úmyslné zabití byl trest smrti. Další úlohu zde hrálo vězení nebo vyhnanství. Obviněný byl snižen na bezprávnou osobu, jeho manželka se stala vdovou a děti sirotky, majetek byl vyvlastněn. Pravidelnou dobou pro vyhnanství byl jeden rok, často i tzv. věčné vypovězení.²²⁵ Nejběžnějšími delikty proti majetku byly krádež a loupež. Krádeží se rozumělo skryté, protiprávní odnětí cizí movité věci, loupeží naopak veřejné odnětí cizí věci často s použitím násilí.²²⁶ Pavel Kristián z Koldína stanovuje ve svém zákoníku věkovou hranici trestní odpovědnosti – u žen 15 let a u mužů 18 let. Do této věkové hranice nemá být krádež stíhána smrtí.²²⁷ Nárek cti definuje Koldín jako škodlivé uražení a jako nějaké peské a jedovaté uštknutí, ublížení, vyprázdnění anebo zlehčení jména, anebo cizí dobré pověsti.²²⁸ To znamená, že za urážku cti bylo považováno obvinění z krádeže, z podvodu, nadávky, kterých existovala plná řada. Mezi mravnostní delikty namířených proti instituci manželství se řadí bigamie a cizoložství. Cizoložství prohlašuje Koldínův zákoník za porušení cizího lože, pachatel má být potrestán smrtí.²²⁹ Mezi další mravnostní delikty patří únos ženy a znásilnění. Znásilnění mohlo být soudem omilostněno v případě, že by si ho znásilněná žena vzala za manžela. Smilstvo definuje zákoník jako dobrovolný pohlavní styk s pannou či vdovou, která k němu sama svolila.²³⁰ Proti obvinění ze smilstva měla žena jen dvě možnosti obrany: buď prokázala, že

²²² DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku. (16. – 18. století). II.* Praha 2006, s. 189-208

²²³ Z KOLDÍNA PAVEL KRISTIÁN: *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou.* Praha 1876

²²⁴ Tamtéž, s. 328

²²⁵ Tamtéž, s. 353

²²⁶ MALÝ KAREL: *Trestní právo v Čechách v 15. – 16. století.* Praha 1979, s. 152-153

²²⁷ Z KOLDÍNA PAVEL KRISTIÁN: *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou.* Praha 1876, s. 349

²²⁸ Tamtéž, s. 360

²²⁹ Tamtéž, s. 176

²³⁰ Tamtéž, s. 310

ke svedení došlo pod příslibem manželství nebo že byla znásilněna. Za nejrozhodnější důkaz smilstva považoval soud tzv. obtěžkání = otěhotnění. Za přísněji trestnou formu smilstva bylo považováno krvesmilstvo, tedy pohlavní styk mezi příbuznými.²³¹ Tolik tedy k různým zločinům a trestům.

²³¹ MALÝ KAREL: *Trestní právo v Čechách v 15. – 16. století*. Praha 1979, s. 197-246

5. KAŽDODENNÍ STAROSTI

Tak jako my dnes zažíváme svoji každodennost, prožíval i člověk raného novověku nejrůznější radosti a starosti, různé životní situace a podobně. Člověkem žijícím ve městě, měšťanem, se rozuměl každý obyvatel města, užívající určitá práva a mající ve městě svoje obydlí. Spolu s těmito lidmi žili ve městech ještě další lidé, kteří zde nevladnili žádnou nemovitost (od toho název neusedlí) a kteří pracovali v měšťanských domácnostech, jako např. sluzky, čeledíni nebo tovaryši. Dále ve městě žili duchovní, v případě, že město patřilo vrchnosti (Slaný později Bořitům z Martinic), bydleli zde vrchnostenští úředníci a služebníci. Ve městě mohli vlastnit dům i lidé z jiných vsí a měst. Zejména během trhů (ve Slaném se konal každá týden týdenní trh a dvakrát do roka pak trh výroční) procházela městem spousta obchodníků a trhovkyň z blízkých i vzdálených míst. Jak jsem zmiňovala výše, lidé v této době potřebovali někam patřit, k této potřebě se ve městě vztahuje termín sousedství. Za sousedy se označovali měšťané jednoho města, v němž společně seděli. Sousedem se člověk narodil a každý, kdo z města nepocházel a chtěl se stát měšťanem, musel nejdřív podat žádost k městské radě, pak počkat, než ji rada projedná a nakonec ještě zaplatit určený obnos do městské pokladny. Měšťan vedle své příslušnosti k městu patřil ještě do náboženské společnosti – dům měšťana spadal vždy do určitého farního obvodu. Neoficiální svazky měšťanů pak určovaly rodinné vztahy, i zde existovaly určité rodové strategie pro výběr kmotra nebo životního partnera. Měšťan stejně jako sedlák se ve svém počínání orientoval na příjem, zabezpečení vlastní obživy a cti.²³²

5.1 Sňatek a manželství

V dnešní době se vdává či žení stále méně lidí, sňatek pro mnoho takových přestává být důležitý a spousta lidí se nikdy nevdá ani neožení, byť rodinu založí. V raném novověku to ale tak nebylo, tehdy se víceméně každý muž a každá žena snažili manželství uzavřít. Tento akt byl tehdy věcí veřejnou, nemohl se uskutečnit mimo společnost. Uzavření sňatku předcházely námluvy – mužova rodina dala první impuls a požádala o onu dotyčnou dívku. Muž musel dosáhnout určitého věku a mít určité ekonomické předpoklady pro založení vlastní domácnosti. Z tohoto důvodu byli také muži vstupující do manželství starší než ženy. Otec ženicha tedy po splnění těchto podmínek našel vhodnou nevěstu a tu požádal o ruku pro svého syna. Dítě se muselo rozhodnout samo a dobrovolně, samozřejmě o velké dobrovolnosti nemůže být řeč, byť naoko to tak vypadalo. Vedle tohoto postupu mohl

²³² BŮŽEK VÁCLAV, KRÁL PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 139 - 165

existovat ještě jeden známý z opery Prodaná nevěsta – do akce byl zapojen najatý dohazovač, který podle přesně stanovených kritérií hledal příhodného partnera. Jak je zřejmé již z postupu volby, záleželo velmi málo na kráse nevěsty a citových pohnutkách mladých lidí. Cílem sňatku bylo zachovat čest rodiny, klidně ji ještě zvětšit, stejně jako rodinný majetek. Důležité byly také nevěstiny předpoklady stát se dobrou hospodyní. Dotyčný se navíc musel oženit se ženou svého stavu. Námluvy se nejprve držely v tajnosti, úmysl uzavření sňatku byl oznámen až po složení manželského slibu. Po takovémto zaslíbení se řešily majetkoprávní záležitosti, mohla být uzavřena i manželská (dnes bychom řekli předmanželská smlouva), která uváděla veškerý majetek, který snoubenci přinášeli do manželství. Poté se sňatek konečně vyhlášoval veřejně a následovala svatba. Zrušení zasnoubení, stejně jako později manželství, nebylo jednoduché. K zrušení zasnoubení mohlo dojít tehdy, byla-li žena v jiném stavu. Nejčastěji se svatby konaly v lednu a únoru, v květnu, červnu a červenci, v říjnu a listopadu. Tyto termíny vyplývaly z kalendáře zemědělského i církevního. Svatebního veselí se účastnili stejně jako dnes příbuzní a přátelé novomanželů, na venkově dále sousedé i příslušníci cechu. Oddávací akt probíhal tak, že si snoubenci nejprve slíbili věrnost, tento slib pak zpečetili podáním ruky, načež je oddávající prohlásil za své a navěky spojené. Sňatek mohl být uzavřen s církevním požehnáním nebo bez něj. Hned po svatbě následovala svatební hostina, ani v tom se za těch tři sta let nic nezměnilo. Její rozsáhlost závisela na výši majetku a společenském postavení. Slib manželství byl stvrzen až svatební nocí novomanželů.²³³

Manželství představovalo v raném novověku jedinou legitimní formu soužití obou pohlaví. Všechny formy mimomanželské sexuality se považovaly za nepočestné. Manželství bylo tehdy nerozlučitelné, tento svazek mohl být ukončen pouze smrtí jednoho z manželů. Legitimní potomci se mohli narodit pouze v manželství, oproti tomu děti vzešlé z mimomanželského původu nemohly dědit a byly považovány za nerovnocenné. Od každého manželství se očekávalo zplození dětí. O lásce mezi manželi často nemůžeme hovořit, tehdejší lásku vymezovala vzájemná solidarita, podpora partnera v zájmu udržení majetku, uživení a rozmnožení rodiny. Na druhou stranu nemůžeme říci, že neexistoval sňatek z lásky, byl pouze výjimečným. Vášnivá láska pak byla pro manželství něco nemyslitelného a zakázaného. Mnoho manželství skončilo jen několik let po svatbě, důvodem byla tehdejší vysoká úmrtnost, ženy často umíraly při porodu.²³⁴

²³³ DÜLMEN RIDCHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)I.* Praha 1999, s. 137 - 162

²³⁴ DÜLMEN RIDCHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století)I.* Praha 1999, s. 162 - 191

V roce 1603 se ve Slaném konaly tyto svatby:

1. Pavlovi Zelinkovi, sirotku, dána na jeho žádost za manželku panna Anna pastorkyně, dcera Matouše Neminy²³⁵
2. Jiříkovi Matouše hrobníka syna na žádost jeho dána za manželku Lidmila, sirotek pozůstalý po Janovi Kulhavým podruhu při městě, jehož manželka hrnce hrncířské na trh nosívala²³⁶
3. Matouš Malíř přistoupiv s manželkou svou a paní mateří přednesl smlouvy svatební a jich do knih městských za vepsání a vložení žádal²³⁷
4. Svatba mezi Janem Jiráskem, synem Jana Jiráska, a Annou dcerou Bartoloměje Kavky, aby se on Jan pro obtěžkání jí Anny ji sobě za manželku pojal aneb pokutu složil. Od nich milosti napraven, že on Jan Jirásek ji Annu sobě za manželku vezme, smí se oddati a věnem slušným opatřiti a spokojiti podle práva²³⁸
5. Ondřejovi Voříškovi řemesla řeznického tovaryše Jana Boučka dána za manželku Dorota dcera nebožtíka Lukáše Přesličky²³⁹
6. Janovi Bezberovi koláři dána za manželku Juliána Beránková²⁴⁰
7. Matoušovi Tichému dána za manželku Markýta pozůstalá vdova po Josefovi Řezníku²⁴¹

Tyto svatby se uskutečnily přesně podle dobového kalendáře – první tři v květnu, další pak v říjnu a listopadu. V roce 1603 se konalo sedm svateb, což bylo ve zkoumaných letech nejvíce, ostatní roky zažilo město obvykle 3 – 5 svateb. Písař v zápisech uváděl různé údaje – například stav ženicha nebo nevěsty, díky kterému víme, kdo byl sirotek nebo vdova, nebo dále zaměstnání ženicha či rodičů snoubenců. Zápis o svatbě vypadal asi takto: potencionální ženich předstoupil před pány radní, oznámil, kterou dívku si „oblíbil“ a žádal, aby mu ona dívka od pánů za manželku dána byla. Páni jeho žádosti vyhověli a souhlasili se sňatkem, nesetkala jsem se s jinou odpovědí.

²³⁵ SOA Kladno, AM Slaný, kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²³⁶ Tamtéž

²³⁷ Tamtéž

²³⁸ Tamtéž

²³⁹ Tamtéž

²⁴⁰ Tamtéž

²⁴¹ Tamtéž

5. 2 Umírání a pohřeb

Raně novověká společnost zažívala ke smrti podstatně jiný vztah než společnost dnešní doby. Umírání a smrt představovaly pro lid raného novověku něco, s čím se běžně setkával, zároveň pak pro ně smrt patřila do náboženství, víry ve spásu a věčný život, či naopak víry v peklo a věčnými tresty. Člověk v 16. století zažil ve své blízkosti více skonů než člověk dnešní doby – smrt prarodičů, rodičů, sourozenců, vlastních dětí, sousedů. Smrt vnímali jako vstup na onen svět, neznamenal pro ně absolutní konec. Smrt a pohřeb tak stály na stejné úrovni jako narození a svatba. Umírání probíhalo za přítomnosti celé rodiny, bylo úzce spjato s nábožensko-magickými rituály. K ideálu křesťanského umírání patřilo to, že se člověk na smrt připravil, smířil se s ostatními a uspořádal svůj majetek. V úmrtní místnosti se příbuzní modlili, u postele planula úmrtní svíce. Nastala-li smrt, rozezněl se v kostele umíráček, který oznámil přítomnost smrti. Někde se v úmrtní světnici otevírala okna, aby duše mohla pryč. Poté se počalo s přípravami pohřbu, nebožtíka příbuzní omyli a oblékli do svátečního oděvu a položili se do rakve nebo na dlouhé prkno. Do pohřbu drželi u mrtvého stráž přátelé a sousedé, nejčastěji muži, v případě dětí a mladých svobodných lidí ženy. Během této stráže se lidé bavili a popíjeli, neměla tedy ryze smuteční charakter. Skon každého člověka byl bezprostředně oznámen všem lidem v domě, v sousedství, podle postavení mrtvého i celé vesnici a městu. Smrt oznamoval buď nějaký mužský člen rodiny nebo k tomuto účelu sjednaný muž, kterého rodina za tuto službu zaplatila. V dřívějších dobách se úmrtí oznamovalo ústně, později písemně ve zvláštní formě dopisu. Při pohřbu hrála velkou roli dychtivost reprezentovat svůj majetek. V den pohřbu rodina pojedla obvyklé pohřební jídlo a průvod vyšel směrem ke hřbitovu. Pokud mrtvý patřil do nějakého řemeslného cechu, účastnili se jeho příslušníci pohřbu, obvykle také nesli rakev na hřbitov. Církevní tryzna se většinou nekonala, u vyšších vrstev byla ovšem zádušní mše samozřejmostí, pohřební proslov na hřbitově pronesl farář. Pohřbení do vysvěcené půdy hřbitova bylo samozřejmostí pro křesťana. Nebožtíci byli stejně jako dnes pohřbíváni do rodinných druhů nebo jednotlivě. Pohřební rituál probíhal několika způsoby, byly pronášeny modlitby a zpívalo se, rakev se do hrobu spouštěla buď v úplném tichu nebo naopak při hlasitém nářku, někde se do hrobu házela hlína, jinde květiny. V řeči katolického kněze převažovala myšlenka sounáležitosti s mrtvým a modlitby měly posloužit ke spáse mrtvého, evangelický kněz se oproti tomu obracel na shromážděné přítomné, které utěšoval vzpomínkami na mrtvého. Po rozloučení na hřbitově následovala smuteční hostina, které se opět účastnila rodina, cechovní příslušníci a další sousedé podle finančních možností rodiny. Poté se lidé vrátili ke své každodenní práci, ale na zesnulého se stále myslelo zvláštními modlitbami. V katolických rodinách se

vzpomínalo zejména o svátku Všech svatých. Pozůstalí dávali svůj smutek najevo zvláštním oděvem, během doby smutku se neúčastnili žádných slavností, netančilo se, nekonala se svatba. Nejdéle smutek držela vdova po nebožtíkovi. I přes to, že umírání a smrt představovaly v raném novověku běžnou záležitost, byl skon a pohřeb něco mimořádného, čemu věnovali lidé velkou pozornost a s čím zacházeli podle přesně stanoveného rituálu. Rituál v každém případě určoval model křesťanského umírání a řádného pohřbu.²⁴²

Nyní si ukažme, jak vypadal zápis o pohřbu: V roce 1612 podal Pavel Jelínek spis, ve kterém žádal, aby mu páni povolili „...aby mohl tělo mrtvé Alžběty Zlatnice, vlastní sestry matěře jeho a tety své náležitě k hrobu dáti doprovoditi a na pohřeb náklad učiniti.“²⁴³ Této žádosti bylo samozřejmě vyhověno. Pavel Jelínek patřil k lidem, kteří ctíli rodinu, neboť dále žádá „...aby i syna jejího [Alžběty] v těžké nemoci postaveného se statečkem po ní pozůstalým, tak jakž by toho potřeba kázala, opatřiti.“²⁴⁴ Nejstarší hřbitovy se ve Slaném nacházely mezi kostelem sv. Gotharda a hradební zdí a u sv. Vavřince. Tyto hřbitovy nahradil v 80. letech 16. století nový hřbitov u kostela Nejsvětější Trojice, jeho stavbu zahájil kameník Wolf a po jeho smrti v ní pokračoval vlašský stavitel Jakub Maceta.²⁴⁵

5.3 Počasí

Podnebí v českém království popisují cestovatelé jako mírné, čisté a zdravé. Čechy charakterizoval vítr, který přicházel většinou od severovýchodu nebo severozápadu. Díky tomuto větru se údajně zemi vyhnuly největší morové epidemie. Počasí velmi ovlivňovalo každodenní život raněnovověkých lidí. Cyklické střídání ročních dob udávalo rytmus hlavně zemědělským pracím. Tyto pravidelně opakující se činnosti jako na jaře setí a na podzim sklizeň bezprostředně ovlivňovaly i ostatní život – během žní nezasedaly soudy, masopust se vnímal jako skvělý čas k uzavření manželství, v zimě neprobíhaly války. Výzkumy historické klimatologie zjistily, že období chladnějšího počasí v Čechách, zaznamenané například v letech 1568 – 1599, mohlo zasáhnout i mnoho dalších hledisek – třeba nedostatek jídla kvůli neúrodě. Tyto důvody vedly k tomu, že se někteří lidé začali o počasí více zajímat, což dokládají denní záznamy o počasí. Mezi nejstarší takové poznámky patří denní zápisy moravského šlechtice Jana z Kunovic z let 1533 – 1545. Hlavním objektem pozornosti byly nejruznější přírodní pohromy – například povodeň v Praze roku 1581 nebo zemětřesení na

²⁴² DÜLMEN RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) II.* Praha, 2006, s. 215-236

²⁴³ SOA Kladno, AM Slaný, ka. č. 22, fond je archivně nezpracovaný

²⁴⁴ Tamtéž

²⁴⁵ <http://www.meuslany.cz/cs/o-meste-slanem-a-okoli/historie/podrobna-historie/jagellonci-bila-hora/>

Prácheňsku roku 1615. Počasí nepřinášelo lidem jen starosti, například vyjížděky na saních zasněženou zimní krajinou patřily k zamilovaným radovánkám barokní šlechty.²⁴⁶

Slánští písaři bohužel nepatřili mezi obdivovatele nejrůznějších výstřelků počasí, poněvadž o jeho změnách se v městských knihách objevují jen tyto zápisy: První je z roku 1602, kdy údajně velmi hustě pršelo a foukal vítr²⁴⁷, druhý, již rozvinutější, pochází ze srpna 1610: „Mezi 11. a 12. hodinou Božího dopuštění hrom udeřil do brány velvarský, od země dvě prasata zabil a jednoho muže robotného omámil až do makovice roztrhl, tím udeřením od vohně ochrana Boží žádná škoda se nestala. Též dne nedělního předtím po sv. Bartoloměji 26. Augusti mezi hodinou 1. a 2. na něž, když jej lidé na odpočnutí byli, z dopuštění Božího veliké blejskání a hromobití bylo, takže z toho blesku hrom udeřil do krovu Adama Šmejdiře, vokenici vopálil a potom odtud se dral až k vrchu makovice plechový a skrze ni, kde se ta korouhev točí, provedl Pán Bůh všemohoucí k budoucímu dobrému nám ony představené znamení a nad námi svou svatou milost otcovskou laskavě konal.²⁴⁸ Bouřka v roce 1610 se dostala do písarova popředí zájmu pravděpodobně proto, že zasáhla něčí majetek – v první fázi zabila dvě prasata a zranila muže, v druhé fázi ožehla okno jednoho měšťana. Zřejmě zde je víra v boží ochranu, díky které se nestaly ještě horší věci.

5. 4 Sociální společenství

Vedle rodiny patřil člověk stejně jako dnes do dalších společenských vztahů, dnes bychom asi řekli do několika sociálních skupin. Tehdy se člověk zařazoval do různých sdružení a korporací, dnes je členem klubů, spolků či politických stran. Člověk raného novověku vlastnil potřebu někam patřit, usiloval o začlenění do nějaké skupiny.

5.4. 1 Cechy

Cechy vznikají v důsledku hospodářského rozvoje měst již ve 13. století, velkou vlnu rozkvětu zažívají v první polovině století 16. v souvislosti s možnostmi, které skýtal královským městům v jejich mocenském zápolení se šlechtou.

Jako středisko úrodného kraje byl Slaný v celém středověkém období bezprostředně spjat se zemědělstvím, ale hlavní jeho náplň představovala řemeslná výroba. Stejně jako v ostatních městech zde nejpočetněji byla zastoupena potravinářská řemesla, která mají ve druhé polovině 16. století více členů než textilní a kožedělná řemesla dohromady. Vůbec nejvíce bylo řezníků

²⁴⁶ BŮŽEK VÁCLAV, KRÁL PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 12 - 13

²⁴⁷ SOA Kladno, AM Slaný, kn. p.č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²⁴⁸ Tamtéž

(27 mistrů), sladovníků (22 mistrů), pekařů (19 mistrů) a pivovarníků (11 mistrů). Ze všech výrobků těchto řemesel překračovala hranice města a jeho okolí pouze výroba piva, ta ovšem byla tak významná, že někdy překračovala i hranice země. Pivo se ve Slaném vařilo v 10 pivovarech. To, že množství uvařeného piva bylo skutečně značné, dokládá rok 1618, kdy se ve Slaném uvařilo téměř 2500 hektolitřů piva. Z nepotravinářských oborů dominovali ševci (23 mistrů), krejčí (16 mistrů) a kováři (10 mistrů). Ostatní řemesla neměla víc než 8 mistrů, celkem pak ve Slaném fungovalo 55 specializovaných řemesel různých oborů s 270 mistry.²⁴⁹

Městští řemeslníci se sdružovali do cechů, což byly řemeslné spolky potvrzené králem, mající jistá práva, jejichž snahou bylo, aby řemeslo živilo všechny mistry stejně. Jejich hlavní účel tedy ležel v ekonomické oblasti – zajišťovaly dostatečná a stálá odbytiště výrobků svých členů. Výroba byla řízena tak, aby nebylo ve městě více mistrů, než snese potřeba, stejně tak určen počet tovaryšů a učňů, stanoven počet kusů výroby určený k prodeji. Suroviny se kupovaly společně a rozdělovaly se mezi mistry. Cechy mívaly pravidla vydaná od pražských cechů a potvrzená od konšelů. Nejstarší statuta jsou doložená v Praze z roku 1318 pro cech krejčí, první statuta z venkovských měst jsou v Netolicích pro cech pekařů.²⁵⁰ První zmínky o cechu ve Slaném jsou z roku 1503 a to o cechu soukenickém, následují ševci z roku 1511. Roku 1550 schválil město řád pro tovaryše pekařské, perníkářské a mlynářské. Následuje řád tkalců (1551), řezníků (1553), kolářů (1564), kovářů (1565), z téhož roku i kramářů, hrnčírů a kožešníků, pivovarníků (1569) a koželuhů (1597).²⁵¹ Počet cechů se průběžně měnil spojováním nebo rozdělováním příbuzných řemesel v cechu. Bedlivý dozor nad cechy držela městská rada, která jmenovala jejich starší a stanovovala jejich statuta. Starší neboli cechmistři konšelé vyměňovali jednou do roka, někdy jejich nedbalostí zůstávali cechmistři v úřadě i několik let, většinou byli cechmistři dva. Rada také chránila místní výrobce před cizí konkurencí a stíhala všechny projevy nekalé soutěže. Vedle této ochrany také cechy uspokojovaly touhu obyvatel někam patřit. Příslušníci cechů stavěli ozbrojené jednotky k obraně města za válečného ohrožení, vystupovali společně při veřejných slavnostech. Cechmistři vládli pravomocí nad mistry a tovaryši, když ti se mezi sebou hádali. Cechmistři také opatrovali cechovní peníze, výsady, cechovní zápisy a pečeť. Tito lidé patřili mezi vážené měšťany, často také obsazovali místa v městské samosprávě.²⁵² O přijetí do cechu rozhodoval cech sám, uchazeč předkládal křestní list, kde dokazoval svůj poctivý původ, dále

²⁴⁹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Kladno 1994, s. 60-61

²⁵⁰ WINTER ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1992, s. 218

²⁵¹ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 42

²⁵² BŮŽEK VÁCLAV, KRÁL PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 32 - 34

výučný list. Cech požadoval ukázkou uchazečovy řemeslné dovednosti. Poté uchazeč zaplatil jakési vstupné.²⁵³ Mistrův syn platil pouze polovinu tohoto poplatku, stejně tak ten, kdo se oženil s mistrovou dcerou nebo s vdovou po mistrovi. Tovaryši vstupovali do díla k mistrům na základě výučního listu, obvykle jen na několik týdnů. Těchto pár týdnů patřil tovaryš do rodiny, sedal s mistrem u jídla a pracoval s ním v jedné dílně. Za práci dostával mzdu, která nebyla velká. Nejnižší v cechu stáli učedníci, jejich doba vyučení trvala od dvou do pěti let. Po uplynutí této doby dostal za vyučenou, což se zapsalo do knihy, a učedník byl přijat mezi tovaryše.²⁵⁴

Vedle výše poctivých živností existovala i řemesla nepoctivá, vyloučená z počestnosti cechovního řemesla. Do této skupiny patřili kejklíři, muzikanti, prostitutky, metaři a lazebníci.

S některými cechy nebylo město vždy spokojeno, dokladem toho je napomenutí z 25. října 1610 tohoto znění: „Starší společnost pekařská napomenuta, aby pro lid obecní větší chleba pekla. Pokud toho neučiní, že je vězením k tomu páni přidržeti chtějí ráčí, poněvadž dosti v mírné ceně chleby se prodávají.“²⁵⁵ Hrozba vězením zabrala a pekaři pekli větší chléb.

V roce 1602 se k radě dostala tato žádost: „Balcar Winter ze Slezska truhlář žádá pány, aby mu bylo povoleno řemeslo jeho při městě provozovati a složil list svůj výučný.“²⁵⁶ Rada takovéto prosby neodmítala a těmto žádostem vyhovovala, ke kladné odpovědi často ještě připojovala přání, aby řemeslo provozoval pečlivě a v dobré víře. Výše zmíněný Baltazar se do města přizemil.

5.4.2 Literátská bratřina

Předním kulturním fenoménem města Slaného v této době bylo sdružení měšťanů pro pěstování kostelního zpěvu, ve kterém se scházeli členové předních měšťanských rodů. Označení takových spolků bylo trojí: literátské kůry, bratrstva chrámových zpěváků nebo literátské bratřiny. Velký rozvoj těchto uskupení počíná od konce 15. století, velký rozkvět v 16. století. Hlavním úkolem byl kostelní zpěv, s náboženskými písněmi vystupovala bratřina na křtinách, svatbách i pohřbech významných představitelů města. Spolky sdružovaly špičky městské společnosti, městské hodnostáře a místní intelektuály, vstoupit do nich mohly i střední vrstvy. Zastávaly řadu společenských funkcí – dozor nad místní školou, charitativní

²⁵³ WINTER ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1992, s. 219

²⁵⁴ KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 42 - 43

²⁵⁵ SOA Kladno, AM Slaný, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

²⁵⁶ SOA Kladno, AM Slaný, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

činnost, pořádání pohřbů. Postupně tato činnost zastínila jejich prvotní úkol, takže v 16. století se běžně setkáváme s literátskými kůry, které kromě zpívajících členů přijímaly i nezpěváky, muže a ženy, kteří se pouze účastnili spolkového života a po smrti měli zaručen literátský pohřeb.²⁵⁷ Důvodem ke vstupu do bratřiny nemusela být osobní zbožnost, ale také potřeba ke společnému trávení času odpočinku (pojem volného času v dnešním slova smyslu v raném novověku neexistoval). Kůry však nepředstavovaly jen nezávazná společenství lidí společného zájmu, jako jiné korporace své doby měly i ony svou organizaci. Bratrstva vedla společnou pokladnu a mnohdy vlastnila velký majetek.²⁵⁸

V čele slánské bratřiny stáli tři starší, někdy během druhé poloviny 16. století se bratřina rozdělila na český a latinský kůr, v čele každé z nich stál jeden rektor, nad nimi pak dohlížel ještě rektor celého sdružení. Z roku 1610 máme doloženou volbu nových rektorů: latinským rektorem byl zvolen Jiřík Žďárský, konšel a pozdější císařský rychtář, českým rektorem byl zvolen městský písař Jan Veselský. Jak vidno, oba tyto muži zastávali významné funkce na radnici, patřili tedy skutečně mezi městskou elitu. Rozdělení literátů na českou a latinskou část vedlo i k uzpůsobení kostelní kruchty.²⁵⁹

Literátské kůry se objevují ve dvojí podobě – ty, které zpívaly v národních jazycích a kůry latinské, složené ze skutečných intelektuálů. Před Bílou horou byla většina těchto kůrů protestantských, poté byly všechny postupně pokatoličtěny. Jejich členové se museli stát katolíky, zejména nekatolické kancionály se likvidovaly.

V předbělohorské době existovaly mezi kůry a bratrstvy nezanedbatelné podobnosti, jako byla aktivita laiků v kostele nebo společenský význam a působení, ale ve své podstatě se oba typy sdružení se od sebe přece jen značně odlišovaly. Středobodem veškeré náboženské činnosti bratrstev byl kult a jako nástroj pro jeho rozvíjení sloužily projevy zbožnosti, kůry se soustředily na kostelní zpěv. Mezi katolickými bratrstvy a sdruženími literátů, která byla ve své většině nekatolická, stála v této době nepřekročitelná bariéra. Po Bílé hoře se situace začíná měnit. Kůry a bratrstva se dostávají na společnou základnu katolického vyznání. Projevy katolické barokní zbožnosti se stávají součástí každodenního života. Kůry této atmosféře podléhají a kromě zpěvu a spolkové činnosti začínají mnohé z nich klást velký důraz i na náboženský život.

²⁵⁷ MIKULEC JIŘÍ: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000, s. 13 - 19

²⁵⁸ BŮŽEK VÁCLAV, KRÁL PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007, s. 34 - 36

²⁵⁹ KOLEKTIV AUTORŮ: *Knihy o Slaném*. Kladno 1994, s. 60

5.4.3 Škola a vzdělávání

Nejstarší zprávy o slánské škole jsou doloženy k roku 1364.²⁶⁰ Slánské školy byly zřejmě ve 14. století poměrně hodnotné, neboť mnoho studentů teologie na pražské univerzitě pocházelo ze Slaného. Do roku 1453 bývala škola umístěna do domu č.p. 15, po roce 1453 byla přemístěna do domu vedle pražské brány, v tomto domě zůstala do roku 1600, kdy došlo k přestavbě a rozšíření budovy. V roce 1658 přišli do Slaného piaristé, kteří v této budově zůstali do té doby, než jim byla postavena kolej.²⁶¹

Vedle kantora vyučoval ve škole člen pražské akademie, nazývaný také správce, či rektor. Kolem roku 1575 zažívala slánská škola rozkvět, vedle zmíněného rektora tu učili ještě dva oficiálové, členové pražské akademie, dále kantor, starší a mladší sukcentor. Nejdůležitější místností ve škole byla učebna síň, tzv. auditorium. Vedle auditoria se uvnitř nacházel byt školního správce, obyčejně o jedné místnosti, vedle tohoto bytu světnice pro podřízené učitele a vedle komory žákovské. V 16. století už slánská škola měla skleněná okna. Městské školství se dělilo na tři stupně, nejnižším byla škola elementární, kde se děti učily číst a psát. Druhým stupněm byla škola latinská, kde se učilo gramatice, třetím stupněm pak bylo gymnázium. Samozřejmě mezi žáky byly rozdíly, tzv. domesticci byly děti městské nebo cizí žáci bydlící ve městě na stravě, tzv. expendisté byli ti, kteří bydleli ve škole na útraty svých rodičů přespolečných. Přespoleční žáci se také často měnili ve vaganty – ti chodili od města k městu, od školy ke škole a leckdy žebřali. Existovali také žebráčci usedlí, kteří užívali trvalých almužen ve škole a v kostele.²⁶² Platy oficiálů se pohybovaly mezi 20 – 24 kopami grošů, k tomuto základnímu platu náležel např. preciales (4krát do roka vybíraný od žáků), kretales (příspěvek na křidu), kandedales (plat na osvětlování, svíčky).

Ke slánským učitelům se váží tyto příhody: Roku 1598 byl napomínán dívčí učitel Jiřík, „aby byl ve vyučování dbalejší.“²⁶³ Roku 1601 pak rada vytýká „Václavovi, kterýž děvčátka učí literárnímu umění, že ne mnoho při nich bývá a některých hampejzů a na zhoršení mládeže se dopustil a více šenkovních domů si hleděl, poručeno, aby ve čtyřech nedělích pořad zběhlých jinde ven z města bytem se opatřil.“²⁶⁴ Zkrátka ne všichni učitelé byli profesionály na svém místě, za svou nekázeň mohli pykat i vykázáním z města.

²⁶⁰ LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885, s. 94

²⁶¹ Tamtéž, s. 94-96

²⁶² KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920, s. 37

²⁶³ SOA Kladno, AM Slaný, Ka. č. 12, fond je archivně nezpracovaný

²⁶⁴ Tamtéž

Slánští se o svou školní budovu starali – v roce 1604 si rada k sobě volá sklenáře Mikuláše Kroupu, aby „ ve škole okna zadělal, v prostředních pokojích v tom pořadí ze skla i olova obecního.“²⁶⁵

V září téhož roku si sukcentor stěžuje, že od tří hodin v noci nespal, protože někdo mu na okna házel kamení, on že viděl jen krejčího.²⁶⁶ K případu se přihlásili další svědkové, jako Michal Bečvář a Jan Malíř, kteří viděli nezbednou chasu, která hází na střechu a do oken kamení. Oba poznaní tovaryši stanuli před soudem, kde vypověděli, že byli opilí a nic si nepamatují. V zápisech nestojí nic o potrestání, pouze je soud napomenul, aby se slušně chovali a nikdy více podobné výtržnosti nedělali.

5.5 Dluhy

5.5.1 Dluhy města

Finanční pohledávky nedělaly starosti pouze jednotlivým obyvatelům, ale i městu jako celku, které muselo odvádět různé daně a sbírky. Hned za vlády prvního Habsburka Ferdinanda I. byla města mořena berněmi a pokutami a stávalo se, že konšelé museli bát napomínání o úrok. Slánští tak roku 1552 dlužili 89 kop, k zaplacení dostali dvou nedělní lhůtu. K 1. 9. 1594 dlužilo město od Hromnic 1590 do Hromnic 1594 603 kopy, 18 grošů. Roku 1591 vydává Rudolf II. do všech krajů mandát, který nařizoval, aby byla vybírána a odváděna sněmem nařízená sbírka z obilí. Dne 12. června 1599 zpravují berníci slánského kraje českou komoru o odvedení a vybírání berní z komínů, osedlých osob, z peněz úročných, a žádají o radu, jak by se měli zachovat k osobám, které berně neplatí.²⁶⁷

V roce 1602 byla stanovena sbírka na válečný lid z každého gruntu půl kopy české. V roce 1603 byla zvýšena na tři čtvrtiny kopy. Praha a královská města tak dala roku 1602 18750 kop grošů českých. Poddaní z každého gruntu odváděli 36 grošů českých, byl-li grunt opuštěn, musela vrchnost platit sama.

Existovala i daň z komínů, pro představu roku 1602 byla vyměřena na 10 grošů českých, o rok později zvýšená na 15 kop grošů českých. Byla to vlastně daň z ohnisek, která do komínů ústila.²⁶⁸

²⁶⁵ SOA Kladno, AM Slaný, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²⁶⁶ Tamtéž

²⁶⁷ KAZDA, s. 41

²⁶⁸ Tamtéž, s. 70

5.5.2 Dluhy obyvatel

Slánským občanům také často docházeli peníze, a proto si půjčovali u sousedů. Mnohdy ale nespláceli přesně podle předem stanovené dohody, tehdy přicházel na řadu soud. K soudu se mohla dostat pouze osoba plnoprávná, osoba, které záleželo na městě, člověk, který ve městě vlastnil nemovitost. K podání žádosti docházelo ve chvíli, kdy jedna strana nedodržela slib, který strany stanovily při uzavírání dohody, a poškozená strana šla žádat o pomoc městskou radu. Dotyčný se spoléhal na její autoritu, která měla zapůsobit na dlužníka a pomoci vyřešit nesplácení. Věřitel zkrátka sám svými dostupnými prostředky nedokázal zajistit, aby mu dlužník splácel a obával se, že by své peníze už nikdy nemusel získat zpět. Všechny tyto dohody, prosby a nařízení se písemně zaznamenávaly. Nejprve došlo k podání žádosti, jehož platnost městská rada ověřila, poté byl vytvořen koncept. K projednání potřebovala rada veškeré dokumenty, jako třeba konkrétní smlouvu, kterou mezi sebou strany uzavřely. Veškeré doručování zpráv zajišťoval městský posel. Každý takový spor se obvykle projednával dva týdny, proto vždy po další fázi následoval „odklad do dvou nedělí“. Nejčastějšími termíny pro splácení dluhů byl den svátku sv. Jiří (24. dubna) na jaře a svátek sv. Havla (16. října) na podzim. Toto tedy mohl dělat věřitel, když potřeboval získat zpět své peníze. Jaké možnosti měl dlužník? V případě, že nemohl splácet podle smluveného „splátkového kalendáře“, bylo asi nejrozumnější komunikovat co nejvíce se svým věřitelem, prosit ho, aby se slitoval a ještě nějakou dobu počkal, slibovat, že peníze skutečně vrátí, zkrátka získávat tak čas. Přesně o to se snažil Jiří Černý v roce 1610: „žádal, aby mu páni restu jeho berničního 45 kop 56 grošů, kteréhož zůstává, zřikání učinili, že připovídá rest při sv. Havlu příštím obci zcela a zúplna odvésti.“²⁶⁹ Těto prosbě bylo vyhověno. Ne všichni si svoje resty hlídali a zachovali se jako zmíněný Jiří Černý. Většina případů byla spíše opačných – město muselo své dluhy vymáhat. Např. na Ludmile Okrašovské byl vymáhán dluh po jejím nebožtíkovi muži Šimonu Okrašovském, a to 5 kop 56 grošů, včetně úroků (zde není uvedena cifra). Ludmila slíbila, že dluh vyrovná.²⁷⁰ Zde vše probíhalo jako po másle. Oproti Ludmile Okrašovské Václav Kozák neuznal svůj dluh a činil problémy. Ten byl napomenut, „že sbírky zadržalé ze statku svého, od léta 1606 až do léta 1608, celých 600 kop 20 grošů odvedl, od toho času až do přítomného léta 1612 že žádných berní neplatí a proč to tak činí.“²⁷¹ Václav nejdříve argumentoval, že to není možné a že jeho statek není tak velký jako statky jiných měšťanů. Jelikož tyto argumenty nikam nevedly, uznal, že bude vyměřenou

²⁶⁹ SOA Kladno, AM Slaný, Kn. p. č. 52, fond je archivně nezpracovaný

²⁷⁰ Tamtéž

²⁷¹ Tamtéž

berni platit. Písař neuvádí, zda se zavázal platit daně od této chvíle nebo zda uznal i svůj starý dluh. Kozákovi bylo také uloženo, aby „takového zlého příkladu sousedům z obce nečinil“.²⁷² Jelikož mu radní poměrně vyhrožovali, předpokládám, že se zavázal i ke splacení oné dlužné sumy. Sousedé se mezi sebou také často hádali o dědictví. Tak švec Vít Tuček spolu se svými bratry žaluje na sestru Barboru Pečeňkovou, že jim neplatí peníze z chalupy, ve které bydlí. Bratři hromadně prosili radu o pomoc. Ta uložila Barboře, aby bratry ve dvou nedělích pořad zběhlých spokojila.²⁷³ Jak je zde vidět, ani v 17. století neměli lidé na vyplacení sourozence z rodného domu. Stejný problém řešil Jiřík Vokáč, kterému neplatil Vilém Modletický pozůstalost po jeho otčímovi Petrovi Vokáčovi. Vilém na radnici promluvil, že on platit chtěl, ale jeho žena ne. Páni mu uložili, aby se s Jiříkem usmířili a Vilém mu peníze splácel.²⁷⁴ Zde by se dalo polemizovat, zda byl Václav „pod pantoflem“, anebo se pouze vymlouval. Škoda, že to se nikdy nedozvíme.

5.6 Koupě a prodeje

Stejně jako dluhy se splácely v předem určených sumách, i koupě nemovitosti probíhala mnohdy na splátky. Tak např. „Kylián Šafránek koupil chalupu od Anny Kašpárské za 750 kop grošů. Zavdati má 50 kop, poté při sv. Jiří a sv. Havlu po 10 kopách platiti.“²⁷⁵ Nevím, jestli se písař nepřepsal, ale za těchto podmínek splácel Kylián chalupu dalších 35 let. Tento systém mi připomíná dnešní hypotéky.

Mnohem větší cenu zaplatil za chalupu Jan Jelínek, a to rovných 1200 kop. Jeho prodejci Jakubovi Březinovi zaplatil hotově 350 kop a dál se zavázal platit 30 kop ročně.²⁷⁶

Sousedé mezi sebou prováděli i výměnné obchody: „Jiří Balas tak koupil chalupu od Žofie Blovské za 350 kop, přičemž ona jemu dlužila 150 kop, takže se dohodli tak, že on jí zaplatil pouze 200 kop a ona mu již nic nedlužila.“²⁷⁷

Splácelo se skutečně různým způsobem, např. Daniel Filip koupil v roce 1604 chalupu se zahradou od Václava z Prošovic za 350 kop. Na místě zaplatil 100 kop, další rok měl zaplatit 40 kop, zbývajících 210 kop pak splácel po 30 kopách ročně.²⁷⁸

²⁷² Tamtéž

²⁷³ Tamtéž

²⁷⁴ SOA Kladno, AM Slaný, Kn. p. č. 32, fond je archivně nezpracovaný

²⁷⁵ Tamtéž

²⁷⁶ Tamtéž

²⁷⁷ Tamtéž

²⁷⁸ Tamtéž

Ceny chalup se pohybovaly od zhruba od dvou set kop výše, samostatné pozemky, jak bychom řekli dnes, byly levnější. Neznáme bohužel přesné velikosti konkrétních nemovitostí, proto se můžeme pouze domnívat, zda byla některá prodejní cena nadsazená nebo naopak jiná nemovitost prodaná pod cenou.

5.7 A jedna úsměvná na závěr...

„Vavřinec Světský, úředník na Hospozíně, obvinil Václava Zdražila z Hospozína, poddaného svého, že jest několikráte nemalého lotrovství se dopustil, a což nejhoršího jest strašidlem a příšerou v zámku Hospozíně se činil, tedy strašil, navíc to ve veliké domnění dal, toho se proti právu a proti přikázání božímu dopustiti nemaje, útrpného práva na něj žádal. Václav Zdražil pravil, že co jest činil, že jest z hloupýho svýho rozumu činil, a na to strašení že jest ho kočí navedl, přitom prosil pány, aby se za něj u pána jeho přimluvili, že se chce polepšiti. Vzato na srozuměnou a Václav dán do vězení.“²⁷⁹

Tato příhoda je důkazem toho, že i v minulosti existovali lidé chytří a hloupí, lidé, kteří si ze sebe uměli udělat legraci. Zkoumání historie tedy není jen o historických datech a faktech, ale i o obyčejných lidských slabostech.

²⁷⁹ Tamtéž

ZÁVĚR

Slaný se na přelomu šestnáctého a sedmnáctého století řadil mezi vyspělá města českého království s dobře organizovanou správou a dobrou sociální vybaveností a s postupujícím hospodářským rozvojem. Ve městě žila široká skladba obyvatel, kteří měli ledacos společného – mezi starosti jejich všedního dne patřilo obstarávání obživy, výchova dětí, a podobně. Nelze popřít, že mimořádný význam hrála ve sledované době čest. Jak jsem již uvedla v úvodu, nešlo bohužel udělat vyčíslení, kolik bylo kterých případů. Co se týče poprav, na ty byl z dochovaných zápisů plodný rok 1604, na svatby rok 1603, pro případy nactiutrhaní rok 1612. Nemyslím si ale, že by si například v roce 1602 lidé láli méně než v roce 1612, podle písma je patrné, že rok 1602 zapisoval jiný písař než rok 1612, tudíž je možné, že písař roku 1602 nezapsal všechno. Velkou důležitostí také představovala nutnost někam patřit, lidé bez domova a povolání byli v této době pronásledováni a patřili na okraj společnosti. V určitém věku si mladý muž vybíral nevěstu a zakládal tak novou rodinu. Žena byla většinou ke sňatku donucena, její každodenní starost pak spočívala v tom, aby přivedla na svět potomka. Žena také musela dbát na svoji pověst, v případě nevěry si nesla cejch společnosti oproti muži, který byl pouze pokutován. Naopak plodná manželka pobírala v mužských očích úctu a váženost, chudinka pak ta, které manželovi potomky nedala. Ke každodenním povinnostem ženy patřil chod domácnosti a výchova dětí. Muži naopak reprezentovali rodinu navenek. Takto by se mohly shrnout nejzákladnější starosti žen a mužů. Dále pak každý zažíval starosti podle svého majetkového postavení, tolik odpověď na moji první otázku v úvodu. Druhá otázka zněla, jak se k sobě lidé chovali: Lidé se k sobě nechovali vždy zrovna hezky, dokladem toho jsou nejrůznější případy urážek na cti. A konečně třetí odpověď: Městská rada řešila nejčastěji přestupky týkající se cti a finančních záležitostí.

Ve své práci jsem se pokusila proniknout do jednoho českého města v době raného novověku. Došla jsem k závěru, že ač na první pohled vypadal každodenní život tehdejších lidí naprosto odlišně od současných moderních lidí, ve své podstatě se až tak nelišil. Tak jako oni i my se dnes hádáme a nejsme k sobě vždy slušní, ani my nemáme občas peníze a musíme si je půjčit. Domnívám se, že máme jednu společnou starost, kterou měli lidé vždy – starost o přežití.

Byla bych ráda, kdyby moje práce byla chápána jako příspěvek regionální historii. V kladenském archivu leží ještě mnoho neprobádaného, doufejme, že čitelného materiálu, který by si určitě zasloužil, aby se v budoucnu našel někdo, kdo by ho podrobně prozkoumal. Tímto badatelem budu buď já nebo kdokoli jiný. Uvidíme.

SEZNAM LITERATURY

- BURKE, PETER: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha 2005
- BŮŽEK, VÁCLAV. KRÁL, PAVEL (edd.): *Člověk českého raného novověku*. Praha 2007
- ČAREK, JIŘÍ: *Městské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy*. Praha 1956
- ČECHURA, JAROSLAV: *České země v letech 1526 – 1583. První Habsburkové na českém trůně*. Praha 2008
- ČECHURA, JAROSLAV: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku I*. Praha 1999
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku II*. Praha 2006
- DÜLMEN, RICHARD VAN: *Kultura a každodenní život v raném novověku III*. Praha 2006
- FIALA, VÁCLAV: *Slaný v letech 1618 – 1632*. Praha 1925
- FRANCEK JINDŘICH: *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové 2007
- GINZBURG CARLO: *Sýr a červi*. Praha 2005
- HÁJEK, VÁCLAV Z LIBOČAN: *Kronika česká*. Podle originálu z roku 1541 vydal V. Flajšhans, Praha 1918
- HIML, PAVEL: *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách v 17. a 18. století*. Praha 2007
- HLAVÁČEK, IVAN. KAŠPAR, JAROSLAV. NOVÝ, ROSTISLAV: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1997
- HOFFMANN, FRANTIŠEK: *Archiv český. Popravčí a psanecké zápisy jihlavské*. Praha 2000
- HOFFMANN, FRANTIŠEK: *České město ve středověku*. Praha 1992

- HORSKÁ PAVLA, MAUR EDUARD, MUSIL JIŘÍ: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha 2002
- HULÍNSKÝ, JINDŘICH: *Město Slaný, jeho kraj a památnosti*. Slaný, 1928
- JANÁČEK, JOSEF: *České dějiny. Doba předbělohorská 1526 – 1547*. Praha 1984
- JANÁČEK, JOSEF: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*. Praha, 1963
- KASÍK, STANISLAV: *Slaný. Poznámky k návrhu městské vlajky*. Roudnice nad Labem 2006
- KAŠPAR, JAROSLAV: *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*. Praha 1987
- KAZDA, KAREL: *Slaný po stránce historické*. Slaný 1920
- KÁBRT, JAN A KOL.: *Latinsko-český slovník*. Praha 2000
- KESSNER ROBERT: *Cesta do duše měst*. Praha 2009
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Kniha o Slaném*. Slaný 1994
- LACINA, JOSEF: *Paměti královského města Slaného*. Slaný 1885,
- MALÝ, KAREL: *Trestní právo v Čechách v 15. - 16. století*. Praha 1979
- MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR A REDAKČNÍ RADA MĚSTA SLANÉHO : *Město Slaný*. Slaný 1965
- MIKULEC, JIŘÍ: *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha 2000
- MILLER, JAROSLAV: *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*. Praha 2006
- NODL, MARTIN (edd.) : *Sociální svět středověkého města*. Praha 2006
- NODL MARTIN, ŠMAHEL FRANTIŠEK (edd.): *Člověk českého středověku*. Praha 2002
- NOVÝ, ROSTISLAV: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310 – 1526*. Praha 1963
- OLIVERIUS, MIROSLAV: *Rukověť k symbolům měst a obcí Kladenska a Slánska*. Slaný 2007

- OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. Praha 1890
- PÁNEK JAROSLAV: *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)* In: ČSČH 32/1984, s. 693-728
- PAVELKA, JAROSLAV: *Slaný*. Praha 1941
- PETRÁŇ, JOSEF: *Dějiny hmotné kultury I*. Praha 1985
- PETRÁŇ, JOSEF: *Dějiny hmotné kultury II*. Praha 1997
- PĚKNÝ, TOMÁŠ: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 1993
- RAMEŠ, VÁCLAV: *Slovník pro historiky a návštěvníky archivů*. Praha 2005
- SVÁTEK, JOSEF: *Dějiny poprav a katů v Čechách*. Praha 2004
- TADRA, FERDINAND: *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu Lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310-1420)*. Praha 1892
- TINKOVÁ, DANIELA: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004
- VOJTÍŠEK, VÁCLAV: *Výbor rozprav a studií*. Praha 1953
- WINTER, ZIKMUND: *Dějiny kroje v zemích českých*. Praha 1894
- WINTER, ZIKMUND: *Zlatá doba měst českých*. Praha 1991
- WINTER, ZIKMUND: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha 1901
- Z KOLDÍNA PAVEL KRISTIÁN: *Práva městská Království Českého a Markrabství Moravského spolu s krátkou jich summou*. Praha 1876
- ZUMBROVÁ, ANNA: *Poklady našeho kraje*. Praha 1994

SEZNAM PRAMENŮ

Knihy:

SOA Kladno, AM Slaný, Kniha pořadové číslo 32, fond je archivně nezpracovaný

SOA Kladno, AM Slaný, Kniha pořadové číslo 52, fond je archivně nezpracovaný

Aktový materiál:

SOA Kladno, AM Slaný, Kartony čísla 1 – 18, fond je archivně nezpracovaný

SEZNAM PŘÍLOH

- 1: Radnice, Náměstí TGM s Vlastivědným muzeem
- 2: Kašna, Detail kašny
- 3: Velvarská brána
- 4: Modletický dům, Detail dveří Modletického domu
- 5: Kostel sv. Gotharda, Loreta uvnitř kostela Nejsvětější Trojice
- 6: Oltář v kostele Nejsvětější Trojice, Kostel Nejsvětější Trojice
- 7: Boží hrob, Zámek ve Smečně
- 8: Kaple zámku ve Smečně, Kostel Nejsvětější Trojice ve Smečně

Příloha č. 1

Radnice

Náměstí TGM s Vlastivědným muzeem

Příloha č. 2

Kašna

Detail kašny

Příloha č. 3

Velvarská brána

Velvarská brána

Příloha č. 4

Modletický dům

Detail dveří

Příloha č. 5

Kostel sv. Gotharda

Loreta uvnitř kostela Nejsvětější Trojice

Příloha č. 6

Oltář v kostele Nejsvětější Trojice

Kostel Nejsvětější Trojice

Příloha č. 7

Boží Hrob

Zámek ve Smečňě

Příloha č. 8

Kaple na zámku ve Smečně

Oltář v kostele Nejsvětější Trojice ve Smečně

